

30846

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ'Yİ 27 MAYIS'A GÖTÜREN NEDENLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEYLA TORCU

Danışman: Prof. Dr. FEVZİ DEMİR

İZMİR - 1994

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Demokrat Parti'yi 27 Mayıs'a Götüren Nedenler" adlı çalışmanın, tarafımdan ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../1994

Leyla TORCU

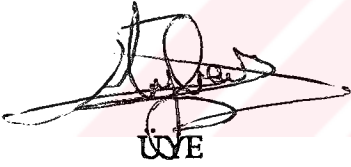


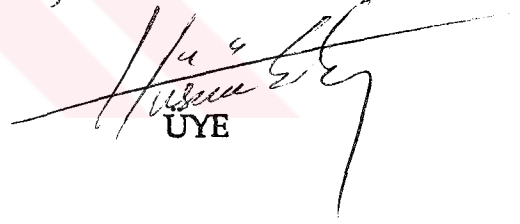
TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün .11../.02./1994 tarih ve .211/1.... toplantısında oluşan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin .21... maddesine göre, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Leyla TORCU'nun "Demokrat Parti'yi 27 Mayıs'a Götüren Nedenler" konulu tezi incelenmiş ve aday .01../.07./1994 tarihinde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayandığı anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oy b. a. l. i. g. i. l. e ile karar verilmiştir.


BAŞKAN


ÜYE


ÜYE

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DEMOKRATİK REJİME GEÇİŞ	3
--	---

II. BÖLÜM

DP DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ	17
-------------------------------	----

A- DIŞ POLİTİKA	19
-----------------------	----

1- TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ	20
-------------------------------------	----

2- BALKAN İTTİFAKI	21
--------------------------	----

3- BAĞDAT PAKTI	22
-----------------------	----

4- KIBRIS SORUNU	23
------------------------	----

B- EKONOMİ	29
------------------	----

C- BASIN	35
----------------	----

D- DP VE DİN	57
--------------------	----

E- İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ	66
---------------------------------------	----

1- TAHKİKAT TAKRİRİ	89
---------------------------	----

2- İSTANBUL VE ANKARA'DA ÖĞRENCİ GÖSTERİLERİ	94
--	----

3 - 27 MAYIS'A GİRERKEN	98
-------------------------------	----

4- İHTİLAL GÜNLERİNDE BASIN	102
-----------------------------------	-----

SONUÇ	107
-------------	-----

BİBLİYOGRAFYA	111
---------------------	-----

ÖNSÖZ

Demokrat Parti Türkiye'de çoğulcu demokratik sisteme geçişin öncüsü olarak tarihteki yerini alırken, 10 yıllık iktidarı döneminde kendi sonunu hazırlayan olaylara da neden olmuştur. Bu 10 yıllık dönem, Türk Demokrasi Tarihi'nin en önemli faktörü olması bakımından, incelenmesi gereken konuları içermektedir. Demokrat Parti'yi 27 Mayıs'a götüren nedenlerin araştırılıp ortaya çıkarılması, Türk demokrasisindeki dengelerin iyi bilinmesi ve lâik-milli Cumhuriyetin yaşatılması açısından oldukça önemlidir.

Demokrat Parti hakkında şimdiye değin birçok araştırma yapılmış, anılar yazılmıştır. Ancak DP'yi bir bütün olarak araştıran ve onu ihtilale götüren nedenleri objektif olarak ele alan çalışma yok gibidir. Ancak DP'yi eleştiren ya da öven yazılara ya da DP iktidarının yalnızca bir bölümünü inceleyen araştırmalara ulaşmak mümkündür. Bu araştırmanın özü; DP'yi kurulduğu ortamdan ele alarak iktidara gelişini ve 10 yıllık iktidar dönemini bir bütün olarak vermektir.

Bu çalışmada beni yönlendiren Değerli Hocam, Danışmanım Prof.Dr.Fevzi DEMİR'e ve bana özgür çalışma ortamı sağlayan Enstitü Müdürümüz Sayın Prof.Dr.Ergün AYBARS'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma konusunun belirlenmesinde etkin olan ve çalışma sırasında bana sonsuz destek veren değerli arkadaşım Dr.Kenan KIRKPINAR'a teşekkür ediyorum. Bu arada Yassıada Mahkemesi Komisyon Başkanı, Adnan MENDERES ve Celal BAYAR'ı bizzat sorgulayan hakim Avni YURTSEVER'e bana verdiği belge ve yaptığı açıklamalarından dolayı müteşekkirim. Ve İzmir Milli Kütüphane çalışanları ile tezi bilgisayarda yazarken gösterdiği sabrından dolayı Necmiye ŞAŞMAZ'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Leyla TORCU

İzmir-1994

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kuruluşundan itibaren Atatürk demokراسiyi hedeflemişti. Ancak sağlığında yaptığı denemeler başarılı sonuç vermemişti. Onun ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de 1938-45 arasında bu tür bir deneme ortamı bulamamıştı. 1946 yılına gelindiğinde görülüyor ki kendiliğinden oluşan koşullar Türkiye'yi çok partili bir sistemin içine soktu.

Demokrat Parti'nin başlattığı süreç Türkiye için önemli bir aşama oldu. Çünkü hedeflenen Türk toplumunu tam demokratik bir yapıya getirmekti. Odukça iyi niyetle yola çıkılmıştı. Fakat Türkiye'de siyasi ortamın yarattığı karışmanın, biraz da siyasetçilerin toplumsal bakış açısıyla yola çıkıp, bireyci yaklaşımlarıyla devam etmelerinden kaynaklandığı görülüyor. Gerek iktidar gerek muhalefet ileri gelenleri kamuoyunu ilgilendiren her hangi bir konu üzerinde tartışılırken kişisel zaaflarından sıyrılamadıkları için gündemin boyutları anlamsızca genişlemiş, beklenmedik noktalara gelinmiştir.

Elbette iktidarların çöküşleri yalnızca psikolojik nedenlerle açıklanamaz. Demokrat Parti örneğinde olduğu gibi temel faktörler ekonomik ve siyasi yapının sosyal yapıya yansıması sonucu ortaya çıkar. DP'yi 27 Mayıs'a götüren nedenler incelenirken görülüyor ki 10 yıl boyunca iktidar ve muhalefet çatışmasının özünü iç politika konuları oluşturuyor. Ekonomide uygulanan politika beklenen sonucu vermemiş, demokratikleşme vaadedilen aşamaya getirilememiş basın sansürü sadece kısa bir dönem engellenebilmiş, bu durum sosyal yapıda tahribat yapmıştır. İktidar ve muhalefetin genellikle uzun dönem birleştiği tek konu dış politika olmuştur. DP'nin genel durumu hakkında bilgi verirken konunun bütünlüğü açısından dış politikaya da değinmek gerekir. Zaten dış etmenlerin de bir sonucu olarak ortaya çıkan bu partinin ilk icraatları yine dışa yönelik olmuştur.

DP ilk dört yılında dış yardımlarla beslenmiş sonradan yardımların kesilmesi ekonomide duraklamaya neden olmuştur. Bu nedenle dış politika konusunun ardından ekonomi konusuna değinilince bu konuda da DP'nin ne kadar dışa bağımlı bir tutum içerisinde olduğu ortaya çıkıyor.

İlk yıllarda özellikle tarım alanında uygulanan politikada başarılar sağlanmakla beraber, kalkınmanın ülke geneline eşit dağılımı da

sağlanmadığından hızlı kalkınma hayalleri bir süre sonra yerini sıkıntılı bir döneme bıraktı. Ağustos 1958'de alınan ekonomik tedbirler de sonuç vermedikçe iktisadi iflas siyasi iflası beraberinde getirdi.

DP döneminde başlıbaşına bir problem konusu olan bir diğer faktör de basın olmuştur. Araştırma sonucunda görülüyor ki Tek parti döneminin basın politikasındaki eksiklikleri farketmiş olan DP başlangıçta bu eksikliği gidermeye çalışmışsa da sonradan iktidar kaygısıyla basın üzerinde çok sert tedbirler uygulamıştır. Basın ve iktidar ilişkileri ancak ilk iki yıl dengeli ve tutarlı olabilmiş sonradan dış basının dahi tepkilerine yol açabilecek boyutlara ulaşmıştır. Son yıllarında ise basının büyük bir bölümü muhalefetin yanında yer aldığından DP tepkilerini basın üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Muhalefetin Demokratları eleştirdiği başka bir konu da DP'nin din politikasıdır. İktidarın ilk yıllarından itibaren nüfusun büyük bir bölümünün müslüman olduğunu düşündüğünden bu konuda hoşgörülü bir politika başlatmış, ancak karşısındaki kitle bu hoşgörü sınırlarının dışına çıktığında tavizkar tutumunu değiştirmemiştir.

Tüm bunların yanı sıra iktidar-muhalefet çatışmasının özünü oluşturan siyasi politika ve meclis içerisindeki tartışmaların da 27 Mayıs'a gelinmesi üzerindeki rolü büyük olmuştur. Çünkü bu çatışma DP'nin kuruluş öncesinde başlayıp 27 Mayıs ihtilaline kadar sürmüştür. İktidar ve muhalefetin birbirlerin tam karşısında olmaları kamuoyunu da ikiye bölmüş, oluşan gergin ortam da 1960 yılına gelindiğinde ihtilal kaçınılmaz olmuştur.

Bu araştırma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde Türkiye'de çok partili demokratik rejime geçiş açıklanırken; siyasi, sosyal ve kültürel yapı da verilmeye çalışıldı. Böylece hangi ortamların Türkiye'de demokratik düzene geçişte etken olduğu ortaya çıktı.

İkinci bölümde ise Demokrat Parti döneminin genel durumuna değinilerek, DP'yi 27 Mayıs'a götüren nedenler vurgulandı. Ancak Dış Politika konusunda Kıbrıs Sorunu hariç birçok konuda iktidar ve muhalefetin ortak yaklaşımlarına raslandı. Yine de konunun bütünlüğü açısından dış politika'nın da tümü üzerinde duruldu. Böylece 1950-1960 arasında iç ve dış gelişmelerin ülkeyi getirdiği nokta vurgulanmaya çalışıldı.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DEMOKRATİK REJİME GEÇİŞ

Türkiye'de tek parti rejiminden çok partili sisteme geçiş 1945'te doğup gelişen DP muhalefetiyle başladı. Bu muhalefetin başarıya ulaşması bazı koşulları beraberinde getiriyordu. Bunlardan biri; Cumhuriyetin korunmasına özen gösterilmesi, bir diğeri de kamuoyunun güvenini kazanmasıydı. Çünkü kamuoyu Serbest Fırka'dan sonra muhalefet kavramına karşı fazla duyarlıydı. Ayrıca rejimin güvenliği için antilaik ve komünist yaklaşımlara dikkat edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle DP kurucuları, dönemin koşullarını çok iyi algılayarak muhalefeti rejim doğrultusunda geliştirdiler.

Döneme ilişkin gözlemlerinde Cem Eroğul şöyle yazar: <<Demokrat Parti'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hale gelmiş olmasıydı. Bu muhalefet başlıca iki kaynaktan besleniyordu. Bunların birincisi egemen sınıfların artan iktidar arzusu; ikincisi ise halkın yaygın bıkkınlığı idi. Savaş içinde ithalatın kısılması ve karaborsanın alabildiğine yayılması sonucunda ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları içinde bir grub muazzam vurgunlar vurmuştu. Öte yandan halkın çoğunluğu sefalet içindeydi. Savaş yılları büyük bir kıtlık dönemi olmuştu. Köylüler jandarma baskısından şikayetçiydiler. Sabit gelirli bir kısım memurlar, savaş içinde fiyatların dört misline fırlamış olması yüzünden iktisaden son derece zavallı bir duruma düşmüşlerdi.>>(1)

Ayrıca T.C. yönetimi için ilerlemenin birinci koşulu Avrupa'nın siyasal ve kültürel kurumlarını almak olduğundan, çok partili sisteme geçilirse Avrupa parlamentarizmine de tamamen benzemiş olacağımız düşünülüyordu. Eroğul bunlara bir de kişisel bir sebep ilave eder. <<Bu sebebe bir de İnönü'nün öznel durumunu eklemek gerekir. Atatürk'ün başaramadığı bir

1- Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara 1990, s.47-48.

reformu başarmak arzusu ve bundan duyulacak gurur, onun yanında ancak ikinci sırayı işgal edebilmiş bir devlet adamının kararında herhalde etkili olmuştur.>>(2)

Prof.Dr.R.S.Burçak'a göre ise dönemin en önemli eksikliği muhalefetin bulunmayışıydı. <<Gerçekten savaş yılları boyunca tek parti idaresine karşı biriken şikayet ve memnuniyetsizlik, savaş sona erdiği sıralarda tam anlamıyla şekillenmeye başlamıştı. Her türlü bozukluğun, denetimden ve muhalefetten yoksun bulunan rejimden ileri geldiği fikri sadece aydınlar arasında değil, aynı zamanda geniş halk kitleleri arasında da yaygınlaşmıştı. Hükümet karşısında ciddi bir denetim cihazının kurulmasına şiddetle ihtiyaç duyuluyor, eski düzeni olduğu gibi sürdürmenin imkânsızlığı aşikâr bir surette görölüyordu>>(3)

Birand-Dündar-Çaplı üçlüsü, Batı'daki değişim rüzgarlarıyla bağlantı kurarak döneme ilişkin görüşlerini şöyle açıklıyorlar: <<8 Mayıs 1945'de savaşın sona ermesiyle hem dünya hem de Türkiye için yeni bir dönem başladı. O bahar San Fransisco'da 59 ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna imza attılar. Yeni dünyaya artık demokrasi ilkelerinin egemen olması kararlaştırıldı. "Şef"ler, "Führer"ler, "Duçe"ler tarihin derinliklerine gömüldü. Bu iklim içinde Türkiye'de de "Değişmez Milli Şef" rejiminin değişme zamanı gelmişti. Görmek istediğimiz Batı dünyasının kilidini açacak anahtar çok partili demokrasiydi. Aynı yıl Stalin, Türk-Sovyet saldırmazlık anlaşmasını feshetti. Sovyetler'le ilişkiler gerginleşiverdi. Sonunda da bu olay, Türkiye'nin Batı'yla bütünleşmesini birden hızlandırdı. İşte bu ortam içinde İnönü beklenen konuşmasını yaptı. 1945 yılının 19 Mayıs nutkunda ilk kez açıkça demokrasiye geçiş sözü verdi.>>(4)

Cumhurbaşkanının 19 Mayıs 1945'te açıktan söylediği ise şuydu: <<Memleketimizin siyasi idaresi cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin si-

2- Cem Eroğlu, a.g.e., s.46-47.

3- Rıfık Salim Burçak, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950, 1979, s.34.

4- M.Ali Birand- Can Dündar-Bülent Çaplı, Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu, İstanbul 1991, s.25-26.

yaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.>>(5)

Prof.Nihat Erim'in anlattığına göre İnönü rejim değişikliği konusunda 1945 Mayıs'ında kendisine şu sözleri söyler: <<Bizim şimdiki sistemimiz baştaki şahsa dayanmaktadır. Bu türlü idareler ekseriya pek parlak başlar, hatta bir müddet parlak devam eder. Fakat bunun sonu yoktur. Baştaki şahıs saheden çekildiği zaman nasıl bir akibetle karşılaşacağı bilinmez. Tek parti rejimleri normal demokrasi usulleri ile idare şekline intikal edemedikleri, hiç değilse bu zaruri olan intikali tam zamanında yapamadıkları için yıkılmışlardır. Yıkıntının arkasından da birçok zahmetlerle meydana getirilen eserlerin hepsi heba olmuştur. Memleketimizi böyle bir akibetten korumalıyız. Ciddi ve esaslı murakabe sistemine süratle geçmeliyiz. Ben ömrümü tek parti rejimiyle geçirebilirim. Ama sonunu düşünüyorum; benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten, vakit geçirmeksizin işe girişilmelidir.>>(6)

Konu ile ilgili Birand-Dündar-Çaplı'da şunları söylüyordu. <<İsmet Paşa'nın bu kararında ne kadar kendine güvenin, ne kadar dünya konjonktürünün etkili olduğu hep tartışılmıştı. Ama kesin olan birşey var ki ülke içinde de koşullar artık çok partili, demokratik bir rejimi kaçınılmaz hale getirmişti. Böyle bir rejimin ilk provası ise aynı günlerde Meclis'te yapıldı. O gün gündemde Toprak reformu tasarısı vardı. Daha adil bir toprak dağılımı için, büyük toprak sahiplerinin bir kısım arazilerinin kamulaştırılması isteniyordu. CHP içindeki toprak ağaları çok rahatsız oldular. Bu tepkiyi de Adnan Menderes dile getirdi. O güne dek pek ön plana çıkmayan Menderes, elinde kalın bir dosyayla kürsüye geldi. Uzun ve çok etkili bir konuşma yaptı. Kanunun "faşist" olduğunu, hatta Nazi'leri andırdığını söyledi. Kürsüden indiğinde yıldızı iyiden iyiye parlamıştı.

O Mayıs sonunda yapılan bütçe oylamasında tam 7 kırmızı oy çıktı. Bu 7 muhalif oy aslında muhalefetin yeni kadrosunu ortaya çıkarıyordu. Artık muhalif grubun adı ve adresi belliydi. Şimdi bir çıkış yapmanın tam sırasıydı. Beklenen çıkış 7 Haziran 1945 günü CHP grubuna sunulan 3 sayfalık bir önergeyle geldi. "4'lü Tahrir" adıyla tarihe geçen bu önergede İnönü'nün 19

5- Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, Ankara 1990, s.56.

6- Burçak, a.g.e., s.52.

Mayıs nutkuna atıf yapılıyor ve son derece saygılı bir dille 3 istek sıralanıyordu:

- Meclis denetiminin sağlanması
- Siyasal özgürlüklerin genişletilmesi
- Parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi

Önergenin altında yine aynı 4 imza vardı: Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes. Önerge, CHP grubu üzerinde bomba tesiri yaptı. Bu açıktan bir meydan okumaydı.>>(7)

Metin Toker ise, İnönü'nün konuya nasıl baktığını şöyle açıklıyor: <<İsmet İnönü CHP genel idare kurulunun toplantısından birkaç ayrı temayül sezdi. Başbakan ve CHP Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu meselenin örtbas edilebileceği, tavrın sahiplerine geri aldırılabilceği görüşündeydi. CHP zaten rejimi liberalleştirmenin yolu üzerindeydi. Buna kendisi devam edecekti. Başka bir görüş, "Dörtler"in parti içinde hizip teşkil ettikleri, buna müsamaha gösterilmemesi merkezindeydi. Eski usullerle bu yeni ses susturulmalıydı. İnönü herkesi dinledikten sonra konuştu. "Dörtlü Tavr"e o, arkadaşlarından farklı teşhis koymuştu. Gerçi tavrı imzalayan dört CHP'li milletvekili genel prensiplerde partinin tezleriyle bağdaşmayan şeyler söylemiyorlardı. Ama anlaşılıyordu ki bir muhalefet yapmak arzuları vardı. CHP Genel Başkanı dedi ki: "Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler...." İnönü'nün aklında çoktan, rejimin liberalleştirilmesinin bir noktaya mutlaka gelmesini gerektireceği hususu vardı. O nokta, başka bir partinin CHP karşısında kurulması noktasıydı. İşte, devrimlerin ve cumhuriyetin korunması bakımından kendilerine güvenilebilecek "dört arkadaş" bir harekete girişmişlerdi. Yapılacak şey bu hareketin bir yeni partiye dönüşümüydü. Muhalef olarak Celal Bayar ve arkadaşlarından iyisi mi bulunacaktı?>>(8)

Ancak Ş.S. Aydemir'in de belirttiği gibi: <<Dörtlü tavrın CHP grup toplantısında okunuşu ve açıktan tartışmalar, dörtlü tavr sahipleri için, hiç de olumlu geçmedi. Tavr parti grubunun 12 Haziran 1945 toplantısında okundu. Ve parti grubu tarafından reddedildi. Halbuki tavrındaki istekler,

7- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.27.

8- Toker, a.g.e., s.66-67.

Devlet Başkanının 19 Mayıs nutkundaki vaat ve işaretlere, kelime kelime uyuyordu. İşte bu red üzerine, o zaman partide müfritler olarak anılan hizbin parti grubuna hakim olduğu ve hatta İnönü'yle bu grup arasında, henüz köklü bir anlaşmanın bulunmadığı ve belki de İnönü'nün, olayların akışına henüz yukardan bakmayı tercih ettiği düşünceleri yayıldı. Zaten parti grubunda beliren durum üzerine Celal Bayar, 17 Haziran 1945'te milletvekilliğinden istifa etti. 25 Eylül 1945 grup toplantısında ise, diğer iki imza sahibi, yani Adnan Menderes'le Fuat Köprülü "partinin iç durumunu bozmak için partide kaldıkları" gerekçesiyle CHP'nden ihraç edildiler. 27 Kasım'da da Refik Koral-tan için ihraç kararı alındı. CHP grubunun bu davranışları elbetteki bir uzak görüşlülükten yoksundu. Böylece, dörtlü takririn üç üyesi, partilerinden ihraç edilmiş, birisi de milletvekilliğinden istifa etmiş bulunuyorlardı. Bu durumun tabii neticesi elbetteki kendi aralarında birleşmek ve savundukları "daha geniş milli murakabe"yi kurmak yollarını aramak olacaktı. Bunun tek yolu vardı: Yeni parti kurmak! Ama Celal Bayar, henüz ve resmen CHP'den ayrılmış değildi. Yalnız milletvekilliğinden istifa etmişti. Nihayet temaslar, danışmalar, sondajlar, dedikodular ve hatta kararsızlıktan sonra Bayar 2 Aralık 1945'te CHP'den istifa etti. 4 Aralık 1945'te yeni bir parti kuracağını basına açıkladı. Ve Bayar 7 Aralık 1945'te yeni partinin 85 maddelik tüzüğünü ilgili makamlara sundu. Partinin adı, Demokrat Parti idi. Ve bu ad halk arasında daha ilk günlerde Demir Kırat şeklini aldı.>>(9)

Cumhuriyet Halk Partisi ve hükümeti DP'nin kuruluşunu iyi karşıladılar. Hatta kuruluşun ilk aylarında dostça ilişkiler kurdular Ancak kamuoyu giderek, yeni partinin gerçek bir muhalefet olacağına inanarak ilgi yoğunluğunu artırmaya başlayınca durum değişti. Prof.K.Karpat'ın da belirttiği gibi <<1946 Baharında DP memleketteki bütün muhalefeti kendi tarafına çekmişti. Kasaba ve köylerde vatandaşlar bir araya gelip DP'nin birer şubesini açıyorlar, sonra merkezle temasa geçiyorlardı. Demokrat Parti'nin henüz parti olarak kabul edilmiş bir programı olmadığı, görüşleri henüz açıkça ifade edilmiş bile bulunmadığı dikkate alınmıyordu; partinin biricik özel vasfı hükümete muhalif oluşu idi.>>(10)

9- Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, İstanbul 1989, s.126-127.

10- Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1967, s.136.

Görüldüğü gibi kamuoyu CHP'ye olan bıkkınlığını, DP'de umut arayışları ile belirginleştirecektir. Bunun doğal sonucu olarak ta CHP'de tedirginlikler başlayacaktır. Celal Bayar, DP'nin teşkilatlanmasından endişe duymaya başlayan CHP'nin memleket düzeyinde nasıl bir propagandaya giriştiğini şöyle anlatıyor: <<Halk Partisi, memleketi 23 bölgeye bölerek her birine bir parti müfettişi gönderdi. Bu parti müfettişleri, gittikleri bölgede Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye doğru başlayan akımı durdurmaya, illerde devlet idaresini Demokrat Parti'ye karşı kullanmaya çalışıyorlardı. Buna rağmen gayretler boşa gidiyordu. DP bütün Türkiye sathında yıldırım hızıyla gelişmeye devam etti... DP yurt ölçüsünde geliştikçe, Halk Partisi'nin mukavemeti de o ölçüde açığa çıkıyordu. Bölgelere gönderdikleri parti müfettişleri kanalıyla, dünya barışının henüz kurulmamış oluşunu, milletçe birlik ve beraberlik içinde olmak günleri yaşandığını, DP'nin iktidarın teşvikiyle kurulduğunu, tıpkı Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi kısa bir süre sonra kapatılacağını, o zaman da vatandaşların çok güç durumlarda kalabileceğini yayıyorlar, nerdeyse DP'ye girmeyi vatan hainliği seviyesinde gösterdikleri bile oluyordu.>>(11)

DP'nin toplumsal temeli hakkında varsayımda bulunan Cem Eroğul da kitabında şöyle diyor: <<DP'nin bütün muhalefet döneminde kullandığı başlıca ideolojik araç "demokrasi" kelimesi olmuştur. O kadar ki o yıllarda bu kelime adeta tılsımlı bir anlam yüklenmişti. Vergi adaletsizliğinden, jandarma baskısına, şeker sıkıntısından, dış güvenliğimize kadar her meselenin halli demokrasinin kurulmasına bağlı görünüyordu.>>(12)

Böylece bir yandan DP'nin genişlemesi bir yandan CHP'nin tedbirleri ülkede siyasi bir canlanmaya yol açacak, CHP'nin geleceğinden endişe duyanlar İnönü'yü uyarmaktan geri kalmayacaktır. M. Toker diyor ki; <<DP kurulduktan sonra yakın etraftan İsmet İnönü'ye çok ikaz geldi. Açılan yeni hayat içinde şahsının hücumlara maruz kalacağı, otoritesinin sarsılacağı, kendisine yapılmayanın bırakılmayacağı söylendi. İnönü kendisini bunların hepsiyle başa çıkacak güçte görüyordu. Çankaya'da bir konuşmasında şöyle demiştir: "Buna imkan vermem. Ben ihtilalci ve Kuvayı Milliyeci İsmet'im. Bu devleti yoktan bu hale getirdik. Üç beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz. Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne alâ. Olmazsa vazgeçer, birkaç sene daha

11- Burçak, a.g.e., s.66.

12- Eroğul, a.g.e., s.48.

eski usulde gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz." Yıllar sonra Bayar'da şu sözleri söyleyecektir: "İki jandarma eri gönderebilirler ve partiyi kapatabilirlerdi ve memlekette hiçbir şey olmazdı. Fakat ben İsmet İnönü'nün bunu arzulamadığından emindim.">>(13)

Başlangıçta İnönü'nün de, Bayar'ın da iyimser oldukları görülsede; zamanla iktidar için tehlike çanları çalmaya başlayınca CHP taraftarlarının takındıkları tavır DP liderinde huzurunu kaçıracaktı. DP liderin liberalleşme ve demokrasi sloganları İnönü'nün yeni kararlar almasına neden olacak, İnönü liberalleşme bayrağını DP'nin elinden almak için harekete geçecekti; Öğrencilere örgütlenme hakkı tanıyacak, üniversitelere özerklik verilecek, basit suçlar affedilecek, köylüyü ezen bazı vergiler kaldırılacak, işçiler için sigorta güvencesi getirilecekti. Asıl önemli değişikliği kurultayı olağanüstü bir toplantıya çağırarak yapacaktı. Toplantıyla ilgili gelişmeye Birand-Dündar-Çaplı kitaplarında şöyle yer veriyorlar: <<Sekiz yıl önceki ilk olağanüstü toplantıda İnönü "değişmez genel başkan" ilan edilmişti. Bu ikinci toplantıda ise "değişmez başkanlık" ünvanına İnönü'nün isteği üzerine son verildi. Artık genel başkan seçimle işbaşına gelecek ve değişebilecekti. Bu kararla, "tek partili rejim"den sonra "tek şefli parti" de tarihe karışıyordu. Ama kurultayın asıl sürprizi bu değildi. "Milli Şef" Eski meclis binasındaki tarihi kürsüden CHP milletvekillerine tarihi ancak beklenmedik şu açıklamayı yaptı:

"Türk halk idaresinin yeni bir hamlesine karar verdiğimiz için sizi davet ettim: Tek dereceli seçim yapılması... Tek dereceli milletvekili seçimini ilk defa tecrübe ediyoruz. Eğer bir iki ay içinde olağanüstü bir engel çıkmazsa yeni seçime gitmek kararındayız. Şunu belirtmek isterim ki şimdiye kadar kurulmuş olan partiler seçime parti olarak gireceklerdir. Büyük milletin her kararı yürekten makbulumuzdur.">>(14)

Normal seçim tarihine daha bir yıl varken, seçimlerin erkene alınması DP'lilerde huzursuzluk yarattı. Henüz taşra örgütlenmelerini tamamlamamış, milletvekili adaylarını bile belirlememişlerdi. Bu durumda seçime gidilirse yenilgi kaçınılmaz olacaktı, girilmezse kaçtıkları sanılacaktı. DP'liler bunu bir "baskın" olarak nitelediler. Konuyla ilgili K. Karpat'ın yaklaşımı şöyledir: <<Seçimlerin bir yıl öne alınmasının sebebi ise bir takım pratik hesaplara da-

13- Toker, a.g.e. , s.91.

14- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.40.

yanmakta idi. Erken seçimler hem halk partisini iktidarda bırakabilir, hem de muhalefetin iktidara çabuk geçme heves ve heyecanını tam yok etmese de bir derece azaltabilirdi. Gerçekten muhalefetin gayretlerinin kuvvet kaynağı seçimlerin yaklaşması idi. Bir de şöyle bir fikir ileri sürülüyordu: Demokrat Parti kuruluşundan bir kaç ay sonra, henüz ne önderlerinin fikirleri, ne de partinin prensipleri açıkça belirmeden iktidarı kazanırsa bu ancak dincigericiden topraksız köylüye kadar her çeşit hoşnutsuzu içine alan muhalefete dayanarak mümkün olabilirdi. Bu durum da eninde sonunda rejimin temellerini tehlikeye düşürebilirdi.

Halk partisi kurultayının aldığı kararlara karşı DP'nin tepkisi gerçekten şiddetli oldu. DP İnönü'yü seçimlerin normal tarihte, yani 1947'de yapılacağına dair verdiği sözü tutmamakla suçlandırarak, şayet seçimlerin öne alınması gerekiyor idiyse bunu muhalefet partilerine danışarak yapması gerektiğini ileri sürdü. Yapılan tenkitlere göre İnönü'nün Cumhurreisi olarak kanuni masuniyeti vardı, ama parti başkanı olarak günlük politikaya karıştığından masuniyetini ve diğer imtiyazlarını partisi lehine kullanmış oluyordu.>>(15)

Belediye seçimleri bu çekişmeli ortamda 26 Mayıs 1946'da yapıldı. Demokrat Parti tepki olarak seçimlere girmeme kararı aldı. Prof.Rıfkı S.Burçak konuyla ilgili kitabında şuna yer veriyor: <<Demokrat Parti'nin iştirak etmediği bu seçim olaylı geçti ve katılma oranı düşük oldu. DP seçimlere resmen girmemiş, ama bazı yerlerde kendiliğinden giren mahalli teşkilatlar belediye seçimlerini kazanmışlardı. Muhalefet CHP'yi seçimlerde hile ve baskı yapmakla suçluyor, iktidar ise, muhalefet partilerini hilecilik ve fesatçılıkla itham ediyordu.>>(16)

Seçimlerden sonra CHP liberalleşme çalışmalarını daha da hızlandırmaya başladı. Anlaşılan artık karşısında ciddi bir rakip olduğunu düşünüyordu. Bu arada siyasi çalışmalara her iki parti de hız vermişti. Yıllarca muhalefetsiz bir seçime alışmış olan İsmet Paşa oldukça aktif bir görüntü sergiliyordu. CHP 25 yıl içinde ortaya koyduğu tüm kısıtlayıcı kararları da gevşetmeyi ihmal etmiyordu. Bir süre sonra da genel seçimlerin 21 Temmuz 1946-

15- Karpat, a.g.e., s.138.

16- Burçak, a.g.e., s.74.

da yapılacağını açıkladılar. Karpat dönemle ilgili yaptığı araştırmada şu yorumu yapıyor: <<Demokrat Parti'nin yüksek katları seçimi boykot etmek niyetindeydiler, ama parti merkezinde yapılan danışma toplantısında mahalli parti teşekküllerinin isteklerine uyarak, seçim sisteminin çok handikaplı olmasına rağmen yine de seçimlere girme kararı verdiler. Hükümetin seçimlerin tarafsız yapılacağı hususunda teminat vermesi, Meclis'te temsil edilmemek korkusu ve böylece partiyi halka tanıtmaya fırsatlarından ve hükümetle doğrudan doğruya temas imkânından mahrum kalmak düşüncesi DP'yi seçime girmeye zorlayan âmiller arasında idi..

Seçimlerin arifesinde DP 63 vilayetten her birinin merkezinde, 300 kaza merkezinde ve çok sayıda köyde teşkilatını kurmuş bulunuyordu... Seçim kampanyası hızlı bir tempo ile gelişti. Memleketteki muhalefetin gövdesi tüm DP'nin etrafında toplanmış gibiydi.>>(17)

Seçim kampanyalarında işlenen konulara gelince; CHP Atatürk'ün partisi olduğunu, Cumhuriyeti kurduğunu, bağımsız devlet olmayı gerçekleştirdiğini ileri sürerken, DP tek parti döneminin güç koşullarına değinerek dini inançlara devletin müdahale ettiğini dile getirmiştir. Nihayet 21 Temmuz'da seçimler yapıldı.

Karpat şöyle devam ediyor: <<Seçimler 21 Temmuz 1946 günü sakin ve intizamlı geçti; seçmenlerin yüzde seksenbeşi oy verdiler. Sonuçlar alındıkça bir yaygara yükselmeye başladı; çünkü pek çok kimse hayal kırıklığına uğruyordu. Normal olarak DP şehirlerde ilerleydi, ama köylerden gelen neticelerin ezici çoğunluğu CHP lehine idi. İstanbul'da sonuçların seçim akşamı alınması beklenirken ancak üç gün sonra sonuçlar ilan edildi. Muhalefete göre, İstanbul'da seçim sonuçları gizli görüşmelerden sonra CHP lehine değiştirilmiş ve ancak Mareşal Fevzi Çakmak valiyi ziyaret edip oy'a saygı gösterilmesini bir vatandaş ve bir aday olarak talep ettikten sonradır ki sonuçlar ilân edilmişti.>>(18)

Bu seçimlerle ilgili o tarihten günümüze çok değişik yorumlar yapılmıştır. Örneğin Taner Timur şöyle bir açıklama getiriyor: "21 Temmuz 1946 seçimleri, bu seçimlerden çok kısa bir süre önce kabul edilen 4918 sayılı

17- Karpat, a.g.e., s.141.

18- Karpat, a.g.e., s.143-144

Milletvekilleri Seçim Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun Türkiye'de ilk defa tek dereceli seçimleri gerçekleştirmekle beraber, getirdiği hükümlerle özgür bir seçimin güvencelerini sağlamaktan uzaktı. 4918 Sayılı Kanunun, daha sonraları çok eleştirildiği gibi, iki temel kusuru vardı. Bunlardan birincisi seçimin gizliliğini sağlamaması, ikincisi de sonuçların olduğu gibi açıklanmasına yardımcı olarak tarafsız bir denetleme mekanizmasını kuramamış olmasıydı... Nitekim seçimlerden sonra DP 36 ildeki sonuçlara toptan itiraz etmiş ve bu konuda başlayan tartışmalar sıkıyönetim yasaklarına rağmen, uzun süre devam etmiştir. Bu tartışmalarda Celal Bayar "seçim işlerine fesat karıştırıldığını" ve "yapılan bunca tazyik ve kanunsuzluklar kafi gelmediği için..., iktidar partisinin sahte mazbata tanzim etmek ve seçim evrak ve mazbatalarından tahrifat yapmaya" mecbur kaldığını belirtmiştir. Bu iddialara yer veren muhalif gazeteler de sıkı yönetim tarafından kapatılmıştır.>> (19)

Birand-Dündar Çaplı'nın da belirttikleri gibi: <<Gerçekten de seçim hilesiz de olsa DP'nin kazanma şansı yoktu. Çünkü yeterli sayıda aday çıkaramamışlardı. Yine de DP 46 seçimlerini daima bir propaganda konusu yaptı. Artık arkasında bir kitle desteği de vardı. Gerçi seçim sonuçlarına göre 465 milletvekilliğinden sadece 62'sini kazanabilmişti ancak Demir Kırat halkı peşine taktığının farkındaydı... Nihayet Türkiye'nin ilk çok partili meclisi 5 Ağustos günü açıldı. 62 DP milletvekili Genel Kurul salonunun sağına, CHP grubu da Genel Kurul salonunun soluna yerleşmişti. Gündemin ilk maddesi Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Halk Partisi'nin adayı elbette İnönü'ydü. DP ise İsmet Paşa'nın karşısına bir başka şahsiyeti çıkarmayı uygun bulmuştu: Mareşal Fevzi Çakmak. Oylar kullanıldı ve tabi İnönü kazandı.>>(20)

CHP içerisinde dalgalanmalar değişim rüzgarlarını beraberinde getirdi. İnönü Saraçoğlu'nu Başbakanlıktan alarak yerine Recep Peker'i atadı. Artık mecliste hareketli günler başlamıştı. CHP'liler ve DP'liler birbirlerini dikkatle izliyor ve tepkilerini dile getiriyorlardı. Bütçe görüşmeleri sırasında Peker'in Menderes'ten "psikopat" diye söz etmesi ise DP'lilerin Meclisi topluca terketmelerine neden oldu. Ve bu boykot uzun süre devam etti. Bu arada 7 Ocak 1947'de DP'nin 1. Kurultayı Ankara Yeni Sinema'da yapıldı.

19- Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İstanbul 1991, s.54-55.

20- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.47-49.

Kurultay sırasında İnönü'den de "Kızıl Sultan" diye söz edilince; İnönü tarafsız bir politika izleyerek arabuluculuk görevi üstlenmesi gerektiğini anladı. Meşhur 12 Temmuz Beyannamesi bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıktı. İnönü demokrasinin işlevi açısından muhalefetin varlığının korunması gerektiğine inandığından partiler üstü bir rol üstleniyordu. Sonuçta 12 Temmuz Beyannamesi DP'yi rahatlattı, sertlik politikasından yana olan Recep Peker'in de istifasına neden oldu. Yerine Hasan Saka getirildi.

İktidar ve muhalefet uzlaşmasından rahatsız olanlar da vardı. Bazı DP'li milletvekilleri ayrılarak Mareşal Fevzi Çakmak önderliğinde Millet partisinde toplandılar. Ancak tepedeki bu bölünme tabana yansımada. Metin Toker'in de belirttiği gibi: <<Tek partili hayattan çok partili hayata geçiş döneminin bilhassa 1947 ile 1949 arası üzerine eğilenler, iki hususu rahatlıkla görebilirler. İsmet İnönü memleketin mutlak hakimidir. Ama o, milli şeflikten gelen bu kudretinden memnun değildir. Onu mesut edecek olan, kıymetinin ve hizmetlerinin, tarihi şahsiyetinin kendisine sağladığı görev yapabilme imkanlarının bütün politikacılar tarafından ve topyekün milletçe kabul edilmesidir. O zaman başka bir kimse düşünölemeyeceğinden, ittifakla kendisi devletin başında ve herkesin rızasıyla tutulacaktır. Tıpkı bir hükümdarın, kaderini gönöl rızasıyla milletin oyuna terk etmesi, milletin de onu gerçekten en iyisi, olduğundan dolayı Cumhurbaşkanı seçmesi gibi... Bu, İnönü'nün Milli Şeflikten, Cumhurbaşkanlığına geçmesi olacaktır.

O devrede görölen ikinci husus, Demokrat liderlerin İnönü'de maharetle teşhis ettikleri bu zaafı mükemmel işlediklerini, onun ağzına, istediği balı çalmakta hiç cimri davranmadıklarıdır. Kaşık en ziyade Fuat Köprölü'nün elindedir ve İnönü'ye dadılık Nihat Erim'e yaptırılmaktadır. Erim CHP'nin iktidarı nasıl olsa kaybedeceği inancındadır. Fakat İnönü, iki büyük partinin ortak kararıyla devlet başkanlığında tutulursa bir sallantı, bir sarsıntı olmayacak, istikrar devam edecek, demokratik rejim kendisine bir teminat bulacaktır>>(21)

20 Haziran 1949 günü DP kurultayı 2. kez toplandığında görüşölen önemli konulardan biri seçim sistemiydi. Konuyla ilgili olarak Karpaz şu açıklamayı yapıyor: <<Kurultay parti merkez komitesinin raporuna

21- Toker, a.g.e., s.187.

uyarak seçimlerin mahkemelerce denetlenmesi ve seçim güvenliğinin böylece teminat altına alınması üzerinde ısrar etti. Delegeler bu konuda çok titizdiler. Oy verme hürriyetine müdahaleyi ve seçim neticelerinin üzerinde oynanulmasını can ve mal güvenliğini bozmakla bir tutuyorlar ve bunun için de bu çeşit müdahalelere kuvvet kullanarak karşı koymak gerektiğine inanıyorlardı.>>(22)

Bu arada hükümet yine değişmiş, Hasan Saka'nın yerine Şemsettin Günaltay Hükümeti kurulmuştu. Başbakan Günaltay Demokrat Partililerin bu ihtilalci tutumlarından rahatsızdı. Sonuçta yine seçim kanunu kabul edilerek Meclisten geçti. Menderes Meclisin bu ilerici davranışından övgüyle söz etmiştir.

1950 Yılına gelindiğinde seçim meydanları bir hayli hareketlendi. Seçimlere bir ay kala Recep Peker ve Fevzi Çakmak'ın ölümüne kamuoyunun gösterdiği önem aslında DP ve CHP'ye gösterilen ilgiyi vurguluyordu. Seçimlerle ilgili olarak Karpat şöyle devam ediyor: <<Seçim kampanyası genellikle baskısız ve intizamlı geçti. İnönü milletin iradesi ne şekilde tecelli ederse etsin kabul edeceğini, Bayar'da geçmişte olanların unutulacağını belirtiyorlar, ama birbirlerinin görüşlerini ve liderleri oldukları partilerinin taktiklerini tenkitden de geri kalmıyorlardı.

Seçimler 14 Mayıs 1950 günü huzur içinde intizamla yapıldı. Seçmenlerin ezici çoğunluğu oylarını kullandılar. 8 905 576 seçmenden 7 958 055'i yani % 89.3'ü seçim sandıklarına gittiler. DP adayları 4 242 381 oy, CHP adayları da 3.165 096 oy aldılar. Millet Partisi ancak 240 209 oy, bağımsızlar da 258 098 oy toplayabildiler. Çoğunluk sisteminin uygulanması neticesi 487 milletvekilliğinden 396'sını Demokratlar, altmışsekizini Halkçılar, yedisini bağımsızlar, birini de Millet Partisi aldı; on beş milletvekilliği de açık kaldı. Bu netice, alınan oy sayıları bakımından, tamamen memleketteki gerçek durumu aksettiriyordu denilebilir. Demokratlar, kendilerini de şaşırtan bu zaferi memlekette Halk Partisine karşı birikmiş hoşnutsuzluk yüzünden kazanmışlardı. Bu hoşnutsuzluk ortadan kalkmamış sadece hatırı sayılır derecede azalmıştı. Seçimler 1947 veya 1948 yıllarında yapılmış olsaydı CHP 1950'de topladığı oyların belki de ancak yarısını almış olurdu; partinin son yıllarda akılcıca yürüt-

tüğü liberal siyaset itibarını artırmıştı. Ama ne yapsa ve ne gibi vaatlerde bulunsa da CHP tek-parti sisteminin sembolü haline gelmiş olması yüzünden seçimi kaybetmeye mahkumdu. Kazansaydı, tek-parti sisteminin hala devam etmekte olduğu hissi sürüp gidecekti.>>(23)

Hükümetin Demokratlara devri sessizce, normal bir şekilde yapıldı. Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçildi, Adnan Menderes Başvekilliği aldı. Malatya'dan milletvekili seçilen İnönü de muhalefet lideri oldu. Türkiye büyük bir evrim daha başarmıştı. İktidar, halkın arzusuna uyarak, sükunetle el değiştirmişti. Bu olay esas bakımından da, şekil bakımından da demokrasiye uygundu. Türkiye'nin siyaset hayatından yeni bir safha açılmıştı.

Demokrat Parti'nin bu zaferini hazırlayan faktörlerin çeşitli olduğunu söyleyen Burçak şöyle yazıyor: <<Bir defa, Türk milleti CHP'nin 27 yıllık iktidarına karşı bir bezginlik içinde bulunuyor ve onu değiştirmek istiyordu. CHP bunun farkında değildi; milletin gerçek eğiliminin hangi doğrultuda olduğuna isabetle teşhis koyamıyor, yanıliyordu. CHP'liler, Milli Mücadele'yi zafere ulaştırmış olan tarihi bir kuruluşun devamı ve uzantısı gibi gördükleri kendi partilerinden Türk milletinin nasıl olupta yüz çevirebileceğini bir türlü anlamıyor, uzun iktidar yıllarının verdiği alışkanlıkla iktidara kendilerinden başka hiç kimseyi layık görmüyorlardı. Umut ve tahmin o idi ki, 1950'de serbest ve dürüst bir seçim yapılırsa Halk Partisi hem iktidarda kalacak, hem de 1946'nın ezikliğinden kurtulmuş olacaktı. CHP esasen bu umut ve hayalle 1950 seçimlerine girmişti.

Oysa bu iktidar halktan kopmuş, onun uzağına düşmüş ve yabancılaşmıştı. Milli mücadeleyi canı ve kanı pahasına yiğitçe yürütmüş olan Türk milleti dışarıya karşı hürriyet ve bağımsızlığını kazanmış, ama içeride kendi memleketinin idaresinde söz hakkını elde edememişti. Türk milleti kendisine uzun yıllar içinde "Refah" da, "Hürriyet" de verememiş olan bu idareden memnun mu kalmalı idi? Demokrat Parti'nin kullandığı: "Yeter artık, söz milletindir!" sloganı Türk halkının derinden hissettiği, benimsediği ve uğrunda çetin mücadeleleri göze aldığı kutsal bir hürriyet davasını anlatıyor, büyük bir milletin azim ve kararı ile birlikte, onun geleceğe olan güven ve umudunu da ifade ediyordu. Yıllarca süren murakabesiz bir icraatın

millet vicdanında biriktirdiği sessiz şikayetler demokratik dönemle birlikte çok ciddi bir kitle muhalefetine dönüşmüştü.>>(24)

Seçim gecesinden bahseden gazeteci Orhan Birgit, Komutanların İnönü ile temasa geçtiğini şu sözleriyle belirtiyor: <<Gecenin ilerlemiş bir saatiydi. Telefon çaldı, açtım. Santral, 1. Ordu Komutanı Org. Noyan'ın Parti müfettişi Sadi Irmak'ı aradığını söyledi. Org. Noyan, Irmak'a eğer Cumhurbaşkanı Hazretleri yeşil ışık yakarsa, seçimlere komünistlerin hile karıştırdığı varsayımıyla müdahale edilebileceklerini ve Milli Şef'in emirlerini beklediklerini söyledi. Mesajı Ankara'ya ilettik. Bana bir asır gibi gelen bir süreden sonra Cumhurbaşkanı Başyaveri aradı. Paşa'nın mesajı şöyleydi: "Milli irade nasıl tecelli etmişse, buna başta kendisi olmak üzere bütün devlet birimlerinin saygı göstermesi gerektiğinin bir defa daha bilinmesini istiyorum."

O gece ordu komutanları kışlarına geri döndüler ama DP bu olayı hiç unutmadı. Askeri müdahale sözü, daha iktidarı almadan DP'nin önüne çıkmıştı. Asker müdahalesi olasılığı o gecedan itibaren 10 yıl boyunca iktidarın zihnine kazınacak ve 10 yılın sonunda bir başka Mayıs Sabahı korkulan şey başa gelecekti.>>(25)

Bu konuyla ilgili farklı bir yorum da M.Toker'den geliyor: <<Daha sonraları, seçimlerin sonucu alındığında büyük komutanların da İnönü'ye gidip "Bir emriniz var mı, Paşam?" diye sordukları söylenecektir. Yani "-Seçimlerin sonucunu iptal ediverelim mi?" Bu yazı dizisinin araştırması sırasında bundan İnönü'ye bahsettiğimde güldü. Dedi ki: "-Bir defa böyle bir şey olmadı. Üstelik, kimin gücü yetebilirdi ki? Ve şayet benim niyetim o yönde olsaydı, o noktaya getirirmiydim durumu? Her tarafıyla gülünç bir yakıştırma>>(26)

Böylece 1950 baharında Türkiye'de çok partili rejim başlamış oluyordu. Demokrasi ilk sınavını verecekti. Artık 10 yıl söz Menderes'indi.

24- Burçak, a.g.e., s.220-221.

25- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.67-68.

26- Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, Ankara 1970, s.347-348.

II. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NE GENEL BAKIŞ

Bizdeki demokrasi çabasında iktidar ve muhalefeti oluşturan önder unsurların aynı tek parti rejiminin yetiştirdiği müşterek vasıflı insanlar olduğuna değinen Ş.S. Aydemir şöyle yazar: <<Bu birlik yalnız önder kadroların yetiştirme ve zihniyetinde değildir. İktidar ve muhalefetin programlarında, yani bu programların dayandığı ilkelerde de aynı birlik görülür. Mesela biliyoruz ki CHP'nin 6 ok şeklinde ifadesini bulan altı ilkesi vardır... Aynı ilkeler DP'nin de ana ilkeleridir. Bu ilkeler, DP programının şu maddelerinde yer alır.

Madde 2- Cumhuriyetçilik

Madde 13- Milliyetçilik

Madde 14- Laiklik

Madde 15- İnkılâpçılık

Madde 16- Halkçılık

Madde 17- Devletçilik

Bu ilkeler DP programında, hemen hemen Halk Partisi programındaki çerçeveleri içinde görünürler. Hatta DP programına göre, özel teşebbüsün ve sermaye faaliyetlerinin bile devletçe nizamlanması esastır...

Zaten bundan daha tabii de bir şey olamazdı. Çünkü her iki parti ve önderleri, aynı toprağın, aynı tohumlardan gelen mahsülleriydiler. O halde sorabiliriz:

- Şu on yıllık, yani 1950-1960 arasındaki iktidar ve muhalefet savaşında, tek noktada bile birleşme belirtisi vermeyen amansız boğuşma neydi? O zaman bitmez , sükun bulmaz kan davası neydi? Yahut da şu ünlü şairimizin dediği gibi, "Bu tehavvür, bu şikayet niçin" di?>>(27)

27- Aydemir, a.g.e., s.149-151.

Demokrat Parti Dönemi, 29 Mayıs 1950'de Menderes'in Hükümet Programını açıklamasıyla fiilen başlamıştı. Birand-Dündar-Çaplı, o günü şöyle özetliyorlar: <<Programın ilk bölümü 27 yıllık tek parti rejiminin eleştirisine ayrılmıştı. İkinci bölümde ise vaatler vardı: Özgürlük ve refah. O programdan bugüne kadar en çok bir cümle hatırdaki kaldı: "Millete malolmuş inkılâplar mahfuz tutulacaktır" cümlesi. Yani DP halkın benimsediği reformlara dokunmayacaktı. Ya henüz benimsenmeyenler? Ülkede önemli değişimlere gebe olduğunu CHP grubu ilk kez o gün, bu cümleden anladı. Programın görüşmeleri sonunda muhalefete son söz hakkı tanınmayınca CHP'liler Meclis'i terkettiler>>(28)

Görüldüğü gibi yeni dönem gergin başlamıştı. Artık kendine güvenen bir iktidar vardı; işçiler, köylüler, basın, aydınlar, askerler tek parti bikkınlığının da vermiş olduğu bir duyguyla iktidarın arkasındaydı. İlk kopukluk ezanın yeniden Arapça okunabileceği kanunu meclisten geçirilince başladı. Bazı aydınlar ve ordudaki Atatürk'çü bakış açısı bunu onaylamayarak tedirgin oldular. Bayar'da işi ağırdan alınca, Menderes istifasını ortaya koymak suretiyle tavır aldı ve kazandı. 1932'de Atatürk'ün çıkardığı bir kanunla Türkçe okunan ezan artık Arapça okunacaktı. Böylece aşırı dinci kesimin de sempatisi kazanılmış oluyordu.

CHP ileri gelenleri de bugüne kadar gerçek anlamda halkla bütünleşememenin eksikliğini derinden hissediyor, geçmişteki hatalarını gözden geçirerek açığını kapamaya çalışıyordu. Bir yandan da gözünü iktidara dikerek en ufak bir boşluğunu değerlendirmenin yollarını arıyordu. Sonuçta hükümet Türkiye'nin geleneksel devlet yapısına uygun olarak içte muhalefetle, dışta da batılı güçlerle mücadele dönemine başladığının farkındaydı.

Demokrat Parti'nin ideolojisini açıklayabilmek için iç politikadaki değişimleri incelemek gerekir. Dönemin en belirgin özelliği çok partili demokratik hayatın bir sonucu olarak iktidar-muhalefet çekişmeleridir. Türkiye'de çok partili hayatın başlangıcı da, süreci geldiği nokta da hep iktidar-muhalefet ilişkilerini çatışma noktasına getirmiştir. 1950 ile 1960 arasında bu çatışmaların ana konularını; basın ve radyo, dini politika, ekonomi, üniversite ve gençlik oluşturunuyordu. Ya da başka bir deyişle dış politikanın ana hatları haricinde,

28- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.78-79.

Türkiye içerisinde gerçekleşen hemen her icraata iktidar ve muhalefetin yaklaşımları farklıydı. On yıl boyunca DP, CHP'nin geçmişini dahi eleştirerek onu ezme politikası gütmüş; CHP ise DP'nin iktidarına başından beri hem hazır olmadığından hem de hazmedemediğinden geçici olarak bakmış, süre uzadıkça huzursuzluğunu belli etmiştir. Her iki partinin birbirleri için yaptıkları bu yıpratma politikası zamanla kamuoyunu ikiye bölecek ve ülkede hoş olmayan olaylar yaşanacaktır.

A- DIŞ POLİTİKA

Türkiye II. Dünya Savaşı boyunca izlediği dış politika ile savaş dışı kalmayı başarmıştı. Ancak bu durum ne içte ne de dışta bir memnuniyet yaratmamıştı. İçte yaşanan kıtlık ve sıkıntılar, kamuoyunu bıktırmış, dışta da tarafsızlık politikası Türkiye'yi yalnız bırakmıştı. Taner Timur'un da ifade ettiği gibi: <<Her şeye rağmen Türkiye'yi bir savaşın türlü ızdıraplarından kurtaran bu dış politika, tutarsızlıkları yüzünden olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Bu olumsuz sonuçlar dış ilişkilerimizin Sovyetler Birliği ile bozulması, İngiltere ve Amerika ile de soğuması şeklinde ortaya çıkmıştır. Sovyetlerle bozulan ilişkilerimiz, bu ülkenin 1925 tarihli dostluk ve saldırmazlık anlaşmasını feshine ve Türkiye'den toprak ve üs taleplerine, İngiltere ve Amerika ile soğuyan ilişkilerimiz de bu memleketlerin bir süre Türkiye'yi kadeiriyle başbaşa bırakmalarına yol açmıştır.>>(29)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasına hakim olan esas mesele, daha savaş sırasında tahmin ettiği gibi, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan ve bütün ağırlığı ile Türkiye üzerine de çöken Sovyet emperyalizmine karşı güvenliğini sağlama endişesi olmuştur diyen F. Armaoğlu şöyle devam ediyor: <<Türkiye NATO'ya girmekle bu güvenliğe kavuşmuş ise de, Doğu Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortaya çıkması neticesi, Kore savaşı ile milletlerarası komünizmin dünyanın çok geniş bir alanında tehlike yaratması karşısında, Türkiye kendi güvenlik sistemini genişletme yoluna gitmiş, Balkan ve Bağdat ittifaklarının kuruluşunda aktif bir rol oynamıştır. Bu gelişmeler Türk dış po-

29- Timur, a.g.e., s.41.

litikasını 1945-1955 arasında meşgul ederken, 1954'de milletlerarası mahiyet kazanan Kıbrıs meselesi ise, Türk dış politikasının 1955-1960 arasındaki başlıca konusunu teşkil edecektir.>>(30)

Demokrat Parti iktidara geldiğinde, dış politikada Türkiye'nin alacağı tavır aşağı yukarı belliydi. Tercih Batı'dan yana yapılmıştı.

1- Türkiye'nin NATO'ya Girişi:

1946 Baharında Amerika Türkiye'yi keşfetti diyen Birand-Dündar-Çaplı şöyle yazıyorlar: <<Coşkun gösteriler arasında Sovyetler'in göz diktiği İstanbul Boğazı'na giren Missouri Zırhlısı, artık Türkiye'nin yalnız olmadığını müjdeliyordu. Şerefine pullar bastırılan Missouri'nin ardından Truman Doktrini ile 100 milyon dolarlık askeri malzeme geldi.>>.(31)

Gerçekten ABD Başkanı Truman 12 Mart 1947'de Senato ve Temsilciler Meclisi'nin ortak toplantısında Türkiye ve Yunanistan'ın durumu hakkında verdiği bilgilerle, SSCB'nin Birleşmiş Milletler ilkelerine ters düşen tutumuna dikkat çekerek, dış baskılara karşı koymaya çalışan ülkelere yardım yapılması, bu ülkelere eğitici sivil ve asker personel yollanmasını istemiştir. Bir başka deyişle "Truman Doktrini" diye anılan bu konuşmada ABD'nin Türkiye ve Yunanistan (Güney-Doğu Avrupa ve Ortadoğu) ile ilgili politikası açıklanmıştır. Truman'ın "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu Tasarısı" Senato ve Temsilciler Meclisi tarafından ayrı ayrı kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947'de Truman tarafından onaylanmıştır.(32)

Böyle başlayan Batı ile ilişkilerimizin tamamlanması için Kore Savaşı bir fırsat olarak görülmüştür. Hükümet Türkiye'nin Kore'ye bir Tugay göndermesini kararlaştırmıştır. Böyle bir politika NATO'nun kapılarını açabilir diye düşünülmüştür. Batı'ya sadakatimizi ispat etmek için Kore Savaşı'na girdiğimizi söyleyen Eroğul şöyle der: <<... Mütarekenin imzalanması daha iki yıl sürdü ve çarpışmalar kesin olarak ancak 27 Temmuz 1953'te

30- Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara 1983, s.517.

31- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.90.

32- Ümit Özdağ, Ordu-Siyaset İlişkisi, (Atatürk-İnönü Dönemleri), Ankara 1991, s.158-159.

son buldu. Hemen hemen üç yıl süren bu savaşlar Türkiye'ye yüzlerce şehide, yaralıya ve sakata mal oldu. Ama Demokrat Parti Hükümeti ödediği bu "kan bedeli" sayesinde Türkiye'yi Atlantik Paktı'na sokmayı başardı. Türk Egemen sınıflarının yıllarca bekledikleri mutlu gün 16 Şubat 1952'de geldi ve o gün, Amerikan büyükelçisi, Atlantik Paktı üyesi on iki devlet adına hazırlanan davetiyeyi Dışişleri Bakanı Fuat köprülü'ye vererek, Türk Hükümeti'nin Lizbon'da toplanan pakt konferansına çağırdı.>>(33)

Bu olay Türkiye'de büyük sevinç yarattı. Artık millet olarak kendimizi güvencede hissedecektik. Muhalefetin iktidarı kutladığı nadir anlardan biri de böylece gerçekleşmiş oldu. Ancak Sovyetler Birliği bu durumdan rahatsızlığını her fırsatta belli etmiş, Türkiye'ye karşı politikasını daha da sertleştirmiştir. Bu durum Türkiye'yi kendi bölgesinde yeni savunma sistemleri aramaya yöneltmiştir.

2- Balkan İttifakı

Demokrat Parti'nin ilk iktidar döneminde, Türk hariciyesini çok meşgul eden bir diğer konununda, Balkanlar'da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir ittifak kurma girişiminin olduğunu söyleyen Eroğul Balkan İttifakı'nın imzalanmasını şöyle özetliyor:

<<Bilindiği gibi, 1948'de Yugoslavya'nın sovyetler Birliği ile ilişkileri bozulmuş ve bu memleket Sovyet bloku tarafından afaroz edilmişti. Solcu rejiminin yarattığı şüphelere rağmen, Batılılar Yugoslavya'yı kendilerine bağlamaya büyük önem veriyorlardı. Türkiye ve Yunanistan Atlantik Paktı'na alındıktan sonra, bu iki üye ile Yugoslavya arasında bir Balkan Paktı kurmak suretiyle bu amacın gerçekleştirebileceği düşünüldü. Sovyetlerin büyük baskısı altında olan Yugoslavlar da, böyle bir antlaşmaya taraftar görünüyorlar, ama Batı ile tam bir kaynaşmadan da çekiniyorlardı. Haziran 1952'de üç ülke arasında temaslar başladı. Eylül ayında Türk ve Yugoslav askeri heyetleri karşılıklı olarak ziyaretlerde bulundular. Üç ay sonra da bir üçlü savunma paktı için ilke anlaşmasına varıldığını Roma'ya yaptığı bir seyahat esnasında Fuat Köprülü açıkladı. Nihayet 28 Şubat 1953'te antlaşma imzalandı.

33- Eroğul, a.g.e., s.69.

Buna göre, bir tecavüz vukuunda taraftarlar istişare ve işbirliğinde bulunmayı kararlaştırıyorlardı.... İmza töreninden birkaç gün sonra Stalin öldü ve hemen ardından Sovyet Politikasında büyük bir yumuşama görüldü. Sovyet baskısından kurtulan Yugoslavya, bundan böyle savunmasını takviye etmek için Batı ile daha sıkı ilişkiler kurmak ihtiyacını duymaz oldu. Böylece de antlaşma geniş ölçüde kağıt üzerinde kaldı.>>(34)

3- Bağdat Paktı

Türkiye Balkan İttifakı'nın ardından, Orta Doğu'da da bir savunma sistemi kurmak isteyecektir. Menderes bu amaçla Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan bir ziyaret planladı. Gerçekleşecek bir ittifakla Türkiye Orta Doğu'da liderlik rolü üstlenebilirdi. Ancak Mısır'ın da düşüncesi bu olduğundan sert tepki göstererek Arap ülkelerini etkilemeyi başardı. Armaoğlu'nun da belirttiği gibi: <<Orta Doğu güvenlik Paktı meselesi, Arap ligi konseyi'nin 22 Ocak-6 Şubat 1955 arasında yaptığı toplantıda tartışma konusu oldu. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Pakt'a karşı şiddetli cephe aldılar. Irak ise Pakt fikrini savundu. Lübnan ile Ürdün uzlaştırıcı bir rol oynamak istedilerse de Konsey toplantısı sonuç vermeden dağıldı. Bu durum karşısında Türkiye ve Irak 24 Şubat 1954'de Bağdat Paktı'nı imza ettiler...

Pakt'ın imzasından sonra Mısır ve Suriye, Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya açtılar. Bağdat Paktı, Batı emperyalizminin bir vasıtası, İsrail'e hizmet eden bir alet olarak gösterildi. Mısır ve Suriye'nin bu kampanyasını etkisiz bırakmak için Paktın genişletilmesine çalışıldı. 4 Nisan 1955'de İngiltere, 23 Eylül 1955'de Pakistan ve 3 Kasım 1955'de de İran Bağdat Paktına katıldılar. İngiltere'nin katılması Mısır ve Suriye'nin eline yeni bir silah verdi. Bu da Bağdat Paktı'nın İngiltere'nin Orta Doğu'daki sömürgeciliğinin yeni bir eseri olduğu idi.>>(35)

Hüseyin Bağcı'nın da belirttiği gibi: <<Türk Dış Politikası 1950'li yıllarda milli uzlaşmaya ve üç temel prensibe dayanıyordu.

34- Eroğul, a.g.e., s.71-72.

35- Armaoğlu, a.g.e., s.526-527.

- a) Sovyet yayılcılığını önlemek
- b) Batı ile askeri ve ekonomik işbirliği
- c) Kıbrıs'ın taksimi (1955'ten itibaren)

Türkiye Orta Doğu'da Sovyet yayılcılığını önlemek için çalışıyordu. Bağdat Paktı, Amerika ile Ortadoğu'da ortak çıkarlar izleyen Türk Dış politikasının temel taşını teşkil ediyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı S.F. Dulles, Bağdat Paktı'nın kurulmasından çok önce Ortadoğu'nun güvenliği ile ilgili Batı Avrupa'nın savunması arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu görmüştü. Dulles'a göre, NATO'nun güney kanadında bulunan Türkiye'nin Ortadoğu'da güvenliğin kurulması için önemli bir rol oynaması gerekiyordu. Türk Hükümeti, Amerikan stratejisindeki bu algılamayı kabul ediyor ve buna karşılık çok eski silahlara sahip ordusunu modernize etmek için de askeri ve ekonomik yardım alıyordu.>>(36)

Görüldüğü gibi 1950-1954 arası izlenen dış politika genellikle Amerikan yanlısı olmuştur. 1954 yılında Celal Bayar Amerika'yı ziyaret etmiş, başkan Eisenhower tarafından çok iyi karşılanmıştır. Eisenhower yaptığı bir konuşmada Türkiye'den "Amerika'nın büyük dostu" olarak söz etmiştir. Türk basınında ve kamuoyunda Bayar'ın Amerika gezisi bir hayli sükse yaratmıştır.

4- Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs sorununun ortaya çıkışı ve Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs politikasına detaylı bir şekilde değinen H.Bağcı şöyle bir açıklama getiriyor: <<14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP'nin hükümet açıklamasında Kıbrıs'tan söz edilmiyordu. Yeni hükümet Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkilerine devam etmek ve bir askeri ittifakta acil Sovyet tehlikesine karşı işbirliği içinde olmak istiyordu..

Kıbrıs'lı Rumlar'ın adanın Yunanistan ile birleşmesi lehine yaptıkları gösteriler ve Yunan Hükümeti'nin bu konuya yönelik görüşler açıklaması Türkiye'de büyük tepki yarattı... Tüm basın eleştirilerine rağmen, Menderes

36- Hüseyin Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, s.71-72.

hükümetinin Kıbrıs Sorununu daima herhangi bir şekilde görmezlikten geldiğini ortaya koymaktadır. Bu da ancak Türkiye'nin Yunanistan ile NATO içerisindeki askeri işbirliğini, Balkan işbirliği çerçevesinde de devam ettirmeyi istemiş olmasıyla açıklanabilir.

Papagos Hükümeti'nin 1953 yılında iktidara gelmesinden sonra Yunanistan'da Enosis için çıkarılan sesler daha da yükselmeye başladı. Yunanistan Başbakanı Mareşal Papagos, 1954 Mayıs'ında İngiltere'den en geç 22 Ağustos tarihine kadar Kıbrıs'ı Yunanistan'a devretmesini istiyordu. Eğer İngiltere bu tarihe kadar adadan çekilmezse, Yunanistan'ın bu meseleyi Birleşmiş Milletler'e getireceğini ve böylece Kıbrıs Sorununu uluslararası bir sorun haline dönüştüreceğini söylüyordu. Türk Hükümeti ise Yunanistan'a böyle bir davranışta bulunmamasını rica ediyordu... Bu sorunun Birleşmiş Milletlere getirilmesi, Türkiye'yi Birleşmiş Milletlerde prestij kaybına uğratabilirdi...

Türkiye'nin ricasına rağmen, Yunanistan 16 Ağustos 1954'te "Kıbrıs için kendi kaderini kendin tayin etme" talebi ile konuyu Birleşmiş Milletler'e götürdü.>>(37) Böylece BM de İngiliz ve Türk delegelerinin sert muhalefetine rağmen 24 Ağustos 1954'te konu bir hayli tartışılacaktır. Armaoğlu'nun da belirttiği gibi: <<Kıbrıs Meselesi 1954 yılının sonundan 1959 Mart'ına kadar Türk ve Yunan Hükümetleri arasında resmi bir anlaşmazlık olarak, iki memleketin münasebetlerini zehirleyen bir konu halinde devam ettiği gibi, NATO camiasında en önemli bir mesele halinde 4,5 yıl süre ile hür dünyanın bakışlarını üzerinde tutmuştur. 1954 yılında Yunanistan'ın meseleyi BM önüne getirmesiyle, mesele resmi alana intikal etmiş ve meselenin devamınca Türk Hükümeti ve kamuoyunun davranışı çeşitli ve enteresan safhalar geçirmiştir.>>(38)

Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu BM'e getirmesi aslında sorunun uluslararası bir boyut kazanmasıydı. Bu durumda Türk Hükümeti'nin açık ve net bir tavrı olmamakla beraber, adada statükonun korunması eğiliminde olduğu gözleniyordu. İngiltere ise Yunanistan karşısında yalnız kalmamak için Türkiye'yi etkilemeye çalışıyordu. Hatta konunun görüşülmesi için Londra

37- Bağcı, a.g.e., s.101-104.

38- Fahir Armaoğlu, "1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 10,(1959), ss.56-86.

Konferansı'na Türkiye'nin çağırılma nedeni de buydu. 29 Ağustos 1955'te toplanan konferans 7 Eylül'de dağıldı. İngiltere adaya muhtariyet vermeyi teklif etmiş, Yunanistan adanın tamamen kendisine katılmasını istemiş, Türkiye ise statükonun korunmasından yana tutumunu devam ettirmişti.

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler devam ederken, bu konferansı etkilemek amacıyla birtakım olaylar gelişti. Eroğul olayları şöyle özetliyor: <<4 Eylül'de Londra'daki Kıbrıs'lı Türkler gösteri yaptılar. Konferansı etkilemek amacıyla Türkiye'de de bir gösteri düzenlemek uygun olacaktı. Bu hava içinde 6 Eylül 1955'te, İstanbul Ekspres Gazetesi'nde Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi çıktı. Kamuoyu iyice elektriklenmişti. O gün öğleden sonra yüksek öğrenim gençliği bir gösteri düzenledi. Akşamüstü aniden her tarafta olaylar patlak verdi. Sanki gizli bir elin işaretiyle Beyoğlu'nda, Karaköy'de Rumlar'a ait dükkanlar tahrip edilmeye başlandı. Galeyan bir anda çapulculuğa ve kundakçılığa dönüşmüştü. Rumlar'ın dükkanlarına, evlerine ve hatta kiliseleriyle mezarlıklarına saldırıldı. İzmir'de Yunan Konsolosluğu ve Fuardaki Yunan pavyonu ateşe verildi. Olaylar gece yarısına kadar sürdü ve ancak ordu birliklerinin müdahalesiyle bastırılabilirdi. Fakat bu arada binlerce dükkan tahrip edilmiş,, kiliseler yakılmış ve en kötüsü, Türkiye'nin saygınlığı sıfıra inmişti.>>(39)

Sonuçta 6-7 Eylül gecesi İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilân edilmiş, 12 Eylül'de de Meclis toplanarak sıkıyönetimi 6 ay daha uzatmıştı. 6-7 Eylül 1955 olaylarını o zamana kadar başarılı bir yönetim gösteren DP'nin ilk büyük şoku olarak tanımlayan H. Bağcı olayların iç politikadaki etkilerini şöyle açıklıyor: <<İlk defa bu olaylardan sonra ülkenin sevilen Başbakanının popülerliğini yitirmeye başladığı görülmüştür. Aydınların ve subayların Menderes Hükümeti'nin politikasına karşı göstermeye başladıkları olumsuz tepkiler olaylardan sonra gittikçe artmaya başlamıştır. Türk siyasi literatüründe genel olarak bu gösterilerin hükümet tarafından organize edildiği görüşü hakimdir>>(40) 27 Mayıs 1960'da iktidardan askeri bir darbe ile uzaklaştırılan Menderes Hükümeti'ne karşı 14 Ekim 1960'da başlayan Yassıada mahkemele-

39- Eroğul, a.g.e., s.110.

40- Bağcı, a.g.e., s.110.

rinde, Menderes hükümetine diğer suçlamalarla birlikte bu olayların da organizasyonunu yapmak ve uygulamak suçlaması yüklenmiştir.

Bu arada 1956'dan itibaren Kıbrıs'ta Rumlar faaliyetlerini daha da arttırmaya başlayınca İngiltere muhtariyet konusuna önem vererek Kıbrıs için Anayasa hazırlattı. Aynı zamanda Kıbrıs'ta her iki toplumun da varlığının tanınması konusunu gündeme getirince, Türk Hükümeti de bu taksim tezi üzerinde durmaya başladı. Armaoğlu'na göre "Türk Hükümeti yeni tezini Türk kamuoyuna benimsetmede başarı kazanmış ve 1958 yılında bütün Türkiye'nin sesi "Ya taksim ya ölüm" olmuştur. 1958 Yılında, tethişçiliğin şiddetlenmesi dolayısıyla, gerek Kıbrıs'ta durum adamakıllı kötüleşmiş gerek Türk-Yunan ve Yunan-İngiliz münasebetleri gerginleşmiştir. Bu durum tabiatıyla Türk-İngiliz münasebetleri üzerinde de etkisiz kalmamıştır. Bu ise NATO'nun Doğu Akdeniz'deki sağ kanadını etkilemiştir. Bundan dolayı bir yandan Birleşik Amerika'nın bir yandan da NATO'nun aracılık ve baskıları ile, Türkiye ile Yunanistan ikili müzakerelere girişmişler ve iki devletin başbakanları arasında 5-11 Şubat 1959'da Zürich'de yapılan görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilerek, bu bağımsız devlet içinde Kıbrıs Türk Toplumunun hürriyet ve yaşama haklarını garanti altına alan anayasa esasları ile, diğer ilgili anlaşmalar tesbit edilmiştir. Bu anlaşmalar, 19 Şubat 1959'da Londra'da, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs, Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri tarafından imza edilmiştir.>> (41)

Bu anlaşmalarla Kıbrıs Cumhuriyeti için enosis ve taksim görüşü ortadan kalkıyordu. 1960 yılına gelindiğinde ise basında hala Kıbrıs sorunu gündemini koruyordu. 13 Şubat 1960 tarihli Vatan gazetesi konu ile ilgili "Başbakan Kıbrıs Meselesinin halli yönünden ümitli", "Atina gazeteleri A.Menderes'in bu konuda verdiği bir demeci yayınladılar." başlıkları altında Başbakanın şu demecine yer veriyordu: <<Kıbrıs Anlaşmasından sonra Türk-Yunan münasebetleri samimi olarak düzelmiştir. Yunanistan ve Türkiye bugün NATO içerisinde yakın işbirliği etmektedirler. Müşterek pazara girişlerinin arifesinde iki memleket arasında sonuçlu müzakereler cereyan et-

41- Armaoğlu, a.g.e., s.533.

mektedir... Mazide anlaşmazlıklara sebebiyet vermiş olan Kıbrıs meselesi bugün iki memleketi birleştirecek ve işbirliğini sağlayacak bir unsur olmuştur.>>(42)

Ulus gazetesi ise, -Dış Politika- köşesinde Ahmet Şükrü Esmer'in "Ne Bitmez Görüşme" başlığı altında konuya şöyle yer veriyordu: <<19 Şubat 1959 tarihinde Kıbrıs üzerinde anlaşmaya varıldığı zaman adanın bir yıl sonra, yani 19 Şubat 1960'da bağımsızlığa kavuşacağı umulmuştu. Üsler meselesinde anlaşılmadığından bağımsızlığın ilanı 19 Mart'a kaldı. 19 Mart'ta gelmiş geçmiş fakat bağımsızlığın ilanı için bir gün bile tesbit edilememiştir. Birçok meseleler askıdadır. Anayasanın bile hazırlanmış olduğu kesin olarak belli değildir. Anayasa çalışmaları Kıbrıs'ta devam ederken, Cenevre'ye nakledilmiş oradan da tekrar Kıbrıs'a götürülmüştür... Üsler meselesi ve onunla ilgili davalar ise Kıbrıs'ta kalın bir esrar perdesi arkasında görülmektedir. İngilizler daha geniş üs istiyorlar. Kıbrıslılar daha doğrusu Rumlar daha dar üs vermeye razı olmuşlardır...>(43)

Böylece görüşmeler devam etmiş ancak ortada bir anlaşma ümidi olmamıştır. Üsler konusunda, Türkiye'nin de görüşü İngiltere'ye adada üs verilmesiydi. Bunu Ortadoğu emniyeti için gerekli görüyordu. Ancak bir türlü uzlaşmaya varılamıyor "Kıbrıs NATO'ya alınırsa belki sorun çözülür" şeklinde görüşler üretiliyordu. Nisan ayı geldiğinde Milliyet Gazetesi -Durum- köşesinde "Kıbrıs Çıkmazı" başlığı altında aynı problemi gündeme getirecektir: <<416 Gün önce imza edilmiş olan Kıbrıs Antlaşması bir türlü tatbik mevkiine konamamaktadır. Türk-Yunan anayasa müzakereleri neticelenmiş, fakat Ma-karios'la Londra arasında üslere dair tartışmalar sona erdirilememiştir...

Londra Antlaşmasında, adanın güneyinde (bir Leymasun, diğeri Larnaka civarında) iki üssün İngilizlere verilmesi hususunda mutabakata varılmıştı. Bu bölgeler İngiltere'nin tam hükümrânlığı altında bulunacaktı. Ancak Mac Millan, Menderes ve Karamanlis bu üslerin kaplayacağı sahayı kesin şekilde tesbit etmeden bırakmışlardı. Bu konuda aylarca süren pazarlıkta, İngiltere üslerin kaplayacağı sahanın 120 mil kareden az olmamasını istemekte, Makarios ise ancak 60 mil karelik yer verilebileceğini söylemektedir.

42- Vatan, 13 Şubat 1960.

43- Ulus, 26 Mart 1960.

İngilizlerin 120 mil kare tekliflerinde ısrarları üzerine, Makarios bir tehdit savurmuş ve EOKA tedhiş teşkilatının yıldönümünde yaptığı konuşmada "Gerekirse ada Rumlarını tekrar silahlı mücadeleye davet edebileceğinden" bahsetmiştir. Kıbrıs'ta yeniden kan dökülmesi tehlikesinin belirmesi üzerine Dr.Fazıl Küçük aracılığa girişmiş ve 100 mil kare üzerinde anlaşmaya varılmasını istemiştir. Buna İngiltere yanaşmış, Makarios ise red cevabı vermiştir. Makarios'un bu son ortalama teklifi de kabul etmeyişinin sebepleri muhteliftir. Bir kere Dr.Küçük'ün teşebbüsünün muvaffak olmasından ve Türk liderinin prestijinin artmasından çekinmiştir. Sonra 60 mil karede ısrar eden Grivas ile EOKA'nın talebinden fazla uzaklaşmaktan endişe etmiştir. İngiliz basını şimdi 90 mil karede anlaşmaya varılması ihtimalinden bahsetmektedir. Böylelikle ne İngilizlerin ne de Kıbrıs'lı Türkler'in dediği olacak, Makarios'un kendine verdiği taviz azalacaktır. Makarios talepleri kabul edilmediği takdirde Kıbrıs'ta tek taraflı olarak Cumhuriyet ilan edeceği ihtariyle de İngilizleri endişelendirmektedir. Adadaki hükümler hakları yeni Cumhuriyete devrolunmadan ve Kıbrıs'taki İngiliz kuvvetleri üslerine çekilmeden böyle bir teşebbüse girişilmesi durumu karıştırabilecektir. Londra'nın bu harekete mani olmak istemesi de EOKA'nın yeniden faaliyete geçmesi tehlikesini doğurabilecektir. Herhalde bugün yanlış atılacak en küçük adımın dahi Londra ve Zürih anlaşmalarını çökertmesi ihtimali mevcuttur. Bütün silahlarını teslim etmiş olan Kıbrıs'lı Türkler bu çıkmaz karşısında haklı olarak endişe duymaktadırlar. Meselenin Londra ve Zürih anlaşmaları tehlikeye düşürülmeden süratle halli için, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında üçlü bir konferansın yapılması zarureti ciddi şekilde hissolunmaktadır.>>(44)

Sonuç olarak bu doğrultularda Kıbrıs Anayasası 16 Ağustos 1960'da yürürlüğe girecek, Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulacak, ancak bu durum 21 Aralık 1963'e kadar devam edecektir. Menderes Hükümeti'nin dış politikasında önemli bir yeri olan Kıbrıs konusu sonraki dönemde de uzun bir süre gündemini koruyacaktır. Hatta Türk-Amerikan ilişkilerinde bazı iniş ve çıkışlara neden olacak, iç politikada da gitgide yoğunlaşan bunalımlarla karşılaşılacaktır. Bu arada muhalefetle iktidarın dış politika konusunda hemfikir oldukları da dikkat çekicidir.

B) EKONOMİ

Cumhuriyet Türkiye'sinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir yarı sömürge haline getiren Düyunu Umumiye idaresine ve kapitülasyonlara bir tepki olarak, yabancı sermayenin boyunduruğundan kaçınmayı bir temel ilke haline getirdiğini söyleyen Eroğul 1950'lere kadar olan gelişmeleri şöyle özetliyor: <<Bu ilkeye uyularak 1928'den itibaren ve bütün tek parti devri boyunca, imparatorluktan arta kalan yabancı şirketler adım adım milileştirilmiştir. Büyük mali külfete ve fedakarlıklara mal olan bu sebatlı politika neticesinde 1944 yılında son yabancı şirkette tasfiye edilmiş ve o güne kadar hemen hiç yabancı sermaye memlekete sokulmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Türkiye'nin yeniden Batı'nın yörüngesine girmeye başlamasıyla durum değişmiştir... Türkiye'nin Truman doktrinine açıldığı yıl olan 1947'de, Türk Hükümeti bir kararname çıkararak yabancı sermayeyi davet yoluna girmiştir... Mart 1950'de yabancı sermayeyi desteklemek üzere ilk kanun çıkarılmıştır. Mayıs 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle bu çabalar iyice hızlanmış ve 1 Ağustos 1951'de "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" kabul edilmiştir. Ancak bütün bu gayretler beklenen sonucu vermiyordu. Demokrat Parti Hükümeti bunun üzerine yabancı sermaye lehinde yeni tedbirler getirmeyi gerekli gördü. Bu kararın neticesi olarak 18 Ocak 1954'te, 1951 tarihli kanunu yürürlükten kaldıran ve daha liberal hükümler getiren "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" kabul edildi>>(45).

Bundan böyle Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayedarlar, yerli teşebbüslere tanınan bütün hak, muafiyet ve kolaylıklardan eşit olarak yararlanacaklardı... Aynı aylarda çıkarılan ve özel girişimle yabancı sermayeyi petrol alanına çekmeyi hedef tutan Petrol Kanunu da memleketimize yabancı sermayenin girmesini sağlayan ana kanunlardan biridir. Bu kanunun da görüşülmesi çok çabuk yapılmış ve 18 Mart 1954'te kabul edilmiştir.

Demokrat Parti'nin yabancı sermayeyi resmen kabul etmesi bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi uzun yıllar hükümet politikası yabancı şirketlerin tasfiyesine yönelikti. Atatürk'ün başlattığı bu hareketi onaylamış ve benimsemiş kamuoyu, DP politikasının emperyalizmi ülkeye soktuğunu düşünüyordu. Öte yandan DP iktidarının

45- Eroğul, a.g.e., s.82-83.

ülkede gözle görülür büyük değişiklikler yaptığını savunan kesim de vardı. Arcayürek'te bu konu üzerinde görüş belirtenlerden biridir:

<<1950'den sonra gelen DP iktidarı, 1953'de köylünün ürettiği mala yüksek değer biçiyor, toplumun çeşitli kesimlerinin gereksindiği, beklediği oluşmaları gerçekleştirme yolunda görünüyor, yol, su, köprü yapımlarını alabildiğine hızlandırıyordu. Hemen her kesimde DP'nin alışmadık, beklenilmedik bir hızla kalkınma hareketine yöneldiğini kanıtlayan somut örnekler gözler önündeydi. Buna karşın CHP yurt çapındaki bu hareketlenmeyi kötülüyor, pahalılığın artmasıyla kentlerde biriken hoşnutsuzluğun taze bir iktidarı devireceğini sanıyorlardı. Pahalılığın bir iktidarı düşürmesi olasılığı elbette büyük bir kozdu, ne var ki, Türkiye'de kamuoyu henüz ekonomik yaşamın sıkıntılarıyla geniş kitlelerin gereksinimleri arasında bir ayırım yapacak çağda değildi.>>(46)

DP Hükümeti'nin ekonomik politikası sonuçta devletin ekonomideki etkinliklerini sınırılıyor, özel girişimcilere daha fazla destek veriyordu. Bu uygulamanın kapsamına yabancı sermayeye olanak tanımak ta giriyordu. Ancak bu uygulamanın bir öncekinden pek de farkı olmadığını düşünen görüşler de vardı. Gerçekten 1950'den sonra 'liberal' diye nitelenen siyaset iki nedenle 1930-1946 döneminde 'devletçi' diye nitelenen uygulamalarla temelde aynıydı diyen Emre Kongar bu düşüncesini şöyle açıklıyor: <<İlk olarak 1930'dan sonra uygulanan 'devletçi' siyaset, kapsamlı bir planlama ile yönetilecek 'kollektivist' bir ekonomiyi öngörmemişti. Tam tersine bu devletçiliğin ardında yatan temel fikir, özel girişimlerin yatırım yapmadıkları alanlara yatırım yaparak, özel kesimin eksikliklerini tamamlamak amacına yönelikti. İkinci olarak 1950'den sonra uygulanan 'liberal' siyaset öne sürüldüğü kadar 'liberal' değildi. Liberal olmaktan çok müdahaleci bir nitelik taşıyordu..../

Temel ekonomik anlayış ve uygulama değişmemiş olmakla birlikte hiç huşkusuz Demokrat Parti yönetimi altında kimi yeni gelişmeler gerçekleştirilmişti. İlk değişikliklerden biri planlama anlayışının bütünüyle yadsınması oldu. DP Hükümeti'nin ilk yıllarında 1947 planın genel ilkelerine göre uygulamalar yapılmakla birlikte, artık 'plansız' dönem başlamıştı.>>(47)

46- Cüneyt Arcayürek, Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954, Ankara 1983, s.122.

47- Emre Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ankara 1979, s.268-269.

Sonraki yıllarda özellikle de 27 Mayıs eyleminin ardından, bütün ekonomik sıkıntıların bu plansızlıktan kaynaklandığı düşünüldüğünden, Milli Birlik Komitesi'nin ilk icraatlarından biri olarak merkezi planlama örgütü kurulacaktır. Bu arada 1950'den sonra Türkiye ekonomisi üzerinde dış etkenlerin bir hayli arttığı gözlenmektedir. Dış etkenler konusunu Tefik Çavdar şöyle özetliyor: <<Başkan Truman'ın dört nokta programı ve Marshall planı çerçevesine Türkiye'nin de alınması, nihayet NATO ittifakının içinde yer alan Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ekonomi üzerindeki dış etkilerin çapı hakkında bize bir bilgi verecektir.

Dış kuruluşlar verdikleri çeşitli raporlarda ekonomiyi yönlendirme çabasına girmişlerdir. Bu raporların en ünlüsü Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve 1951'de yayınlanan Baker raporudur. Bu rapora göre devlet yatırımları özel girişimin özendirilmesi için gerekli olan ve özel girişimcilerin yatırım yapamayacakları ulaşım, haberleşme gibi alanlarda yoğunlaştırılmalıdır. Rapor özel girişimin gelişmesini teşvik için, devlet işletmeciliğinin sınırlandırılmasını, buna karşın yabancı sermayeyi özendirerek özel kesim ile dış ülkelerdeki firmalar arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesini de öneriyordu. 1950-1960 Dönemi yatırımlarını gözden geçirdiğimizde fiziki alt yapının büyük bir öncelik taşıdığını görürüz. Dönemin Başbakanı A.Menderes'in karayolları, barajlar yapan bir başbakan imajı yaratması da Baker'ın raporundaki uyarıları kendisine rehber etmesinden ileri gelmişti.>>(48)

Genellikle DP'nin yükselme dönemi olarak tanımlanan 1950-1954 arasında, iktisadi alanda bir hayli başarı elde edilmiştir. Öncelikle tarım alanları genişletilmiş ve tarımda birçok araç kullanılmaya başlamıştır. Tarımda makinalaşmanın doğal sonucu olarak üretim artmış ayrıca Ziraat Bankası aracılığıyla çiftçiye kredi olanakları sağlanmıştır. DP idaresi bu dönemde tarım kesiminin yanı sıra başka iktisadi alanlarda da cesur adımlar atmıştır diyen Eroğul DP'nin icraatları hakkında şu bilgileri veriyor: <<Cumhuriyet idaresinin, demiryolu alanında önemli hamleler gerçekleştirmekle beraber, karayolu inşaatında yetersiz kaldığı bilinen bir gerçektir. Demokrat Parti işte bu eksiği gidermeye yönelmiş, yol ve köprü inşaatına büyük önem vermiştir. Bu girişim sayesinde, köylerimizi piyasa ekonomisine çok daha büyük ölçüde bağlamak mümkün olmuştur. Köylülerin yaşayışında bunun sağladığı olumlu deği-

48- Tefik Çavdar, Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), Ankara 1992, s.221.

şiklikler kolayca tahmin edilebilir. DP iktidarı sanayi alanında da sözü edilmeye değer bazı hamlelere girişmiştir. Bunların başlıcaları, ihraç sanayi, şeker, çimento ve dokuma dallarında gerçekleştirilmiştir. Özellikle demir ve bakır cevheri üretimi artmış, şeker, çimento ve dokuma alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Şeker ve dokumanın halkın tüketiminde oynadığı önemli rol, DP'nin büyük bir taraftar kitlesi kazanmasını açıklayan etmenlerden biridir.>>(49)

Tarım alanındaki makinalaşma iş gücünü azaltmış, bu alandaki işgücü sanayiye aktarılmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi DP kalkınmada plan fikrini sürekli reddetmiştir. Bunun da olumsuz sonuçları sonradan karşısına çıkmıştır. 1954 seçim kampanyası Demokrat Parti'nin plan karşısındaki fikrini anlamak için güzel fırsatlar vermiştir. Örneğin, 21 Nisan 1954'de Trabzon'da yaptığı bir konuşmada Menderes, İnönü'ye çatarak şöyle diyor: <<Bir de sanayi bahsinde onların dediklerine bakınız: Sanayi kurmak mutlaka bir plan işi imiş. Sanayi için lazım olan sermayenin bulunmasını ancak esaslı bir program, bir plan kolaylaştırır. Görüyorsunuz hala totaliter iktisadiyattan, totaliter memleketlerdeki beş yıllık planlardan bahsetmektedirler. Acaba Avrupa Sanayii, büyük Amerikan ekonomisi de beş senelik planlarla mı kuruldu? Böylesine fikirler karşısında diyeceğimiz şudur: Ya efkârı teşvik için mahsus böyle konuşuyorlar, yahut da iktisadi görüşleri hakikaten bu kadar iptidai bir seviyede mihlanıp kalmıştır.>>(50)

Ne varki 1950'den itibaren başlayan gözle görülür gelişmeler hep aynı tempoda devam etmedi. Burçak'ın da belirttiği gibi: <<1955 Yılıının sonbaharında döviz kıtlığı yüzünden memlekette bir darlık ve buhran başgöstermiş, inşaat malzemesi, traktör, yedek parça, otomobil lastiği, kalay, çivi, cam, mih, ilaç v.s. gibi birçok ihtiyaç maddeleri piyasada zor bulunur hale gelmişti. "ispat hakkı" sloganı ile ayaklanmış olan D.P.li milletvekillerinin bir kısmı partiden ayrılmış ve Hürriyet Partisi'ni kurmak üzere hazırlıklara girişmişlerdi. Meclis grubunda hükümete karşı güvensizlik duyguları çok genişlemiş ve parti içinde büyük bir huzursuzluk başgöstermişti. Bu ortamda vukua gelen 6-7 Eylül olayları bu huzursuzluğu bir kat daha artırdı.>>(51)

49- Eroğul, a.g.e., s.88.

50- Eroğul, a.g.e., s.92.

51- R.Salim Burçak, Yassıada ve Öncesi, Ankara 1976, s.17.

Daha önce de belirtildiği gibi DP iktidara gelişinin ilk yıllarında dış yardım ve kredilerle desteklenmişti. Sonraki yıllarda bu yardımlar azalınca ekonomide görülen duraklama siyasi yapıya da doğal olarak etki edecektir. DP 1950'den itibaren yapmış olduğu çalışmalarla, 1954 seçimlerini de kazanmış olmakla beraber 1957 yılına gelindiğinde oy kaybetmeye başlayacaktır. Dolayısıyla alternatif parti CHP'nin oyları da artacaktır. Böylece giderek iktidarın karşılaştığı güçlükler fazlalaşacak ve iktisadi alanda yeni tedbirlerin alınması zorunlu olacaktır. Bu tedbirleri zorunlu kılan nedenleri ve alınan tedbirleri Eroğul şöyle açıklıyor: <<Memlekette bir çok mal bulunmaz olmuş, dükkanların önünde kuyruklar uzamaya başlamış ve karaborsa bir afet haline gelmişti. Hükümet durmadan yeni zamlara gitmekten başka çare bulamıyordu. İlk hamlede tek el maddelerine yeniden zam yapıldı. Arkasından Haziran 1958'de kömürün ve sümerbank ürünlerinin fiyatları artırıldı. Bu da yetmedi. Bu sefer demire, kağıda ve ulaştırma araçlarına zam yapıldı. Bu zamlar çoğu kez yüzde yüz oranını buluyordu. Yine de bunalımı yenmek mümkün olmuyordu. Fazlalık olarak Batı ile ilişkilerimiz eski sıcaklığını kaybetmiş, dolayısıyla yardım kapıları daralmıştı. İngiltere'nin Kıbrıs politikası yavaş yavaş değişmiş ve gitgide Yunanistan'a yaklaşmıştı. Öte yandan, Amerikalılar da yeni yardımlarda bulunmaya yanaşmıyorlardı.

Bu hava içinde Menderes 24 Nisan 1958'de Uzak Doğu'ya bir seyahat yaptı. Japonya'yı, Milliyetçi Çin'i, Güney Kore'yi ve Hindistan'ı ziyaret etti. Bu memleketlerle ticari ilişkilerimizi geliştirmek suretiyle içine girdiğimiz bunalımı hafifleteceğini umuyordu. Ama bütün bu çabalar fayda etmedi ve iktisadi çıkmaz gün geçtikçe derinleşti. Nihayet 1958 yılının ortasında iktisadi hayatımız tam bir batağa saplandı.

Bunun üzerine Demokrat Parti iktidarı, iktisat tarihimize 4 Ağustos kararları adıyla geçen bir dizi tedbir almak zorunda kaldı. Türk parasının dış değeri üç misliden fazla düşürüldü ve çaresizlik içinde yine Batı'ya el açılarak verecekleri yeni krediler karşılığında kendilerine türlü denetim hakları tanındı.>>(52)

4 Ağustos kararları, sonraki yıllarda enflasyonun durmasına ve ekonomide bir istikrara neden olacaktır. Ancak bunda DP bir yarar sağlayamaya-

52- Eroğul, a.g.e., s.141.

caktır. Çünkü gelişen siyasi olaylar ülkeyi bir ihtilalin eşiğine sürükleyecektir. 1960 yılına gelindiğinde DP ve CHP'nin meclis içi kavgaları da artacaktır.

4 Ocak 1960'da, Menderes bir konuşmasında kendi icraatlarını ve ülkedeki ekonomiyi şöyle anlatıyordu: <<Sadece Mersin'de temelini atacağımız rafineri tesisi bize senede 150-200 milyon liralık döviz tasarrufu sağlayacaktır. Batman ve İzmit rafineri tesislerinin tevsii ile mesut Türkiye iki senede 4 milyon 800 bin tonluk rafineri tesislerine sahip olacaktır... Tekstil sanayiinde şimdi yalnız Adana'daki iş adedi, bütün Türkiye'nin 1950'de sahip olduğu iş adedine daha bugünden yaklaşmış bulunmaktadır.. 372 bin tonla devraldığımız çimento istihali bugün 1 milyon 75 bin tona varmıştır. Bu sene hizmete girecek 6 yeni çimento fabrikasıyla bu miktar 2 milyon 500 bin tona yükselmiş olacaktır. Türkiye'de 1950'de 349 km'lik havai hat mevcuttu, bugün bunu 4000 km ye ulaştırdık. 1950'de sarfedilen elektrik 780 milyon kilovat saat idi. Bugün 2 milyar 550 milyona yükselmiş bulunmaktadır. Dünyanın hiçbir memleketi 9-10 senede sanayi takadını on misline çıkarmış değildir. Buna ancak ve ancak Türk mucizesi demek lazımdır.>>(53)

T.B.M.M. bütçe komisyonunda 20 Ocak 1960'da ekonomi ile ilgili bir konuşma yapan CHP Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata'da şunları söylemiştir: <<Hükümet 4 Ağustos 1958'de aldığı istikrar tedbirlerini iyi ve başarılı şekilde tatbik edememiştir. Bu kararlar vatandaşa yeni külfetler yüklemiş refah ve huzur getirememiştir. Artan hayat pahalılığı, gelir ve fiat muvazenesizliği istikrar politikasının son şansını da yok etmektedir. İhracatın azlığı, istihsalin arttırılmaması, buna mukabil her sene 500 milyon dolarlık ithalat ihtiyacı zaruretinin dış ticaret açığını kabartması bir yana, ihracat ve ithalat arasındaki senede 300 milyon dolarlık açığın normal yollardan kapatılması da mümkün değildir... Türkiye'de hayat pahalılığını kamçılayan biz-zat hükümettir.... Yalnız bir yıl içinde hayat pahalılığı % 31 artmıştır. Hayat pahalılığı geçen yıl memurlara yapılan % 33 aylık zammı fazlasıyla alıp götürmüştür.>>(54)

Görüldüğü gibi her konuda iktidar ve muhalefet çatışma noktasına gelmişti. Bütçe görüşmeleri 1960 yılına gelindiğinde daha ateşli geçmeye baş-

53- Zafer, 4 Ocak 1960.

54- Ulus, 21 Ocak 1960.

lamış, karşılıklı küfürleşmeler zaman zaman saldırılara da dönüşmüştü. Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, bütçe ile ilgili görüşlerini -Başyazıköşesinde "Son Maçlar" başlığı altında şöyle yorumlamıştır: <<Bu yılın bütçe görüşmeleri çok şükür sona erdi. Bir maçı seyretmenin heyecanı ile bunları takip eden vatandaşlar da rahatça bir nefes aldılar... Haftalar süren çatışmalarda yalnız bir meselede ittifak edildiğini ve bir CHP milletvekili tarafından verilen bir tavrın demokratlar tarafından kabul edildiğini gördük. O da meclis reis vekillerine otomobil tahsisi hakkındaki teklifin tekrar redde uğramasıyla ilgili. Bu tek beraberlik belirtisini bir nevi nazar boncuğu saymak lazım...>>(55)

Sonuçta CHP bu bütçeye güven oyu vermedi. Meclis'in 4 Nisan'a kadar tatil edilmesine de itiraz etti. Muhalefet, iktidarın daha fazla eleştiriye tahammülü olmadığı için böyle bir karar aldığını düşünüyordu. 1950-1960 Arasındaki iktisadi durum özetle bundan ibaretti. Türk ekonomisi sanayileştirilmek istenmiş, ancak tarım kesiminden sanayi kesimine yeterince kaynak aktarılamamıştı. <<Yine de bu dönem içinde gerçekleştirilen genel yatırımların, tarımdaki makinalaşmanın, kapalı köy ekonomilerinin pazarlarla bütünleşmesinin, gelecek için yeni ekonomik olanaklar hazırladığına hiç kuşku yoktur.>>(56)

C- BASIN

1950'de Demokrat Parti iktidara gelmeden önce hem basın özgürlüğünü vaatetmiş hem de programına almıştı. Tek Parti baskısından bıkmış olan basın da DP'ye destek vermişti. DP'nin ilk icraatlarından biri bu nedenle 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe giren Basın Kanunu olmuştur. Bu yeni kanunla gazete sahipleri yayınladıkları yazılardan dolayı ceza almayacaklardı. Görüldüğü gibi basın ve iktidar ilişkileri başlangıçta oldukça güzeldi. Ancak zamanla başlayan birtakım gerginlikler 1960 yılına gelindiğinde had safhaya ulaşacaktır.

55- Vatan, 1 Mart 1960.

56- Kongar, a.g.e., s.273.

Basınla Hükümet arasındaki iyi ilişkiler iki yıl kadar sürdü diyen Alpay Kabacalı sonrası hakkında şu bilgileri veriyor: <<Bu arada basın çalışanlarına birtakım haklar sağlayan bir yasa çıkarıldı: 13 Haziran 1952 tarihli "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetleri Düzenleyen Kanun" gazete ve dergilerde Demokrat Parti iktidarının icraatına yönelik eleştiriler yer almaya başlayınca, DP ileri gelenleriyle basın arasında gerginlik başgösterdi... Basın Kanunu'nun çıktığı günlerde hükümetçe Kore'ye asker gönderme kararı alınması üzerine Barışseverler Derneği'nin yayımladığı, bu kararın Anayasa'ya aykırı olduğu görüşüne yer veren bildiri dolayısıyla da kimi yazarlarla derneğin kurucuları, üyeleri askeri mahkemelere gönderilmiş, tutuklanmış cezalandırılmışlardı.>>(57)

Bu dönemde muhalefet gazeteciliği denince akla "Ulus" gazetesi geliyordu. Ulus 14 Mayıs 1950'den itibaren iktidarın sürekli karşısında olmuştu. Ulus'un Hükümete karşı tutumunu Arcayürek açıklarken çok şairane bir üslupla şunları söylüyordu: <<14 Mayıs 1950'den başlayarak, aralıksız, hiç dinlenmeksizin, her konuda karşısına çıkarak ezmeğe, göçürmeye, en azından yıpratmaya çalıştığımız DP iktidarına karşı "insafsız saldırı" politikasının baş mimarı, başyazarımız Nihat Erim'di. Nihat Erim sırtını dayadığı İnönü'den aldığı büyük güçle, "Milletin DP tarafından 1950'ye kadar geçen zaman içinde aldatıldığını, 14 Mayıs'ta milletin aldanma duygusuna kapılarak DP'yi iktidara getirdiğini" CHP'nin ana politikası yapmıştı. Oysa 14 Mayıs'ta aldatıldığı söylenen millet, bir yıl sonra yapılan milletvekili ara seçimlerinde, yerel seçimlerde DP iktidarından oylarını esirgememiştir. Kimi olaylar gözümüzün önünde olup bitmesine karşın, bizler de Erim'in sözlerinde "büyük bir gerçek" görüyor, Ulus'ta bu etki altında yazıyorduk. Ulus'ta çalışanlar yalnızdı. Ufak tefek eleştiriler dışında basının tümü -Cumhuriyet gazetesi de içindeydi- DP iktidarını savunuyor, Menderes'in "görülmemiş kalkınma hareketine" yanlı çıkıyordu.>>(58)

Yukarıda da belirtildiği gibi Ulus'un gelişen olaylara önyargılı baktığı aşikardı. Yine de on yıl boyunca Menderes'i adım adım izlemek, her gittiği yere bir gün önceden gitmek ve her icraatını, konuşmasını yakından izlemek için hiç bir özveriden kaçınmadığı gerçeği küçümsenemez. Bunun yanı sıra

57- Alpay Kabacalı, Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, İstanbul 1990, s.164-165

58- Arcayürek, a.g.e., s.107-110.

Hükümete karşı son derece demokratik bir üslupla hoş görünmeye çalışan bir grup da vardı. Ancak iktidarın ilk yıllarında DP hükümeti ne basındaki eleştirileri ne de iltifatları fazla umursamıyor, kendisini alkışlayan kalabalık halk kitleleriyle coşuyordu.

1953'ün sonlarında basınla iktidar arasında ciddi bir gerginlik ortaya çıkıpta basın özgürlüğünün sınırlanması eğilimi başlayınca, DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Nadir Nadi Cumhuriyette bir başyazı yazmak gereği duydu: <<Yeryüzünde hem demokrasi yapmak hem de iktidarı incitmeyen bir basın rejimini kurmak bu güne kadar hiçbir millete nasip olmamıştır. Hür basının zararlarını önlemek uğruna göze alınan her tedbir, sonunda mutlaka o basından beklenen faydaları da silip süpürmüş, yani hürriyeti yok etmiştir.>>(59)

1954 seçimlerinden sonra ise hükümetin karşısında olan basın eleştirilerini yoğunlaştırmış, iktidar buna karşın birtakım tedbirler almak zorunda kalmış, bu da basın davalarının artmasına neden olmuştur. Basının hükümete karşı tavır alma nedenlerini Birand-Dündar-Çaplı şöyle açıklıyorlar: <<... Bir dizi baskı yasası birbiri peşisıra Meclis'e geldi. Yeni bir seçim yasası ile radyo siyasal partilere kapatıldı, memurların siyasal hakları kısıtlandı. Bir başka yasayla da yargıçların ve profösörlerin erken emekliye sevk edilebilmelerine olanak tanındı. Ardından memurların çalışma sürelerine bakılmaksızın işten çıkarılmalarını mümkün kılan bir yasa çıkarıldı. Basın bu düzenlemeleri eleştirmeye kalkınca şimşekleri üzerine çekti. Babıali'nin en ağır toplarına ceza yağdı. Nihat Erim'e para cezası verildi. Bedii Faik tutuklandı. Hüseyin Cahit Yalçın 80 yaşında cezaevine kondu. Zaferle başı dönen iktidar önüne gelene ceza kesiyordu.>>(60)

Basında sansür uygulamaları 1955'te gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarından sonra daha da sıklaştırıldı. Bu olayların DP taraftarları tarafından başlatıldığını iddia adan bir grub daha sonra olayları bastırmak için DP'nin ordu kullanmasını eleştirdi. Yine olayların hemen ardından sıkıyönetimle beraber basına sansür uygulandı. Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz, 10 Eylül günü Harbiyede düzenlediği basın toplantısında basına konan yasakları açıkladı. Anti-demokratik nitelikli bu yasaklar şöyle sıralanıyor:

59- Kabacalı, a.g.e., s. 166.

60- Birand, a.g.e., s.110.

-Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayımlanması yasaktır. Meclisteki görüşmeler halkı heyecanlandırabilirse yazılmayacaktır.

-Hükümeti tenkid etmek yasaktır.

- Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır.

- Sıkıyönetimin çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır.

- NATO devletleriyle ilgili haberler yasaktır.

- Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır.(Örneğin ekmek almak için fırınların önünde sıra bekleyenlerin resmini koyamazsınız.)

- 6 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yolunda yazı ve yorumlar yasaktır.

- 6 Eylül olayları ile ilgili haber ve resimler yasaktır.

- Magazin sayfalarında da halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır. Çıplak kadın resmi basmak da yasaktır...(61)

Daha sonra bu kurallara uymayan birçok gazete başta 'Ulus' olmak üzere değişik cezalara çarptırılmış yada zaman zaman kapatılmışlardır. Sıkıyönetim dokuz ay sonra sona erdiğinde, 7 Haziran 1956'da TBMM basınla ilgili iki kanun tasarısını daha kabul ederek yeni sınırlamalar getirmiştir. 1956'dan sonra da bu kanunlar uygulanmış, basın denetim altında tutulmuş, kağıt tahsisi ve resmi ilan dağıtımında bir takım eşitsizlikler yapılmıştır. <<1957'de Gazeteciler sendikası, muhalefet liderlerinin gezilerini izleyen gazetecilerin polisçe dövülmesi, makinelerinin elinden alınması dolayısıyla yayımladığı bildiriden ötürü dokuz ay süreyle kapatıldı.>>(62)

Demokrat Parti'nin basınla ve muhalefetle ilişkileri giderek gerginleşti. 1959'dan sonra basın davalarının sayısı hızla artmaya başladı. Bu davaların en önemlilerinden biri de Pulliam yüzünden başladı. Kabacalı bu davaların başlama nedenini şöyle özetliyor: <<Amerika'da Indianapolis ve Arizona Republic gazetelerini çıkaran Eugen Pulliam, Türkiye'yi tanıtmak,

61- Kabacalı, a.g.e., s.169-170.

62- Kabacalı, a.g.e., s.171.

Başbakanla konuşmalar yapmak üzere Türkiye'ye geldi. Daha önce Menderes'e başvurmuş, görüşme isteği kabul edilmişti. Gelince, eşiyle birlikte Hilton'a yerleşip üç gün randevu bekledi. Üç gün sonra Başbakanın vapurla İzmir'e gideceği davetlisi olarak onun da gelmesi, vapurda kendisiyle görüşeceği bildirildi. Pulliam'la eşi vapura bindiler. Ertesi sabah güvertede Menderes'le karşılaştılar; görüşme gün ve saatini beklediklerini söylediler. Menderes, "Böyle bir görüşme isteğinden benim haberim yok" dedi!

Pulliam ABD'ne dönünce iki sert yazı yayımladı. "Türkiye'de 1957 seçimlerinden sonra hüküm süren kin ve nefret havasından ve basına yapılan baskılardan" söz etti. Bu yazılar, Vatan, Dünya ve Ulus gazeteleriyle Kim, Akis, Altıok dergilerinde yayımlandı. Menderes'in izniyle bu yayınların hepsi için dava açıldı. 1959 ve 1960 yıllarında davalar, mahkumiyetler sürüp gitti.>> (63)

Pulliam'la ilgili davalar dünya basınının da gözünü Türkiye'ye çevirmesine neden olacaktır. Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) Ankara'ya çeşitli protesto telgrafları çekecek, Time dergisi de konuyla ilgili yazılara yer verecektir.

Bu arada, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında basına yöneltilen eleştiriler hükümet tarafından hafife alınarak, Türkiye'de basın özgürlüğünün kayıtsız şartsız varlığından söz ediliyordu. SBF dergisi Mart 1959 sayısında hem muhalefetin hem de iktidarın görüşlerini, "Demokrasi üzerine tartışmaların ortaya çıkardığı meseleler" başlığı altında, Prof.Bahri Savcı'nın yorumuyla şöyle sıralıyor:

<<Muhalefetin Görüşü:

1- Basını bağlayıcı mevzuat, hiçbir memlekette olmadığı kadar ağırdır.

2- İdari müdahaleler, hiçbir kanun önünde hesap vermek mecburiyeti olmayan bir takdirle basın hayatını ezmektedir.

İktidar-DP liderinin- Görüşü:

1- Basın hürriyeti vardır. Türkiye'de basın hürriyeti olmadığını iddia

edecek bir tek kimse yoktur. Basın serbestçe yazmaktadır, dilediği gibi tenkit etmektedir. Hatta hücumlarda bulunmaktadır. Hatta ve hatta -bazı organları- yalan haberler bile vermektedir. Normal olan basın hürriyetinin sınırları aşarak, tezdvirata kadar varan yayınlar yapılmaktadır.

2- Basın -bir kısım basın kendi sorumsuzluğunu müdrik değildir. Bir yandan tahrif edilmiş yalan haberlerle iktidarı aciz göstermeye uğraşırken, bir yandan da muhalefetin hatalı gidişini körüklemektedir. Bu basın tarafsız değildir. Muhalefet ile işbirliği halindedir. İktidar aleyhindedir. Bu basına bakarsanız, Türk milleti nerede ise bir ihtilal ile ayağa kalkacak, hükümeti devirecektir. Basının artık kendisi içinde bir sorumluluğunun mevcut olduğunu kabul etmesi gerekir.

3- Basının bu sorumluluğunu kavrayarak, Türk milletinin efkarını, emellerini yakından öğrenmesi ve memleket menfaalarının gerektirdiği yolda yayın yapması şarttır. Çünkü bu günkü siyasi durum, büyük iktisadi kalkınma davası karşısında tarafsızlık ve ilgisizlik olamaz. (21.9.1958 İzmir, 23.9.1958 Aydın, 29.9.1958 Tavşanlı nutukları).>>(64)

Bahri Savcı aynı derginin Aralık sayısında Basın Hürriyeti-Radyo Rejimi başlığı altında kamuoyunun da görüşlerini yorumluyor: <<....İktidar çevrelerine göre basın hürriyeti vardır, muhalefet çevrelerine göre yoktur. Tarafsız çevrelere göre de; Basın hürriyetinin genel çizgisi, hürriyetler nizamında lehe bir gelişme sayılacak yolda gitmektedir... Lehe gibi kaydedilen gelişim sadece basın mensuplarının ağır hükümler karşısında dahi yılmamalarından, sinmemelerinden gelmektedir. Bu rejimin müsaitliğinden çok, fedakarlık hissi ile çalışan basının mevcudiyetini ifade eder. Ayrıca basında böyle bir fedakarlık hissi bulunmasına rağmen, muhalif basının, eski temposu ve eski dozu ile yayın yapması mümkün ve vaki değildir.>>(65)

Bu arada DP'nin yayın organı Zafer ve CHP'nin yayın organı Ulus birbirine savaş açmış iki grubu tam anlamıyla temsil ediyordu. Bunun yanı sıra diğer gazete ve dergiler de 1960 yılına gelindiğinde genellikle DP'nin karşısında yer almaya başlamıştı. Basın iktidarın karşısında muhalefetten son-

64- "Aktüel Olaylar", SBF Dergisi, (1959), ss.251-252.

65- Bahri Savcı.

ra yeni bir güç oluşturmaya yönelince iktidar baskılarını arttırmış bu durum da içteki huzursuzluğun yoğunlaşmasına neden olmuştur. Çare olarak Basın Kanunu'nu yeniden gözden geçirmek düşünülsede bu da uzun tartışmalara neden olacaktır. Times dergisinde bile, Uluslararası Basın Enstitüsü Müdürü Rosse "Türk Basın Kanunları" başlığı altında konuyla ne kadar yakından ilgilendiğini belli eden bir yazı yazmıştır; "Adalet Bakanı Budakoğlu'nun BMM bütçe komisyonunda yaptığı bir konuşmada 1954 Basın Kanunu tadilatı tahtında sadece 25 gazetecinin mahkum edilmiş olduğunu ve bunların hepsinin iftira suçundan cezalandırıldıklarını söylediğini bildirmektedir. 1959 senesinin başlarında Budakoğlu cezalandırılan gazeteciler hakkında şu rakamları vermiştir: 1954 yılının Mart ayı 1958 yılının Mayıs ayı arasında Basın Mahkemeleri 1161 davaya bakmışlardır. Bunlardan 238'i ya hapis ya da para cezalarının verilmesi ile neticelenmiştir... 1958 Yılı'nın 18 aralık günü Bakan BMM'de sorulan bir soruya cevaben DP iktidarının 1950-1958 arasındaki 8 yıllık iktidar devri içinde mahkum edilen Türk gazetecilerinin tam rakamını vermiştir. Bakan 8 yıl içinde 2324 basın davasına bakıldığını ve bunlardan 811' inin mahkumiyetle neticelendiğini açıklamıştır...>>(66)

Bu arada basın daha da ileri giderek DP dönemini, Abdülhamit dönemi ile kıyaslamaya başlamıştı. Dış eleştiriler de her geçen gün artıyordu. Times'in Yalman hakkındaki yazısını Ulus şu sözlerle vermişti: <<Bağımsız Times gazetesi bugünkü sayısında Vatan gazetesi başyazarı Ahmed Emin Yalman'ın demokrasinin inkişaf ve problemleriyle hayatı boyunca yakından ilgilenmiş olduğunu kaydetmektedir. Gazetenin kanaatince Yalman'ın hayatında liberalizm için duyulan heyecan devrelerini daima sukutu hayal devreleri takip etmiştir. Gazete Yalman'ın resmi makamlarla olan itilaflarının tarihçesini çizdikten sonra yazısına şu sözlerle devam etmektedir: <<Bugünkü güçlükler karşısında A.E. Yalman kalabalık bir kitlenin sempatisine mazhardır. Mammafi kendisini tenkid edenlerde vardır. Mesela muhalefetin bazı genç mensupları Yalman'ın siyasi hükümleri karşısında şüpheler duymaktadır. Gazete ayrıca Yalman'ın Türkiye ile Batı başkentleri arasında bir nevi irtibat subayı rolünü oynamak istediğini, bundan da herkesin daima memnun olmadığını belirttikten sonra kendisinin herhalde bir müddet bu rolü ifa edemeyeceğini söylemektedir. Gazete yazısına şu sözlerle son vermektedir. "Bu ünlü

başyazarın uzun tecrübesi Türk tarihinin ve bütün bir devresinin bir nevi özetidir.">>(67)

Zafer Gazetesi de bu arada bir yandan dış basında çıkan rakamları yalanlamış bunların hayali olduğunu belirterek içerdeki eleştirileri de abartılı bulmuş, öte yandan kamuoyunun yanlış bilgilendirildiğini söyleyerek bunun haksızlık olduğu görüşünü savunmuştur. Zafer gazetesi basın özgürlüğünün varlığından söz ederken 11 Ocak'ta Yenisabah Gazetesi hakkındaki karara da yorumsuz olarak şöyle yer vermiştir: <<Basın yayın ve turizm vekaletinden tebliğ olunmuştur. İstanbul'da münteşir Yenisabah gazetesinin 5 Ocak tarihli nüshasında intişar eden Alman Yahudileri başlıklı yazının dost ve müttefik bir devletle aramızdaki ananevi münasebetleri zedeleyici mahiyette olduğu ve makale sahibinin bu yazıyı tamamen şahsi ve hususi maksatlarla kaleme aldığı tesbit edilmiş bulunduğundan adı geçen gazeteye bu tarihten itibaren resmi ilan ve resmi reklam verilmemesi kararlaştırılmıştır.>>(68)

1960 yılına gelindiğinde İnönü ve Menderes basın aracılığıyla söz düellosuna girişmişlerdi. İnönü ısrarla DP iktidarının gitmesi gerektiğini ve her halükarda gideceğini söylüyor, Menderes'de İnönü'nün ihtilal sözcüğünü fazla kullandığını söylüyordu. 10 Ocak 1960'da Bursa İl Kongresinde İnönü şöyle diyordu: <<Masum vatandaşlara, seçim kaybolsa da iktidarı bırakmayacakları kanaati verilmek isteniyor. Vatandaşlarım emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır. Dünyanın başlarına yıkılması için ben tasavvur ettikleri, tasavvur edecekleri derslerin en ağırını onlara öğretmesini bileceğim." 20 Ocak tarihli nutkunda da İnönü şunları söylüyordu: "Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daimi bir ihtilal tehlikesi karşısında görürler... vaziyetin düğümlendiği esas nokta şudur: dürüst seçim teminatını verirsiniz rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz Hem çok fena gideceksiniz.">>(69)

Öte yandan bir diğer problemde radyo konusuydu. Muhalefete göre iktidar devletin radyosunu kendi yayın organı yapmıştı. İktidar ise bir zamanlar İnönü iktidarının da aynı şeyi yaptığını söylüyordu. Basında sık sık radyonun

67- Ulus, 7 Ocak 1960.

68- Zafer, 11 Ocak 1960.

69- Eroğul, a.g.e., s.152-153.

tarafli kullanildiğine dair yazilar çikiyordu. Örneğin İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Prof.lerinden Nail Kubalı Ulus'ta şöyle bir yazı yazdı: <<..Hukuk devletinde hükümet personeli bakımından muhakkak siyasi ve kanun örflerinin de tabiri caizse taraf tutan bir teşekkül olduğu halde, devlet daimi objektif ve tarafsız hukuki bir müessesedir. Bundan dolayıdır ki diktatörlükler bir tarafa bırakılırsa gerçek bir demokraside Devlet radyosunun tek tarafli ve sistemli bir parti propagandasına tahsis edilmesi katiiyen caiz değildir.>>(70)

Yine aynı gazetede Yakup Kadri Karaosmanoğlu 12 Ocak'ta yazdığı bir yazıda radyonun sürekli DP'nin propagandasını yaptığını söylüyor ve <<... Bizim devlet radyosu dediğimiz müessese, devletin diğer birçok müesseseleri gibi DP'nin malı olmuştur. Bunda şaşacak birşey yok. DP zaten Louis XIV gibi "Devlet benim" demektedir....>>(71) şeklinde devam ediyordu.

Adnan Menderes ise sık sık radyolardan beyanatlar yayınlıyor, ülkenin durumunun CHP lideri tarafından abartıldığını belirtiyordu. İnönü'de Ulus gazetesi yoluyla cevaplar veriyordu. <<İktidarla muhalefet arasında millet önünde açıktan yapılan tartışmalarda aynı vasitalardan faydalanmak şarttır. İktidarı işgal eden zat devlet radyolarını tek tarafli kullanmakta devam ediyor. Millete saygısı, hakka riayeti söylediklerine inancı olan insan bu yola başvuramaz. Vatandaşın salim hükmüne bütün ömrüm boyunca şahit oldum. Başbakan milletin sonuna kadar aldatılamayacağını öğrenecektir... İktidardan düşme korkusuyla başvuracağı hiçbir tertip kendisini mukadder akibetinden kurtaramıyacaktır... Sabık Başbakan olmaktan bu kadar dehşete düşerek korkan zatın, korktuğu şeyin hiç mübalağa edilecek bir hadise olmadığına kendisini inandırması ve alıştırma başlama selamet yoludur. Çünkü korktuğu en kısa zamanda başına gelecektir.>>(72)

Aynı günlerde gazetecilerin Büyük Millet Meclisi'ne girmeleri de sınırlandırıldı. Artık onlar da vatandaşlar gibi sıraya girip kabul kağıdı dolduracaklardı. 17 Ocak'ta Vatan gazetesi bu sınırlamayı uzun uzun eleştiren bir yazıya

70- Ulus, 9 Ocak 1960.

71- Ulus, 12 Ocak 1960.

72- Ulus, 18 Ocak 1960.

.yer verdi. 18 Ocak'ta da CHP'nin tahkikat istemine gazete şöyle yer veriyordu. <<Basın rejimimiz için CHP tahkikat istedi. 54 milletvekili tarafından hazırlanarak meclise verilen önergede demokratik tedbirler alınması zaruri görülüyor. Önerge: 'Hükümetin ve idari makamların basına karşı tutumu, basınla ilgili kanunların ağırlığı ve birçok noktalarda hukuk prensiplerine aykırılığı bu kanunların tatbikindeki ve basın mensuplarına verilen cezaların infazındaki bazı aksaklık ve eşitsizlikler Türk basını ve Türk milleti için derin bir huzursuzluk haline gelmiş, hatta son zamanlarda milletlerarası taahhütlerimiz bakımından memleketimizi güç bir duruma düşürmüş bulunmaktadır. Son olarak milletlerarası basın enstitüsünün bir bildirisine de keza yayın yasağı konulmak suretiyle memleketimizdeki sansür dış alemi doğrudan doğruya ilgilendiren bir şümül ve mahiyet almış ve böylece haberleşme hürriyeti konusunda milletlerarası taahhütlerimizle bağdaşması imkansız bir durum yaratılmıştır... Kağıt ve ilan dağıtımını ithal tahdit ve imtiyazları yolu ile basın üzerinde idarenin keyfi tasarrufları ağırlığı hergün biraz daha artarak devam etmektedir. Bu itibarla basın hürriyetini zedeleyen mevzuat ve yukarda izah olunan muamelelerin durumu hakkında yüksek meclisin bilgi edinebilmesini sağlamak suretiyle demokratik rejimin basın hürriyetinin memleket menfaatlerinin gerekli kıldığı tedbirlerin alınabilmesi için iç tüzüğün 177. maddesi gereğince meclis tahkikatı açılmasını saygı ile arz ederiz.>>(73)

Demokrat Parti Dönemi basını yalnız yurt içinden değil yurt dışından da eleştiri almaya başlamıştı. Yurtdışındaki tepkileri de Ulus gazetesi eksiksiz olarak kamuoyuna yansıtıyordu. 'Dünya basını aleyhimizde yazıyor' başlığı altında milletlerarası basın rejimi ile ilgili görüşlerini 24 Ocak sayısında şöyle verdi: <<Frankfurter Neue Presse Gazetesi'nde yayınlanan bir başyazıda şöyle denilmektedir. "Türkiye NATO teşkilatına dahil bir memlekettir. Halbuki Türkiye'nin imzasını taşıyan NATO paktının başlangıç kısmında teşkilatın ilk hedefinin NATO milletlerinin müşterek medeniyet mirasını teşkil eden hürriyetin korunması olduğu ve NATO'nun demokrasi, ferdi hürriyet ve hakkın hakimiyeti prensiplerine dayandığı ileri sürülüyor. Türkiye'nin stratejisi bakımından NATO'nun mühim bir temel taşı olduğu şüphesizdir. Fakat Türkiye'nin şunu bilmesi lazım gelir ki korunmaya layık olan kıymetlerin gerçek surette korunması gerekir. Ankara bu paktı imzalamıştır. Fakat im-

zasının taşıdığı mesuliyetleri acaba nasıl karşılıyor? Demokrasiyi yalnız dudakla tekrar yetmez."

Hollanda'da Rotterdam'da çıkan Courant gazetesinin aynı bahse ait başyazısında şu sözler bulunmaktadır: "Türkiye Avrupa Konseyi'nin azasıdır. Fransa hariç olmak üzere diğer aza memleketlerle beraber insan haklarına ait Avrupa anlaşmasına imzasını basmış bulunuyor. Bu Avrupa paktının milletlerarası bir şekilde saygı ve himaye görmeyi taahhüt ettiği hak ve hürriyetler arasında basın hürriyeti de vardır. Böyle bir paktı imzalayan Türkiye basın hürriyetinin iç davası olduğunu iddia edemez."

Gazete De Lousanne Gazetsbi "Türk basınına acıyoruz" başlığı ile yayımladığı bu yazıda şöyle demektedir: "Hürriyet ve adaletle alakaları olan meselelerin memleketleri birbirinden ayıran hudutlarla hiçbir ilgisi yoktur. Bu itibarla bunlara müşterek surette sahip çıkılması Türk Basın Bakanı'nın iddia ettiği gibi bir memleketin içişlerine müdahale diye gösterilemez. Tarihin bu bakana şunu öğretmesi beklenirdi ki gazetecileri uzun zaman zindanlarda tutmak iyi bir şey değildir. Çünkü hapisteki gazeteciler yazıp okumak için gazetelerinin matbaasında olduğundan daha fazla vakit bulurlar. Ve Fransız Siyaset Adamı Benjamin Constant tarafından 1827 yılında söylenen bir nutukta ileri sürülen sözleri de keşfederler- Basın hürriyetini tahdit eden Fransız nazırlarının İstanbul'da hüküm süren ve hürriyeti ezen hasin müstebitten hiç farkları yoktur."

İsviçre'nin sosyalist gazeteleri bir araya gelerek "Türkiye'de uygunsuz hareketler" başlıklı bir yazı neşretmişlerdir. Bu yazıda şöyle denilmektedir: "Yalman bir suçtan dolayı değil bütün medeni memleketlerde aşikar bir hak diye kabul edilen bir hareketten dolayı mahkum edilmiştir. Ortaya çıkan mesele şudur: Türkiye bu medeni memleketlerden biri gözü ile bakılmaya kıymet veriyor mu? yoksa milletlerarası saygı ve itibarı kaybetmek bakımından kendisi ve Türkiye halkı tarafından ödenecek bedel ne olursa olsun bir iç diktatörlük kurmayı mı aklına koymuştur?"

Bülten de Times gazetesinin daha önce gazetelerimize akseden başyazısı özetlendikten sonra Manchester Guardian gazetesinin "Türk basınına karşı baskı" başlığı taşıyan bir yazısından şu satırlar alınmaktadır: "Hür dünyanın beraberce müdafaaya azmettiği hürriyetlerden biri basın hürriyeti olduğuna göre, Türkiye'nin hür memleketler arasında yeri olup ol-

madığı gittikçe fazla derecede şüphe konusu oluyor. Türk basını henüz güdümlü bir hale konulmamıştır. Fakat iğneli ve kılı kırk yaran bir kanunla basın sert bir baskı altına alınmıştır. Tenkitlerin fazla derecede sert olabileceği doğrudur. Fakat hükümetin kudrete el koyması arttığı nisbette alinganlığı da artmıştır. Türk gazetecilerine gelince: onlar eşine az rastgelinir derecede cesaret göstermişlerdir. Üzerlerine yağın hapis cezalarına rağmen vicdanlarının emrine göre vazife görmüşlerdir. Mücadele henüz neticelenmediğine göre geçen ilkbaharda umulduğu tarzda bir uzlaşma meydana gelmesi ümidi var demektir. Böyle bir uzlaşma elde edilirse Türkiye'nin müttefikleri arasındaki mevki çok kuvvetlenir ve düzelir."

News Chronicle gazetesinin yazarı Games Jameron şöyle demektedir: "Yalman'a verilen hapis cezası şunu gösteriyor ki Amerikalıların NATO demokrasisinin Doğudaki kalesi diye gösterdikleri Türkiye'de bir baskı rejimi hüküm sürmektedir."

Viyana'da çıkan Arbeter Zcitug'un yazısında şöyle denilmektedir: "Yalman'a karşı verilen hüküm, basına karşı Türkiye'de meydana gelen baskıların gittikçe fazla üzücü bir mahiyet aldığını gösteriyor."

İsveç'in en mühim gazetesi olan Svenska Dogbladet gazetesinde de şöyle denilmektedir: "A.E. Yalman'ın kurbanı olduğu tarzdan hakaretler diktatörlük memleketleri için olağan sayılır. Fakat genel seçim yolu ile iktidara gelen hükümetin böyle usullere sapmasına pek nadir rastgelinir. Yoksa Türkiye demokrat bir memleket olduğu iddiasından artık vazgeçmiş midir?"

ABD'nde Phoemx gazetesinin siyasi yazarı M. Padev tarafından yazılan bir başyazıda da şöyle denilmektedir: "Türk meslekdaşlarımızın hürriyet davasına bu kadar cesaret, feragat ve sebatla sarılmaları hepimiz için ilham ve ümit verici birşeydir. Onların mücadelesi hepimizin mücadelesidir. Uğruna savaştıkları dava hür dünyanın müşterek davasıdır."

Washington Post gazetesi de şöyle demektedir: "Türkiye'de ve Güney Amerika'da basın hürriyetine karşı tecavüzler devam ediyor. Basın hürriyeti davası münakaşa kabul etmeyen bir davadır. Hepimizin davasıdır."

Milletlerarası Basın Enstitüsünün bülteni A.E.Yalman'ın 1956'da ABD'de çıkan "Benim zamanımdaki Türkiye" adlı eserinden aldığı şu satırları da sütunlarına geçirmiştir: "Gerçek demokrasiye varmak, hürriyetten nasip al-

mak, istikbale güven bağliayabilmek için bir bedel ödemek zarureti yokmudur? Çektiğimiz bütün sıkıntılar Türkiye'nin hür dünyanın güvenilir bir bekçisi olabilmesi için Türk milleti hesabına daha iyi bir kader yaratmayı hedef tutmuyor mu? Daha iyi bir istikbale ait ümitler kaybedilirse yapıcı rüyaların ve yüksek ideallerin gerçekleşmesi için lüzumlu olan mücadele ve fedakarlık ruhu gösterse benim hasretini duyduğum ve bağlı bulunduğum tarzda bir gazeteciliğin ne manası kalır. Herhangi bir memlekette hürriyet davası devamlı itina ve basiretle lüzum gösteren bir davadır. Hedefe varılması güç olabilir. Fakat bu uğurda yapılacak bir fedakarlık mutlak surette yerindedir.">>(74)

Yurt dışından Türk basınına yöneltlen eleştiriler, Türk kamuoyuna yansıtılınca içerdeki tepkilerin boyutları da genişliyordu. A. Menderes'in muhalefet yıllarında verdiği vaatleri unuttuğu ve tam tersi bir tutum içerisinde olduğu konusunda basında çeşitli eleştiriler yer alıyordu. Çağımıza göre diline biraz fazla Osmanlıca bir çeşni vermesine, ara sıra fikirlerini yeter derecede açık belirtememesine rağmen muhalefet yıllarında A. Menderes oldukça makul konuşan bir adamdı diyen Nadir Nadi, Başbakan hakkındaki görüşlerini şöyle açıklıyordu: <<Normal bir hukuk devletinin gerektirdiği davranışlar parlamentoya ve idareye hakim olsun istiyor, o uğurda çaba harcıyordu. Ama hukuk devleti dediğimiz varlığın temelini de "çoğunluk ne isterse o olur" felsefesi üzerine kuramazdık. Tam tersine çoğunluğun hiç bir zaman doku-namıyacağı bir takım haklara dayanmalı idi hukuk devleti. Bunların başında vicdan özgürlüğü geliyordu. Belli dinsel bir inanca bağlanan, bundan ötürü de belli yasalara uymayı adet edinen çoğunluk, azınlığı o inanca ve o yasalara zorlayamazdı...>>(75)

Gerçek bir hukuk devleti için basının ne kadar önemli olduğu çoğunluk tarafından artık biliniyordu. Demokrasilerde basının önemini vurgulayan çeşitli yorumlar vardır. Örneğin, Pierre Denayer "Basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak, çalışmak veya dinlenmek, satın almak veya satmak artık imkansız hale gelmiştir. Basın hiçbir şeye yeterli değildir. Fakat basın herşeye ve herkese gereklidir" demiştir. Tocquevill'e göre "Basın özgürlüğün en mükemmel demokratik formülü-

74- Ulus, 24 Ocak 1960.

75- Nadir Nadi, Perde Aralığından, İstanbul 1991, s.265.

dür." Mendes France ise basını "Modern demokrasinin belli başlı öğelerinden biri" olarak nitelemektedir.(76)

1960 yılına gelindiğinde basına uygulanan sansür Türkiye içerisinde demokrasi tartışmalarını da arttırmıştı. Basının resmi ilanlardan da mahrum edilmesi söz konusu olunca, yeni bir baskı biçimi olarak yorumlanan bu durum birçok gazetenin ekonomik bakımdan zor durumda kalmasına neden olacaktır. Vatan gazetesi konuyla ilgili haberi şu sözlerle veriyordu: <<Gazetelerden resmi ilanlar kesilecek ayrı bir resmi ilan gazetesi çıkarılıyor. Hükümet istediği gazetelere başka yoldan yardım yapmayı düşünecek... Böylece birçok gazete kapanmak zorunda kalacak.>>(77)

Aslında gazete resmi ilanların eşitsiz dağılımının rahatsız edici bulduğundan kaldırılmasına fazla bir tepki göstermiyordu. Ancak ilan almayan gazetelere başka yollardan yardım lafını biraz düşündürücü buluyordu.

Bu arada radyonun tek taraflı ve partizanca kullanımı da eleştirilmeye devam ediliyor, Ulus gazetesi bu konuya hemen her gün çeşitli tenkitlerle değiniyordu. Hatta değişik fıkralar dahi üretiliyordu: "Devlet malı:

İki DP'li yarenlik ediyorlardı. Nihayet davrandılar Birisi ayrılmadan sordu:

-Eee ne vakit buluşacağız?

- Ben sana radyoyla haber veririm.>>(78)

Emil Galip Sandalcı, Kim Dergisinde yazdığı bir yazıda hem radyo yayınlarını hem de Başbakanı eleştirerek şöyle diyordu: <<Radyo yayınları, programları alt üst oldu. İki haftadan beri hemen her iki üç günde bir -ama o bir günde iki üç kere- Başbakanın bitmek tükenmek bilmeyen beyanatlarını dinliyoruz... 1960 Senesi başında DP iktidarının 10. yılında memleketimizde durum şu: Asırlık hamleleri bir nesilde yapacaklarından, nurlu istikbalden bahsedenler bizi işe başladıkları noktadan bir adım ileriye götürmek şöyle dursun geriye ittiler. Terazinin bir kefesine istedikleri kadar baraj, fabrika, yol, taş,

76- M.Nuri İnüçur, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, 1982, s.20.

77- Vatan, 25 Ocak 1960.

78- Ulus, 27 Ocak 1960.

çimento doldursunlar, diğer kefesine sadece Başbakanın son günlerde söylediklerini koymak, ikincisinin ağır basmasına kafi gelecektir. Başbakan ne kadar uzun ve ne kadar şık konuşursa konuşsun DP iktidarının ve bu iktidarın 1 no lu sorumlusu olarak kendisinin feci bir şekilde başarısızlığa uğradığı gerçeğini Türk milletinden saklayamaz.>>(79)

Bu arada iktidar gazetesi olan Zafer'de boş durmuyor, Hükümete ve basına karşı yöneltilen eleştirileri yalanlıyor, iktidarı haklı gösterecek yorumlarda bulunuyordu. Örneğin Bahadır Dülger, Yalman'la ilgili eleştirilere cevap -Yalman cezasını çekecektir- başlığı altında düşüncelerini şöyle açıklıyor: <<... Yalman bütün ömrü boyunca, Türkiye'yi yabancı tesirler altında, yabancılara hoş görünecek şekilde teşkilatlandırmak ve idare etmek düşüncesinin timsali olarak hareket etmiş bir gazetecidir. Emin'in bu halini memleket evladı olarak henüz hakiki şahsiyetini idrak etmeden Amerika'ya gitmiş olmasına ve orada geniş yabancı tesirlerle yoğurulmuş olmasına bağlamak mümkün olduğu gibi iç yapısına hususiyet veren bir aşağılık duygusuna, bir türlü tatmin edemediği Türkiye'ye fikren olsun hakim olmak düşüncesinin ruhunda yarattığı menfi tesirlere de bağlamak mümkündür. Yalman şahsi kuvvet ve dirayeti ile milli fikirlerde yapamadığı değişikliği bir fikri işgal kuvvetinin başına geçerek ve onun hakimiyet bayrağını taşıyarak yapmak istemiştir. Sivas Kongresi'nde Atatürk'ün karşısına Amerikan mandacı olarak çıkmasının sebebi bu olduğu gibi, bugün Türk rejimini yeni bir mandaya bir ecnebi vesayeti sistemine bağlamak hususunda sarf ettiği büyük gayretlerin de sebebi budur. Türkiye'de milli hakimiyet prensibinin zübdesini teşkil eden BMM'nin kabul ettiği bir kanuna, müstakil Türk Mahkemelerinin bütün kademelerinden geçerek katiyet kazanmış bir hükmüne karşı hala falan Amerikan gazetesinde veya filan İsviçre gazetesinde neşredilmiş yazıyı kalkan gibi kullanması seçtiği yolda ısrarlı olduğunu gösteriyor.>>(80)

Şubat ayı içerisinde de basın suçları ve davaları devam etti. Gazetelerde her gün basın davalarıyla ilgili haberler yer alıyor, hapis cezasına çarptırılan gazetecilerin isimleri veriliyordu. Gazete haberleri genellikle; meclis kavgaları, CHP'li ve DP'li milletvekillerinin birbirlerine yönelttikleri hakarete varan eleştiriler, basın davaları, İnönü'nün gezdiği bölgelerde yaptığı konuşmalar ve

79- Kim, 26 Ocak 1960.

80- Zafer, 28 Ocak 1960.

aldığı tepkilerden oluşuyordu. Bu arada DP politikasının Atatürk ilke ve inkılaplarını, özellikle de laikliği yok ettiğine dair görüşler de basında yer almaya başlamıştı. DP yanlısı gazeteler ise kesinlikle böyle bir şey olmadığı konusunda iddialarda bulunuyordu. Bahadır Dülger-Demokrat Parti Türkiye'de Vicdan Hürriyetinin Bekçisidir- başlığı altında Zafer gazetesinde bir yazı yazdı: <<Londra'da intişar eden Times gazetesinin 23 Şubat tarihli nüshasında "Türkler tekrar dine dönüyor" başlıklı bir yazı intişar etti. Adı geçen gazetenin Ankara muhabiri tarafından yazıldığı bildirilen bu makalede bir zaman evvel muhalefet basınında gürültüsü yapılan ve bilahere Halk Partisi lideri tarafından ele alınarak sert siyasi münakaşalara mevzu teşkil eden Atatürk inkılapları, laiklik ve vicdan hürriyeti meselelerinin üzerinde durulmaktadır. Laikliği dinsizlik, Atatürk inkılaplarını vatandaşın vicdan hürriyeti üzerinde baskı yapmak manasında anlayan ve sakat bir görüşün ifadesi olan o zamanki neşriyatı ve lider Paşa'nın beyanlarını DP iktidarı adına Başvekil A. Menderes 8-10-11-12 Ocak tarihlerinde cevaplandırmış bulunuyordu. Türkiye'de derin bir alakayı üzerinde toplayan ve vatandaşların en geniş tasvibi ile karşılanan bu cevaplar üzerine kapanmış gibi görünen meseleye Times müdahalesiyle yeni bir istikamet vermekte ve hadiseyi bir kere daha alevlendirmeye çalışmaktadır. Bu yazı hakkında düşüncelerimizi beyan etmeden evvel orada dermeyan edilmiş olan başlıca fikirleri muharririn kaleminden dökülen birkaç cümle ile hülasa etmek isteriz. Times'ın yazısı : filhakika yazı başlıca şu birkaç fikir üzerine inşa edilmiş bulunmaktadır. "Bugün -Türkiye'de- müslümanlığın tekrar canlanması büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Zira birçok kimseler bunun Atatürk inkılaplarının tatbikini geciktireceği hatta onun yarattığı yeni Türkiye'nin bütün yapısını tamamen tehlikeye sokacağını düşünmektedirler." İmam Hatip Okullarından yetişen din adamlarından bahisle "Muhalefetin din adamı aleyhtarı olan münevverleri tarafından şiddetle tenkid edilmekte ve Atatürk'ün laik siyasetini savunan yine bu kimseler bu mezunların Türkiye'deki dinin nüfuzunu kuvvetlendireceğini iddia etmektedirler." "Muhalefet hükümeti irticai teşvik etmekle itham etmektedir. Ve bu şüphesiz ki doğrudur." "Atatürk müessir bir modernleşme için islam dininin gevşetilmesinin zaruri olduğuna inanır görünmekte idi.... Bu muhalefet Türk iktisadiyatının çökmekte olduğu iddialarının tamamiyle çürüdüğünü gördükten sonra ağız değiştirmiş ve Türk milletinin vicdan hürriyetine tamamiyle sahip bulunmasını Atatürk inkılaplarından bir ayrılış olarak tassif etmiştir. Beynelmillel münasebetlerde Türkiye'nin kuvvet itibar ve nüfuz sahibi ol-

masını istemeyenler onların bu iddiasına, Times'ın yazısında görüldüğü gibi yapışmışlardır. Şimdi bu yoldan Türkiye'yi zayıf ve küçük düşürmek müca-
delesini yapıyorlar. Biz bütün varlığımızla ruhumuzun bütün kuvvet ve sam-
imiyeti ile bu muazzam ekseriyetin yanında ve hizmetindeyiz. Onunla beraber
Türk imanının, Türk vicdanının, Türk mukaddesatının bekçisiyiz.>>(81)

Laiklik konusunun tartışılması, CHP taraftarlarının DP'yi dini politi-
kaya alet etmekle suçlamaları kamuoyunda da gerginlik yaratıyordu. Mart ayı
geldiğinde CHP'liler basın konusunda ıspat hakkı tanınmasıyla yeniden
gündeme geldiler. 51 CHP'li milletvekili ıspat hakkı teklifini meclise verdi.
Muhalefet Atatürk inkılâplarını ve demokrasinin tehlikede olduğunu her
fırsatta vurguluyordu. 7 Mart'ta A.E.Yalman cezaevine girince 8 Mart'tan iti-
baren gazeteler yine iktidara karşı taarruz başlattılar. Emil Galip Sandalcı
"Ak'la Kara" sütununda görüşlerini şöyle açıklıyordu: <<...A.E.Yalman DP
idaresindeki memleketimizde hapse giren ne ilk gazetecidir. Ne de sonuncusu
olacaktır. Bugün Türkiye'de mevcut olan rejimin sadece adı demokrasidir.
Hürriyet denen nazlı güzel çoktan dağa kaldırılmıştır. En büyüğünden en
küçüğüne kadar "DP'liyiz" diyen kimseler; neyi nasıl isterlerse savunsunlar
içinde yaşadığımız rejimin demokrasi ile ilgisi kuru bir demokrasi dekorun-
dan ibarettir. Türkiye'de demokrasi ve hürriyet yoktur... Mücadele sahte de-
mokrasi dekorları yıkılincaya; sahnede oynanan Demokrasi ve Hürriyet kome-
disi halkın, Türk milletinin gerçek malı oluncaya kadar devam edecektir.
Yalman'ın girdiği zindana girmek bir şereftir beyler.>>(82)

Aynı gazetede Bülent Ecevit "Günün Işığında" köşesinde benzer bir yo-
rumunu "Kanun ve Kahramanlık" başlığı altında veriyor: <<İktidar başları-
nın ve sözcülerinin en büyük dertlerinden biri mahkum olan gazetecilerden
çoğunun kahraman muamelesi görmesidir... DP iktidarının çıkardığı basın ka-
nunları ve bu kanunlar gereğince gazetecilere verilen ağır cezalar, Türk mille-
tinin müsamahasına, onurluluğundan ve açık sözlülüğünden doğan hürriyet
duygusuna, adalet anlayışına, kısacası Türk toplum vicdanına aykırı olduğu
içindir ki yeni mevzuata göre mahkum olan gazetecilerden çoğu kahraman
muamelesi görmektedirler... Toplum vicdanına göre adil olmayan kanunlarla
adalet kurulamaz. Toplum vicdanına göre olmayan kanunlarla belki istibdat
kurulur...>>(83)

81- Zafer, 27 Şubat 1960.

82- Ulus, 10 Mart 1960.

83- Ulus, 19 Mart 1960.

Bu arada hemen her gün Avrupa ve Amerika basınında da Türkiye'deki basın hürriyetsizliği konusunda yazılar çıkmaktaydı. Basın hürriyeti kurulmadıkça Türkiye kendini kabul ettirmekte güçlük çekecek görüşü hakimdi. İktidar partisi ise muhalefetin takip etmekte olduğu yolun memleket için zararlı ve tehlikeli olduğunu söylüyordu. Bazı yazarlar da iktidara ait yayın organlarında muhalefetle ilgili doğru dürüst bir haber çıkmadığından şikayetçiydi. Bedii Faik: <<Türkiye'de muhalefeti tutmakla suçlanan gazetelerin hiçbirinde böyle bir haksızlık ve tek taraflılık göremezsiniz. En seviyesiz ve kırıcı hücumlar ki Radyo gazetesi tarafından yapılmaktadır, onu dahi sayfalarımıza alıyoruz... Böyle bir basın ki Demokrat partiyi değil tatmin etmek hatta gözüne her gün amansız düşman gibi görünür. Artık yapılacak ilk iş o partinin hemen kendi içine bükülmesi ve biraz olsun kendi kendini yoklamaya çalışması değildir?..>>(84) diyordu. Sonuçta bütün gazetelerde yazarlar sürekli birşeylerden şikayet ediyorlar ve ülkenin gidişatını eleştiriyorlardı. İktidarın da bu eleştirilere tahammülü yoktu. Derken, Dünya, Vatan, Ulus ve Yenigün gazetelerinin resmi ilanları kesildi. Ulus gazetesi bu durumu <<Türk basınına indirilmek istenen son darbe>> (85) olarak niteledi. Cumhuriyet ise konunun meclise intikal ettiğini haber verdi: <<...Hatay CHP milletvekili İhsan Ada, Basın yayın bakanının yazılı olarak cevaplandırmasını istediği önergesinde, Dünya, Vatan, Ulus ve Yenigün gazetelerinin resmi ilanlarının hangi yetki ve gerekçe ile kesildiğini sormaktadır. Ordu CHP milletvekili Ferda Güley'de aynı konuda Başbakan'ın sözlü olarak cevaplandırılmasını istediği önergesinde şöyle demektedir. <<Müstakil basını, gelir kaynaklarını kurutarak dize getirmek veya ortadan kaldırmak için girişilen bu politika hedefine ulaştığı taktirde o kadar şikayetçisi olduğunuz kulak gazetesi tirajının yükselmesinden iktidarımızın menfaatleri yüzünden endişe etmiyormusunuz?>>(86)

Milliyet Gazetesi de resmi ilanların kesilmesinin doğuracağı sonuçlara değindi: <<Hükümet son zamanlarda neşriyatını hoş karşılamadığı gazetele-
rin resmi ilan ve reklamlarını kesmiştir... İlanları kesilen ve bu yüzden en büyük gelir kaynakları ortadan kalkan gazeteler ya kapanacak ya da yaşayabilmek için masraflarında önemli kısıntılar yapmak zorunda kalacaklardır.

84- Dünya, 11 Nisan 1960.

85- Ulus, 15 Nisan 1960.

86- Cumhuriyet, 14 Nisan 1960.

Bunun ilk neticesi olarak birçok gazeteci işlerinden çıkarılacak, fikir işçileri arasında geniş ölçüde bir işsizlik belirecek ve yüzlerce insanın istikbali tehlikeye girecektir...>>(87)

İlanı kesilen gazetelerden birinin yazarı F.R.Atay serzenişlerini şöyle dile getiriyor: <<Hala gazeteler hakkında idari ve kanuni tedbir! Kağıt baskısı altındayız. Kilo başına 70 kuruşu aşkın fuzuli para ödüyünüz. Gelir kaynaklarımızın kurutulması tehdidi altındayız. Mahkeme kararı ile mi? Hayır . Hiçbir hür memlekette uzaktan yakından benzeri olmayan pek ağır kanun hükümleri bize güç nefes aldırırken bir de nedir tamamıyla haksız olan bu baskılar. Devlet vatandaşla uğraşır gibi bir durum olur mu? Bizim candarmamız, polisimiz, ordumuz ve donanmamız yok. Vazife yapamıyacak hale getirilirse köşemize çekiliriz.>>(88)

Bütün bu eleştiriler devam ederken Demokrat Parti Meclis grubu 12 Nisan 1960 günü beşbuçuk saat süren olağanüstü bir toplantı yapmış ve Halk Partisi hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar vermişti. DP dönemini araştıran birçok yazar bu kararın ihtilali çabuklaştırdığı, bardağı taşıran son damla olduğu görüşünde birleşir. O ortamda böyle bir kararın alınması, muhalefetin tasfiyesi yoluna fiilen girildiğini gösteriyor düşüncesinde olan Cem Eroğul gelişmeleri şöyle açıklıyordu: <<DP Grubu, 15 Nisan'da yaptığı ikinci toplantıda, bu tahkikatın açılmasını Meclis başkanlığından talep eden ve Denizli Milletvekili Baha Akşit ile Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar tarafından hazırlanan önergeyi oybirliğiyle kabul etti. Bu önergede özetle, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı vs. ileri sürülüyor ve bu hususların soruşturulması için on beş kişilik bir komisyonun kurulması isteniyordu. CHP Hemen mukabil bir önerge hazırlayarak Menderes hakkında meclis tahkikatı açılmasını ve Başbakan'ın yüce divana sevk edilmesini istedi. CHP iddialarını şöylece sıralamıştı: İnsan haklarının çiğnenmesi, adli güvensizlik, partizan idare, basına baskı, resmi ilan adaletsizliği, radyo rezaleti, israf, suistimal vs. Bekleneceği gibi, bu önerge dikkate alınmadı ve 18 Nisan 1960'ta Demokrat Parti'nin önergesi meclis tarafından kabul edildi. Hemen arkasından oluşturulan on beş kişilik tahkikat komisyonu ise derhal gerçek niteliğini ortaya koyan üç

87- Milliyet, 14 Nisan 1960.

88- Dünya, 14 Nisan 1960.

yasak kararı verdi. Yasaklar şunlardı: Partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasal faaliyetleri, yeni örgüt kurmaları; komisyonun faaliyetiyle ilgili bütün yayınlar; Büyük Millet Meclisi'nin tahkikat kararı ile ilgili müzakerelerinin yayını. Bu yasaklar yüzünden, görüşmeler sırasında İsmet İnönü'nün yaptığı konuşma o günlerde basına intikal edemedi. İnönü şöyle demişti:<<Biz ihtilal metodları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyanname-sine girmiştir. Eğer bu idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman millet-ler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılmaktadır." Uyarı yeterince açıktı. Ancak, basiretleri tamamen bağlanmış olan Demokrat Parti yöneticilerine hiçbir yarar sağlamadı. Bu konuşmanın da yayımını yasak-layarak tehlikeyi savuşturabileceklerini sandılar. Komisyonun kurulduğunun ertesi günü, Kızılay'da CHP'nin Genel Merkezi önünde ilk gösteri oldu. Fakat toplanan öğrencileri polis hemen dağıttı.>>(89)

Tahkikat komisyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi iktidar-muhalefet ilişkileri konusunda verilecektir. Komisyonun basınla ilgili en önemli hükümlerinden biri de: her türlü yayının yasak edilmesi halinde bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basımı ve dağıtımın önlenmesi kararıydı. Yayın yasaklarına uyma-yan yayınlar kesinlikle kapatılacaktı. Bu yasanın kabul edildiği gün mecliste ol-dukça büyük bir karışıklık çıktı ve DP'lilerin oylarıyla birçok CHP'liye meclis-ten çıkarılma cezası verildi. Bunun ardından 28 Nisan'da İstanbul'da, 29 Ni-san'da Ankara'da gösteriler düzenlendi, kanlı olaylar oldu ve sıkıyönetim ilan edildi. Tahkikat komisyonu ise faaliyetlerine sıkı bir şekilde devam ediyordu. Kabacalı Komisyonun basınla ilgili o günkü faaliyetlerini şöyle özetliyor: <<Artık üç başlı bir yönetim vardı: Hükümet, Tahkikat Komisyonu, Sıkıyönetim.

Tahkikat Komisyonu, 28 Nisan günü Ulus gazetesi genel yayın müdürü Nihat Subaşı'yı, yazışleri müdürü Erdoğan Tamer'i, yine Ulus'tan Cenap Çetinel'i ve Ulus matbaasının sorumlusu Muzaffer Erdost'u, CHP'nin İstanbul seçim ve propaganda işleri sorumlusu Cemal Yıldırım'ı, Akis dergi-

89- Eroğul, a.g.e.,s.15-156.

sinden Kurtul Altuğ'u sorguya çekti. Yıldırım ile Altuğ'u tututladı. Aynı gece Akis dergisi Komisyonun isteği üzerine polisçe basıldı. 29 Nisan'da da Sıkıyönetim Komutanlığına şu yazı gönderildi:

"Encümenimizin 29.4.1960 tarihli kararına istinaden Ankara'da Ulus gazetesi ile Akis dergisi, İstanbul'da Dünya gazetesi ile Kim dergisi ve İzmir'de Demokrat İzmir gazetesi ile Sabah Postası gazetelerinin neşriyatının tatili ile bu gazeteler ve dergilerin basılmakta oldukları matbaaların kapatılmasını ve neticenin Encümenimize bildirilmesini rica ederim."

29 Nisan günü Forum dergisi de baskına uğradı. Çöp sepetlerine kadar altüst edilen Forum dergisinin idarehanesinde, işlerine yarayacak bir delil bulamayan 15'ler, dergi sahibi Metin And'ı huzura çağırılmışlardır. Sebep, Forum'da çıkan "Müesseseler ve Siyaset" başlıklı bir yazıdır. Yazı, Kayseri olaylarını ele almakta ve orduyu övmektedir. Tahkikat Komisyonu üyeleri, bu sıralarda orduyu övmenin de ne alemi var düşüncesiyle And'ı bir hayli paylamışlar, dergiye kimlerin yazı yazdığını sormuşlardır. And, kendisini yazışları müdürü Osman Akyar'ı ve sekreter Bekir Ekinci'yi bildirince üyelerin hiddetleri bir kat daha artmış, Bülent Ecevit'in, Mahmut Makal'ın, Fakir Baykurt'un, Aziz Nesin'in ve daha birçoklarının Forum'a yazı yazdıklarını bildiklerini söylemişlerdir. Metin And Tahkikat Komisyonu üyelerinin beyinlerine kan sıçratan bu dehşetin sebebini bir türlü anlayamamış, birer vatan haini gibi tek tek sayılan bu isimlerin neden bu kadar gürültü çıkarttığına hayret etmiştir.>>(90)

27 Nisan'daki meclis oturumunun ardından ülkede tansiyon hayli yükselmişti. Üniversitelerde başlayan olaylarda Başbakan'ın huzurunu kaçırmaya başlamıştı. Bu nedenle 27 Nisan'la 27 Mayıs arasındaki süre içerisinde basın'da sansür had safhaya ulaştı. Ancak dış basın yorumlarını çekinmeden vermeye devam ediyordu. Özellikle Alman basını Türk hükümetini diktatörlükle suçluyor, hemen her gün bununla ilgili bir yazı yayımlıyordu. Almanya'da çıkan Gellesche Zeitung gazetesi 6 Mayıs 1960'da Menderes'e kendi söylediği <<İyi iş gören hükümetlerin, basın hürriyetinden korkmaya sebepleri olmalıdır.>>(91) sözünü hatırlatıyordu. Amerikan basını da Türk demokrasisindeki buhranların giderek arttığına değiniyor, Mende-

90- Kabacalı, a.g.e., s.183-184.

91- Ak Devrim, Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara 1960, s.16.

res'e her zaman kefil olmadıklarını belirtiyordu. İngiltere'de çıkan Times'ın 7.5.1960 sayısı ise Türkiye'de ayaklanma tehlikesine değinerek şöyle diyordu: <<Bugün yaptığı bir basın toplantısında muhalefet lideri İnönü, Hükümet bastırıcı siyasetinde devam ettiği taktirde halkın buna karşı ayaklanabileceğini ima ederek bir ikazda bulunmuştur. İnönü, şayet Hükümet bir ihtilal hareketi neticesinde iktidardan düşerse, Türkiye'de normal bir demokratik rejimin kurulması için gerekli zamanı kestirmek güç olur, demiştir.>>(92)

Menderes her ne kadar tedirgin olsada karışıklıkların sadece birkaç kentte ve üniversitelerde olduğunu düşünüyor, ülkenin genelinin sükunet içerisinde olduğunu ima ediyordu. Ordunun da hükümete bağlı olduğundan emindi. Zaten basında artık denetim altındaydı. Bazan bir karikatür bile bir gazetenin kapanmasına neden olabiliyordu. Örneğin 30 Nisan 1960'da Cumhuriyet'te Ali Ulvi'nin bir karikatürü yüzünden sıkıyönetim komutanlığınca kapatıldı. Konuyla ilgili Nadir Nadi şunları söylüyor: <<Altında 'Uçtu, uçtu' yazısı bulunan bu karikatür, başta Neron olmak üzere Hitler, Mussolini, Batı'da ve benzerleri gibi gelmiş geçmiş beş altı diktatörün arkasından Adnan Menderes'i de sıraya koyuyor, sonucun iyi olmayacağını belirtiyordu. O sabah telefonla sıkıyönetimden beni istediler. Kalktım gittim. Bir hakim albay sor-guya çekti. Neydi bu karikatürün anlamı? Yazışları müdürlerinin her zaman başvurdukları yöntemi denedim. Maksat kötü değildi. Bu bir uyarı karikatüründen ibaretti. Albay belki içinden bana çok hak veriyordu. Ama ne yapsın? Buyruk yukarıdan gelmişti. Çaresizlik içinde ellerini iki yana açarak 'Olur mu ya' demeye getirdi. Zaten karar verilmiş, Cumhuriyet'in o sayısı sabah erkenden toplatılmıştı. Öğleden sonra gazetenin 10 gün süre ile kapatıldığını bildiren sıkıyönetim komutanlığı tezkeresini aldık. Ali Ulvi de gözaltına alınıp Topkapı Maltepe'sindeki kışlaya götürüldü. Ondan birkaç gün önce 1. Ordu komutanı Orgeneral Fahri Özdilek gazete başyazarlarını ve genel yayın müdürlerini Harbiye'deki Ordu karargahına çağırılmış, tutmız gereken yol hakkında bize direktifler vermişti. 15-20 kişi kadar vardık. Odada oturacak yer azdı. Hepimiz ayakta duruyorduk. Paşa geldi. O da oturmadı. Masasının başında ayakta şunu yapın, bunu yapmayın gibilerden bir şeyler söyledi. Sinirliydin. Sözüünü keserek, oldukça öfkeli bir ses tonuyla komutana bir soru yönelttim. Ortada hükümet vardı, soruşturma komisyonu vardı, Sıkıyönetim

Komutanı vardı. Biz bunlardan hangisinin emrindeydik? Paşa bir an duraksamadan 'Hepimiz Hükümetin Emrindeyiz' dedi. Hazırcevap olsaydım, 'Hepimiz yasaların emrindeyiz komutanım' diyebilirdim.>>(93)

Bu arada Tahkikat Komisyonu çalışmalarına devam ediyordu. Mektüplara, telefon konuşmalarına dahi sansür konuldu diyen Walter F.Weiker son olayları şöyle yorumluyor: <<Türkiye'deki durumu eleştiren en ufak bir haber taşıyan bütün yabancı yayınlar sınırda durduruluyordu, Türk gazete ve dergilerinin çoğu ise kapatılmıştı. Bunlara bir de pek çok subayın tutuklandığı ve dövüldüğü haberi eklenince, Menderes son ihtar Harb Okulu öğrencilerinden aldı. 21 Mayıs'ta 1000 kadar subay adayı her ne kadar başlarında değilse de yanlarında kumandanları -Harb Okulu Kumandanı Sıtkı Ulay, daha sonra Milli Birlik Komitesi'nin önde gelen üyelerinden biri olmuştur.- arkalarında da gerek subay gerek sivillerden meydana gelen büyük bir kalabalık Cumhurbaşkanlığı köşküne doğru yürüdüler... Hükümetin bu olaya cevabı, üniversitelerin bir aylık kapatılma süresini, derslere ancak güz döneminde başlanmak üzere uzatması oldu. Büyük Millet Meclisi, yine bir yumruklu kavgadan sonra 25 Mayıs'ta tatile girdi. Başbakan Eskişehir'e giderek orada, Tahkikat Komisyonu'nun işini düşünülmüş olan üç ay yerine bir ay içinde bitirdiğini bildirdi. Ne varki, artık durum, 27 Mayıs olaylarının ancak büyük çapta feragatlerle ve mesela hükümetin istifasıyla belki önlenebileceği kadar gelişmiş bulunuyordu.>>(94)

Görüldüğü gibi, 27 Mayıs ihtilalini hazırlayan olaylar son bir ayda hızla tırmanmış ve geriye dönüşü mümkün olmayan bir hal almıştı. Bundan sonraki bölümlerde bu olayların ayrıntıları verilecektir.

D- DEMOKRAT PARTİ VE DİN

Demokrat Parti Dönemini anlatan birçok yazarın da belirttiği gibi, Menderes daha muhalefetteyken bütün hürriyetleri savunan insandı. Hele de din konusu gündeme geldiği zaman; dinin siyasete karıştırılmasının zararla-

93- Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, İstanbul 1964, s.124-125.

94- Walter F. Werker, *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Ergin, İstanbul 1967, s.31.

rına, din istismarcılığının sakıncalarına ne kadar duyarlı olduğunu belli eden konuşmalar yapardı. Her fırsatta devrimci bir ruhla konuşan Menderes iktidara geldikten sonra da <<14 Mayıs seçimleriyle ülkede şimdiye değin yapılanlarla ölçülemeyecek önemde büyük bir devrimin, en büyük evresi aşılmıştır.>>(95) diyecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi Menderes Millete mal olan inkılapların yaşaması, tarafları olarak iktidarını başlatacaktır. İlk icraatı olarak da ezanın yeniden Arapça okunmasını sağlayacaktır. Tabi bu durum yıllardır ezanın Türkçe okunmasına alışmamış büyük bir çoğunluğu memnun edecektir. Ancak başta muhalefet olmak üzere diğer bir kesim de bundan rahatsızlık aynı zamanda da geleceğe yönelik tedirginlik duyacaktır. Hatta ordu içerisinde dahi bir huzursuzluk duyulacaktır.

Ezanın Arapça okunması yasası kabul edilince tüm yobazların bundan cesaret aldığını iddia eden Çağlar Kırçak gelişmeleri şöyle yorumluyor: <<Camilerde imamlar siyasal nitelikte vaazlar vermeye koyuldular. Örneğin, Menderes'in 29 Mayıs konuşmasından bir gün sonra Ankara Tacettin Camisi imamı, Cumhuriyet Halk Partisine amansızca saldırıyor ve şunları söylüyordu. "Halk Partisi Hükümeti kanımızı emiyordu. Milyonları çalıp, dinsizliği yaydılar. Allah bizi onlardan kurtardığı için hep birlikte Allah'a ve Demokrat Parti Hükümetine dua edelim." Ankara Hacıbayram Camisi İmamı da, ezanın Arapça okunması kararından sonra şu cevherleri sıralıyordu: "CHP'liler Fransa'dan bile daha çok kafirdirler. Çeyrek yüzyıllık Cumhuriyet ve İnkılap hareketi, onların bu küfür yoluna sapmalarına neden olmuştur. Uluslar, layık oldukları yönetime sahip olurlar. Bugün iyi yönetime sahip olduğumuza göre Allah indinde inşallah mevkiimiz düzelmiştir."

Cumhuriyet kurulalı beri ilk kez politika camiye girmişti. O günlerden bu yana hocalar, imamlar siyasal yaşantımızın ayrılmaz öğeleri oldular. 1950 yılı Ramazan ayına Türkiye, değişik bir tablo içinde girmişti. Artık müezzinler, minarelerden müslüman Türk halkına "Tanrı Uludur" diye seslenmiyorlar, "Allahu Ekber" haykırılarıyla dinin hakkını veriyorlardı.>>(96)

95- Mustafa Doğan, Adnan Menderes'in Konuşmaları, İstanbul 1957, s.17.

96- Çağlar Kırçak, Türkiye'de Gericilik 1950-1990, Ankara 1993, s.29.

Yine bu arada Ekim 1950'de Milli Eğitimde din derslerinin zorunlu olmasına karar verildi. 10 Ocak 1945'te Türkçeleşen anayasanın dili de yeniden Osmanlıca yapıldı. Kırçak şöyle devam ediyor: <<Demokrat Parti'nin bu tutumu gericilerin yurt genelinde azmalarına ortam hazırlıyordu. Gericiler 1951 yılının başlarında Ticaniler'in, Atatürk'ün heykel ve büstlerine saldırmaya başlamalarıyla hız kazandı. "Tanrı emirlerini yerine getirip, Peygamber'in ahlakını temsil etmek" amacıyla olduklarını ileri süren, aslında teokratik bir devlet kurmaya yönelik eylemler içinde olan Ticoniler(*) ilk saldırılarını 27 Şubat 1951'de Kırşehir'de gerçekleştirdiler ve Atatürk'ün büstünü parçaladılar. Bunu diğer olaylar izledi. 22 Haziran 1951'de Ankara'da ulaştırma bakanlığının önündeki Atatürk büstü parçalandı. ne varki olaylar basında ve aydın çevrelerde büyük tepki yarattı. Demokrat Parti, Cumhuriyet ilkelerine bağlı kesimlerdeki saygınlığını hızla yitiriyordu. Bunun üzerine Ticanilerin önderi Kemal Pilavoğlu ve on müridi tutuklandılar. Ticanilik, kemal Pilavoğlu'nun hapse mahkum olmasıyla gücünü yitirdi ve özellikle nurculuğun ön plana çıkmasıyla etkinliği kalmadı.>>(97)

Gericilik tartışmaları özellikle aydın kesim arasında hayli rahatsızlık yaratmaya başladı. CHP'liler de izlenen politikanın Atatürkçülükle bağdaşmadığını iddia ediyorlardı. DP'liler kendilerinin de Atatürkçü olduklarını ıspat etmek, aynı zamanda kamuoyundaki tepkileri yok etmek amacıyla 25 Temmuz 1951'de "Atatürk Kanunu"nu yasallaştırdılar. Böylece Atatürk'e yönelik saldırıları önlemiş olacaktı.

Ş.S.Aydemir DP'lilerin din istismarcılarına hoşgörülü bir siyaset başlattığını iddia ederek şöyle diyor: <<... Nurculuk adını almak bir cereyan ve bir gizli teşkilatlanma hareketi: -"Halife sınırda bekliyor" diyecek kadar ülkeyi saracaktı. İktidar bu gelişmeler karşısında hakikaten müsamahalıydı. Bu yolda iktidara karşı yapılan uyarı ve tavizlere Başvekil 1952 Aralık başında Kayseri konuşmasında: "-İrtica yoktur" şeklinde sudan bir cevap verdi. Fakat bu konuşmadan bir gün sonra Malatya'da hem de bir lise öğrencisi, Ahmet Emin Yalman'a irticaı yeren bir makale yazdığı için tabancayla ve öldürmek kastıyla

(*) Ticaniler'e ilişkin bilgi, yazarın "Meşrutiyet'ten Günümüze Gericilik" kitabında verilmiştir.

97- Kırçak, a.g.e., s.30.

altı el ateş etti. Yalman yaralandı. İşin tepkisi geniş oldu. Hatta Menderes 6 Aralık 1952'de Adana'da, irtica konusuna değinen bir konuşma yapmak zorunda kaldı:

<<Malatya hadisesi, dini kendi maksatlarına alet etmek isteyenlerin, toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir. Din gibi mukaddes bir mefhumun, birtakım cemiyet çöküntülerinin ve siyaset bezirganlarının aleti haline gelmesine, bu memleketin tahammülü yoktur. Laikliği din düşmanlığı şeklinde almak, bizim vicdan hürriyeti anlayışımıza asla uymaz...>>(98)

1952'den itibaren Türkiye'de Nurculuk adı altında bir akım başgösterdi. Önderliğini Saidi Nursi'nin yaptığı bu akım sonraki yıllarda gide- rek yayılmaya başladı. Bediüzzaman diye anılan Said-i Nursi'nin DP'den des- tek aldığı iddia ediliyordu: <<Demokrat Parti'nin iktidar yılları, Said-i Nursi için altın bir dönem oldu. 1950'lere değin el yazısıyla çoğaltılan Risale-i Nur broşürleri, artık basılıp rahatlıkla yayınlanabiliyordu. Nurculuk yurt dışına yayılmıştı. Demokrat Parti ileri gelenleri Said'i ziyaret ediyor ve saygılarını su- nuyorlardı. Said, Demokratlar tarafından öylesine şımartılmıştı ki, Üniversitelerde nur medreselerinin açılması için Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'e mektup yazmaya çekinmiyordu.>>(99)

Demokrat Partililer ise iktidarlari boyunca nurculuğun abartıldığını iddia etmişlerdir. Öte yandan Tarık Zafer Tunaya nurcuların seçimlerde dahi DP'ye destek verdiklerini söylemiştir. <<Nurcular, 1954 ve 1957 seçimlerinde Demokratları tüm güçleriyle desteklediler. 1958'de Başbakan Menderes, Nur- culuğun yoğun biçimde yayıldığı Afyon'un Emirdağ ilçesine gittiğinde Nurcu- lar tarafından minareye asılmış, hilafet ve saltanatı simgeleyen iki tuğralı yeşil bayrakla karşılanıyordu.>>(100)

Nurcular, devletin resmi dini olması gerektiğini söylüyorlar, hükümetlerin şeriatın koruyuculuğunu yapmasını, Kuran'ın anayasa olarak kabul edilmesini istiyorlardı. Muhalefet ise iktidarın eğiliminin de bu yönde olduğunu ısrarla savunuyordu. Oysa 1959'a değin hükümetin bu anlamda cid-

98- Ş.S.Aydemir, İkinci Adam, 3.Cilt, IV. Baskı, İstanbul 1983, s.108.

99- Çetin Özek, Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü, İstanbul 1964, s.251.

100-T.Z.Tunaya, İslamcılık Cereyanı, İstanbul 1962, s.233.

di bir icraatı olmadı. 1959'un Nisan aylarından itibaren Zafer gazetesi irticayı okşamaya başladı diyen Muammer Aksoy bu konuda şöyle yorum yapıyor: <<Halk kitlelerine, "Müslüman devlet istiyorsanız Demokrat Parti'nin arkasında olun" tezi savunulmaktadır. Ve bunların başına de bir nevi yeni halife olarak adeta Menderes gösterilmektedir. Adnan Menderes katiyyen Atatürk düşmanı değildi, ama Atatürk düşmanları ve lâiklik prensibi düşmanları Menderes'in duygularından yararlanarak oy avcılığı peşindeydiler.>>(101)

Menderes iktidarı son yıllarında yine 1950'lerde olduğu gibi kitleleri peşinden sürüklemek için her yolu deniyordu. Elbette bu durum muhalefetin gözünden kaçmıyordu. Fakat Demokrat Parti taraftarları da boş durmuyor, çeşitli yollarla kamuoyuna bilgiler vermeyi ihmal etmiyordu. Özellikle Zafer gazetesi 1960'ın ilk aylarından itibaren yoğun bir biçimde Said-i Nursi'nin zararsız bir insan olduğunu savunma gereği duyacaktır: <<Said-i Nursi DP'nin seçim propagandasını yapıyormuş. Halk Partisi başkanı böyle söylüyor. Allah Allah! seçim propagandası yapmış da ne iş görmüş? Mitingler mi tertip etmiş? Ahaliyi başına mı toplamış? Gazetelere makaleler mi yazmış? Kahve kahve dolaşıp nutuklar mı çekmiş... Hem DP 1950'de, 1954'de, 1957'de, Said-i Nursi'nin seçim propagandası ilemi iktidarı kazandı. DP irticaa taviz veriyormuş. Hatırlatalım Kırşehir'de Atatürk'ün heykelini kıran Ticanileri şiddetle takip eden DP'dir. Ticanileri, bilhassa onların başı olan Pilavoğlu'nu mahkemeye veren DP'dir. Atatürk kanununu çıkaran DP'dir. Amma ve lakin... Halk Partisi'nin Ankara aday listesinde Sayın İnönü ile kol kola görülen de Pilavoğlu'dur. Sayın İnönü, irticaa bundan daha üstün taviz bulabilir mi?>>(102)

Bir hafta sonra Vatan'da A.Emin Yalman Nurculuğun ciddiyetine ve tehlikeli boyutlara ulaştığına değinecektir: <<... Nurculuk hareketinin milli bir gaile ve tehlike mahiyeti arzetmesinin sebebi kanunlarımıza ve milli menfaatlerimize aykırı şekilde gelişerek ve yayılarak bir yeraltı kuvveti halini almasıdır. Böyle bir kuvvetin varlığını nurcular inkâr etmiyorlar. Aksine olarak bununla övünüyorlar. "Biz altıyüzbin kişiyiz" diyorlar. Her tarafa temsilciler ve tahrikçiler yolluyorlar, açık neşriyat ve vaazlardan başka kendilerine mah-

101- Bedri Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, Ankara 1994, s.47.

102- Zafer, 12 Ocak 1960.

sus gizli muharebe usulleriyle düşüncelerini her köşeye yaymaya, nüfuzlarını genişletmeye çalışıyorlar, teşkilatlı bir tarikat manzarasını taşıdıklarını gizle-miyorlar... Demek ki her tarafa kol sarmış bir yeraltı kuvveti karşısındayız.>> (103)

Prof. Bahri Savcı SBF dergisinde yazdığı bir yazıyla CHP ve DP'nin konu ile ilgili görüşlerini özetliyor ve şöyle diyor: <<Her iki partinin bizce gerçek durumları: DP, halkın muhafazacı ve dinci eğilimlerini ötekenden daha fazla olarak birinci planda tutmak ister. Ona göre; halk muhafazacı ve dinci planda daha da ileri gitmek isterse, gidilebilir. Onun hükümeti ve devleti de onu takip eder ve hatta onun bu yeni eğilimlerine elverişli zeminleri açar. Vazifesi budur. Bu durum da; bir din devleti kurmak olmadığından ancak büyük kitlenin tatmini olduğuna göre laikliğe de aykırı sayılmaz.

CHP'ne göre, gerçek hüviyetini kaybeden müfrit, fanatik ülema ile, onların büsbütün dejenere şekli olan softaların manevi nüfuzları altında kalan fanatik halkın muhafazacı ve dinci eğilimlerine yer vermek tarihteki gelişmeye engel olan menfi amil olmuştur. Binaenaleyh, ileri derecede muhafazacı ve dinci eğilime imkan verecek, muhafazacı ve dinci bir sosyete ve onun devletine düşülmemek gerekir...>>(104)

Bu arada Peyami Safa "Din bir ilimdir" şeklinde yazı yazdı. Bu yazı bazı çevrelerin çok hoşuna gitmesine rağmen aydınların tepkisini arttırdı. Çetin Altan buna karşılık verenlerdendi: <<... İlahiyat -Sayın Peyami Safa'nın söylediği gibi- metafizik bir kavram olan Allah'la da ilgilendiği için, bizim kastettiğimiz ilimler arasında yer alamaz. Dinler dogmatiktir. Kitapları değişmez ve bunları değiştirmeye kalkmak en büyük suçtur. İlimler kendi kendilerini yenilerler... 14 Asırdır islamiyetin şartları değişmemiştir. Değişmemiş ve değişmesi suç sayılacak bir tek ilim kuralı yoktur. Bu sebeple din bir ilim değildir. Din alimi de olamaz.>>(105)

Menderes'in Şubat 1959'da geçirdiği uçak kazasından sonra da kamuoyunda popülaritesi artmıştı. Zaten o tarihten sonra özellikle de Menderes'e

103- Vatan, 19 Ocak 1960.

104- Savcı, a.g.m, s.170.

105- "İdeal Türkiye İçin -Dinimizde Reform-" Kemalizm Dergisi, 27(1960).

sempati duyan aşırı dinci kesim bunu bir ilahi mucize olarak yorumlayacaktır. Kaza olayı bir süre gündemini korumuş, bu arada enflasyon veya değişik sıkıntılar unutulmuştur. Oluşan bu siyasi yumuşama ortamında Menderes ve İnönü arasında dahi geçici bir diyalog kurulmuştu. Ancak bazı yayın organları Başbakan'ın geçirdiği uçak kazasının yarattığı havayı eleştirmiştir. Örneğin Forum dergisi şöyle bir yorum yaptı:

<<... Kaza gününden beri resmi veya gayriresmi ağızlardan ortaya atılan, Vatan cephesi ocaklarının açılışında ve DP kongrelerinde -mesela Adana kongresinde- tekrarlanan bu muhakeme tarzını şu şekilde özetlemek mümkündür: "Başbakan'ın kazayı mucize kabilinden atlatması, onun şahsına ve şimdiye kadar yaptıklarına bir "ilahi tasvip" damgası vurmuş olmaktadır. Milletin oylarına, meclisin desteğine ilaveten bir de bu "ilahi tasvip" olunca Türkiye Cumhuriyeti'nin Demokratik Başbakanı'nı beğenmemek veya tenkit etmek, en azından haddini bilmezlik demektir." Bu tehlikeli muhakeme tarzının Türk siyaset hayatını hangi yönleri doğru sürükleyebileceğini uzun uzun anlatmaya herhalde lüzum yok. Düşünen kafalarca önüne geçilmediği takdirde böyle bir tutumun teokratik bir idareye temel hazırlamaya kadar varabileceği muhakkaktır... Bu öyle bir kapıdır ki açıldıkça açılır. Memleketin şimdiki şartları içinde biraz ihtiyatsız davranarak, işi "halife-i rûy-i zemin" hikayelerine kadar vardırmaq pekala mümkündür...>>(106)

Bu arada Said-i Nursi yurt içindeki gezilerine devam ediyor, müritlerinin sayısı da her geçen gün artıyordu. Ali Rıza Erem "Din istismarcılığı ve tarih" başlığı altında Ulus'ta bunu şöyle açıklamıştı: <<...51 Yıl önce 31 Mart isyanında Derviş Vahdetin'in bir kolu olarak rol oynamış olan, ve muhakeme edilmiş bulunan Saidi Kürdi 51 yıl sonra Saidi Nursi adı ile tekrar sahneye çıkabiliyor, nur dağıtıcılığı hurafeciliğini telkin eden kitapları basılabiliyor, 60 000 ile 600 000 arasında değişen müritleri ile apaçık, acayip kıyafetli gösteri gezileri yapabiliyor, iktidar partisi lehinde ve muhalefet Partisi aleyhinde propaganda yapabiliyor ve tam manasiyle din istismarcılığı yaparak böylece siyasi rol de yapabilmek fırsat, meydan ve imkanını bulabiliyor...>> (107)

106- Forum Dergisi, 120(1959), Ankara, s.1.

107- Ulus, 27 Ocak 1960.

Fakat Mart ayı geldiğinde yine Ulus gazetesi başka bir endişeli başlık atacaktır: <<Nur risaleleri, askeri okullara mı sokuldu? CHP Milletvekilleri yeniden meclise 11 yazılı soru önergesi vermişlerdir. Ordu Milletveki Ferda Güley'in Milli Savunma Bakanına yönelttiği soru şöyledir: "Said-i Nursi tarafından yazılan ve bir kısmı kanuni kovuşturmaya tabi tutulan kitap ve risalelerimize ve Harp okullarımıza sokulduğu ve durumdan Vekalet olarak haberdar olununca gerekli kanuni işlemin resmi yoldan yapılması cihetine gidileceğine askeri okul kumandanlıklarına telefonla emir verilerek -bu gibi kitap ve risalelerin toplatılıp vekaletle gönderilmesinin- ve ilgili öğrenciler hakkında- olayın halk bilgisine intikalini önlemek için- hiç bir kanuni kovuşturma yapılmamasının talep edildiği doğrumudur? Doğru ise bu tarzda hareketin idari sebep ve mesnedi nedir?>>(108)

Bütün bu eleştiriler devam ederken Said-i Nursi 23 Mart'ta Urfa'da öldü. Hakkındaki eleştiri ve tartışmalar ölümünden sonra da devam etti. İslam tarihinin bir özelliği olarak sık sık karşımıza çıkan karizmatik önder ararışı, Said Nursi döneminde de merkezi önemde bir yer tutmaktadır diyen Şerif Mardin konuyla ilgili şöyle yorum yapıyor: <<Bediüzzaman, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen laikleşmenin sillesini yiyen takipçilerine yeni bir islami çözüm önermekteydi.>>(109) Aynı yazar başka bir kitabında ise şöyle diyor: <<...1957 Seçim kampanyası sırasında Demokrat Parti ve Nurcular o zamana kadar deneme halinde olan bir ittifaka girdiler. Ne varki 1960 askeri darbesi bu ittifaka son verdi. Askerleri siyasete müdahale etmeye iten sebeplerden biri; Nurcuların önderi Bediüzzaman Said Nursi gibi bazı "bağnaz" müslümanların Türkiye'yi teokratik bir rejime geri götürmek için çalıştıklarına inanmalarıydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ilkelerinin yok edilmekte olduğuna inanan generaller, bunu önlemeleri gerektiğini düşünmüşlerdi...>>(110)

Görüldüğü gibi Demokrat Parti iktidarının ilk aylarından itibaren büyük bir bölümü müslüman olan Türk milletinin dini duygularına da hitab etmek istemiş, bu durum radikal dinci kesim tarafından istismar edilmiştir.

108- Ulus, 10 Mart 1960.

109- Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı*, Çev.Metin Çulhaoğlu, 1992, s.359.

110- Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul 1991, s.124.

Ancak geçen yıllar içerisinde DP nlem alacak kadar olayın ciddiyetine inanmamış; bu durum muhalefette tepkilere yol açarak başka bir eleştiri konusu oluşturmuştur.



E- İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

Daha DP iktidara gelmeden başlayan DP ve CHP çatışması 1950'den itibaren giderek hareketlenen bir tempoyla on yıl boyunca devam edecektir. <<On yıl boyunca DP iktidarının hiç değişmeyen özelliklerinden biri, CHP'nin geçmişine saldırmaktır. Tek parti devrinin kötü icraat ve zihniyetinin zehirleyici kalıntılarını tasfiyeye yöneldiği sürece bu çabalar haklı sayılabilir. Ne var ki, demokratlar bu meşru çizgiyi çok çabuk aşmışlar ve kısa zamanda muhalefeti tamamen ezmeyi hedef tutan bir takım gayrimeşru hareketlere girişmişlerdir. Bunu da iktidarlarının ilk dört yılı daha tamamlanmadan yapmışlardır.>>(111)

Böylece "Türkiye demokrasisi" gerçeği de başlamış oluyordu; iktidarın sürekli muhalefeti ezmeye çalışması, muhalefetin de iktidarın en küçük açıklarını dahi görecektir duyarlılığı. Bu durum sonraları geleneksel boyut kazanarak günümüze kadar gelmiştir. Samet Ağaoğlu bu durumu buruk bir üslupla açıklarken şunları söylüyor: <<Aynı konular muhalefetin elinde savunma siperidir. Muhalefette eleştirilen prensipler iktidarda savunulur. Demokrat Parti ile Halk Partisi arasında da zaman zaman böyle oldu. Demokrat Parti bütün muhalefet yıllarında hürriyet davasını Anayasaya riayet edilmeme noktasına bağladı. Anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi, insan hak ve haysiyetini koruyucu kanunlar getirilmesi tezini savundu. Birinci büyük kongrede daha ileri gidildi, ikinci bir meclis kurulması, Anayasaya aykırı kanunları tetkik edecek Anayasa mahkemesi teşkili üzerinde tartışmalar yapıldı, karara yakın dilekler ortaya sürüldü. Halk Partisi iktidarı ise bütün bunlara karşı Anayasaya göre Meclis'in Türk Milletinin kayıtsız şartsız mümessili olduğunu, onun yaptığı kanunların Anayasaya muhalif sayılmayacağı iddiasını ileri sürdü. Zaten 1924 Anayasasının kabulünden beri Halk Partisi iktidarının belli başlı hukuki silahı da bu idi. Daha sonra 1957'ye kadar da Halk Partisi siyasi edebiyatında bu iddialar yer almadı. Demokrat Parti iktidarı yine bütün iktidar yıllarında Basın Kanununda idari otoriteyi kaldırmak, Yüksek Seçim Kurulu gibi, belli başlı denetleme müesseseleri kurmak hareketlerine girişmekle beraber yine kendisini 1924 Anayasasının Millet Meclisinin milletin kayıtsız şartsız mümessili olmak prensibine dayanarak savundu.>>(112)

111- Eroğul, a.g.e., s.75.

112- Samet Ağaoğlu, Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru, İstanbul 1922, s. 69-70.

Türkiye'de fikir ayrılıkları tartışılarak, giderileceği yerde, kişilik kanıtlama gösterileri yüzünden inatlaşmalara yol açmaya başladığı için, demokrasinin ilk yıllarında, İnönü ile Menderes'in yanyana gelip ülke sorunlarına birlikte bir çözüm arama şanslarının olmadığını düşünen Arcayürek şöyle yazıyor: <<Menderes'e kalsa -belki- İnönü ile ülke sorunları üzerinde görüşme eğilimi gerçeklik kazanabilirdi. Ama, Menderes'i bağlayan kimi ipler -özellikle Çankaya'dan esen rüzgar- İnönü ile yanyana gelmesini önlüyordu. Bu olgu, fikir çatışmaları adı altında kişisel hesaplaşmalara dönüşüyor, siyasal yapı daha gergin bir ortama kayıyordu.>>(113)

İşte bu gergin ortamın sonucunda gelişen olaylar 27 Mayıs ihtilalini hazırlayacaktır. Halkın çoğunluğu, basın, silahlı kuvvetler ve gençlik başlangıçta yeni iktidarı benimsemişti. Çünkü artık "söz milletin" sloganı hakimdi. Üstelik ilk yıllarda ülkede gözle görülür değişiklikler oluyordu. Tabi Menderes'te bir hayli sempati topluyordu. Orhan Erkanlı bir gözleminde şöyle diyor: <<Denebilir ki, DP iktidarı kadar büyük çoğunlukla ve halkın gerçek desteğiyle iş başına gelmiş bir hükümet ve özellikle Menderes kadar sevilen ve kendisinden çok şeyler beklenen bir yönetici başka memleketlerde görülmemiştir. Menderes'in söylediği rivayet edilen: "İstersem padişahı iş başına getirir, odunu milletvekili yaparım" ifadelerinde gerçek payı vardı.>> (114)

Demokrat Partililerin iktidara geldikten sonra ilk el attığı konulardan biri CHP'nin mallarıydı. Eroğul bu konuyu şöyle özetliyor: <<İlk düşündükleri tedbir, cemiyetler kanununu değiştirip siyasal partilerin, maksatları dışında gayrimenkul edinemeyecekleri yolunda bir hüküm koymak oldu. Bu hüküm bütün partileri kapsadığı için hukuk kurallarına aykırı sayılamazdı. Ancak Demokrat Parti'nin güttüğü gaye Halk Partisi'nin bütün servetine el koymaktı. Bununla beraber, Nisan 1952'de yaptıkları bu girişimden birşey elde edemediler. CHP bir kısım gayrimenkulünü sattı, ama para yine kendisinde kaldı.

Aradan iki ay geçmeden bu sefer 100'e yakın Demokrat Milletvekili, CHP'nin "meşru yollar haricinde" hayır kurumlarından, iktisadi devlet teşek-

113- Arcayürek, a.g.e., s.54.

114- Orhan Erkanlı, Anılar, Sorunlar, Sorumlular, İstanbul 1992, s.7.

küllerinden edindiği emlak ve paranın hazineye devrini  ng ren bir teklif hazırladılar. Demokratlar ayrıca Halk Partisi'nin, halkevleri için hazineden aldığı altı küsur milyon lirayı da kendi zimmetine geçirdiğini iddia ediyorlardı. Bunun  zerine CHP'nin serveti ve bunun kaynağı hakkında yeni bir polemik başladı. Halk Partisi, servetini açıklamak ve savunmaya geçmek zorunda bırakıldı. Bu hal demokratlar için başlı başına bir kazan tı.>>(115)

Hırsızlıkla suçlanan muhalefet içinde bulunduğu durumun tehlikeli boyutlara ulaştığını görünce karşı saldırıya geçecektir. karşılıklı ağır sözler söylenecek ve siyasi hava giderek gerginleşecektir.

Bu arada Ekim 1952'de  n n  Ege gezisine  ıktı. Bu gezi sırasında Manisa'da olaylar  ıktı. CHP'liler ve DP'liler birbirlerine girince  n n  gezisini yarıda kesmek zorunda kaldı. Bu olayın ardından her iki tarafta tedirgin olarak bir süre sessiz kaldılar. Ancak bu süre çok uzun değildi. 21 Temmuz 1953'te DP  niversite profesörlerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan tasarıyı kanunlaştırdı. 9 Aralık 1953'te de CHP'nin mallarının hazineye devredilmesiyle ilgili kanun  ıktı. Bunun ardından mecliste bir hayli tartışmalar oldu ve CHP'liler meclisi terk ettiler.

Demokratların karşısında CHP'nin yanı sıra bir de Millet Partisi bulunuyordu. Daha kendileri muhalefetteyken onları terkeden ve mücadelelerini iyice zorlaştıran Millet Partisi'ne, "  teden beri diş bilendiğini" söyleyen Eroğul, partinin kapatılmasını şöyle anlatıyor: <<Haziran 1953'te bu partide çıkan bir bunalım onlara bekledikleri fırsatı verdi. Haziran ayının son günlerinde Millet Partisi'nin büyük kongresi toplanmıştı. Kongrede delegeler arasında ikilik  ıktı. Bunun  zerine aralarında Hikmet Bayur'da bulunan kırk kadar  ye partiden çekildiler. Gerekçe olarak da Partinin Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğunu ileri sürdüler. Demokrat Parti'nin beklediği fırsat doğmuştu. Savcılık bu beyanları ihbar sayarak parti hakkında hemen soruştırmaya girişti. 7 Temmuz'da parti ileri gelenlerinin ifadeleri alındı, ayrıca evleri ve üzerleri arandı. Ertesi günün gecesinde ise, açılan soruşturmanın sağlıklı bir biçimde yürütülmesi gerekçesi ile ve mahkeme kararıyla parti geçici olarak kapatıldı. Memleketin    nc  siyasal partisinin bu kadar kolay kapatılabilmesi o günlerde hüküm süren demokratik rejimin mahi-

115- Eroğul, a.g.e., s.76.

yeti hakkında çok anlamlı bir göstergedir... Mahkemenin esas hakkında verdiği kararla, Millet Partisi, 27 Ocak 1954'te alalade bir dernek gibi temelli kapatılmıştır.>>(116)

Bu durum DP'li aydınların dahi tepki göstermesine neden olmuş anti-demokratik bir hareket olarak yorumlanmıştır. Ancak yine de 1954 seçimleri DP'nin zaferiyle sonuçlandı. DP oy oranını yüzde 56'nın üstüne çıkardı. Birand'ın da belirttiği gibi <<Türkiye'de çok partili dönem içinde hiçbir parti Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerinde ulaştığı başarıya ulaşamadı. O günden bugüne hiçbir parti bir daha, o seçimde DP'nin aldığı yüzde 56'lık oy oranını tekrarlayamadı. Artık Parlamento'daki her 100 milletvekilinden 93'ü DP'liydi. Ağır ve ezici bir çoğunluğa ulaşmıştı DP iktidarı... Menderes, gücünün ve itibarının zirvesindeydi.>>(117)

1954 Seçimlerinde DP'ye oy veren insanların "su geçerken at değiştirilmez" psikolojisiyle hareket ettiğini savunuyor Ferda Güley. <<...Türk halkı genellikle 14 Mayıs 1950 seçimlerinde büyük coşku ve umutlarla iktidara getirdiği DP'ye 1954 genel seçimlerinde de sahip çıktı. Demokrat Parti, CHP'nin kendisine hazırladığı ve bıraktığı olanakları kendi sağladığı olanaklarla birleştirerek, özellikle son CHP hükümetinin kurduğu Karayolları Genel Müdürlüğü eliyle ve yine CHP iktidarının Marshall yardımından sağlayıp da iktidardan düştükten sonra memlekete gelen yol yapım araç ve gereçlerini Türkiye'nin her yanında hizmete sokarak bütün yurdu bir şantiye haline getirmişti. Bir mirasyedinin har vurup harman savurması gibi bir hovardalıkla ve yarınları düşünmeyen bir aymazlıkla çalışan Menderes, toprağı kıt olan Karadeniz halkını da Amerika'dan getirttiği buğdayı 20 kuruştan hatta veresiye dağıtarak memnun etti.>>(118)

1954 zaferinin ardından Menderes bir Amerika gezisi yaptı. Karşılıklı görüşmeler Amerika ve Türkiye'nin birbirine ne kadar yakın olduğunu gösteriyordu. Ancak Türkiye 300 milyon dolarlık ek kredi talep edince Amerika'nın tavrı değişti. Yatırımların fazla hızlı gittiğini düşünen Amerika teklifi reddedince Menderes kızgın bir şekilde yurda döndü. Muhalefetle çekişmeler

116- Eroğul, a.g.e., s.78-79.

117- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., 107.

118- Ferda Güley, Kendini Yaşamak Anılar, İstanbul 1990, s.164.

bırakıldığı yerden devam ettirilmeye başlandı. Örneğin İnönü'nün bölgesi olan Malatya ikiye bölünerek Adıyaman kuruldu, Kırşehir ilçe haline getirildi. Gazeteci Altan Öymen gözlemlerini şöyle açıklıyor: <<İktidar sözcüleri bu kanunu savunurken Meclis'te ben de izlemiştim. Genel olarak iktisadi sebepler ileri sürüyorlardı. Kırşehir'in değil, Nevşehir'in il olması gerektiğini söylüyorlardı ki... Yani Kırşehir ileri bir il olmadığını şundan göstermiştir: Memleketin çok büyük bir kısmı Demokrat Parti'ye oy verirken bunlar Bölükbaşı'nın partisine oy vermişlerdir. Bu da bir ilerencilik alameti değildir anlamına laflar söylüyorlardı. Yani böylece indirekt yolla öteki illerin halkını da ikaz etmiş oluyorlardı. Siz siz olun, sakın bir daha başka partilere oy vermeyin, gibi...>>(119)

Mecliste tartışmalar olurken orduda da kıpırdanmalar başlamıştı. Kışlalarda ihtilal planları yapılıyordu. Aslında ordudaki ilk rahatsızlık ezanın yeniden Arapça okunması ile başlamış Atatürk devrimlerinin elden gittiği düşünülmüştü. İktidarın İnönü sataşması da orduyu rahatsız ediyordu. Bir başka rahatsızlık da Marshall Planı çerçevesinde Amerika'dan gelen subaylardı. Yabancı subayların komutanlık yapması ordunun hoşuna gitmiyordu. <<Hepsi iktidarın kötü bir yola sapmış bulunduğu inanıyordu. Böyle giderse günün birinde bir kuvvetin onlara "DUR" demesi gerekeceğini düşünüyorlardı. Bu kuvvet, Silahlı Kuvvetlerden başkası olamazdı. Bunun için hazırlıklı olmak gerekirdi. İşte bunun içindir ki işe orduda ıslahatla başlamayı kararlaştırmışlardı. Silahlı Kuvvetler kendileri gibi düşünen iktidara hiçbir zaman boyun eğmiyecek alet olmayacak subayların elinde olmalıydı ki herhangi bir müdahale icabettiği zaman bu, zorluklarla karşılaşmadan başarılabilsin.>>(120)

Diğer yandan Demokratlar muhalefete karşı birtakım baskı tedbirleri almaya devam ediyorlardı. Seçimi izleyen bir iki ay içinde çıkardıkları üç kanunla, hem muhalif kuruluşlara hem de genellikle memur kitlesine karşı yeni baskı tedbirleri alıyorlardı. Eroğul bunları şöyle açıklıyor: <<30 Haziran 1954'te kabul edilen bir kanunla muhalefetin hakları önemli kısıntılara tabi tutuldu. Mevcut seçim kanununu değiştiren yeni kanunun getirdiği kısıntılar önemliydi. Bir kere bundan böyle bir siyasal partiye başvurup adaylığı reddedi-

119- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.110.

120- Abdi İpekçi-Ömer sami Coşar, İhtilalin İcyüzü, 1. cilt İstanbul 1965, s.33.

len bir kişi, o seçim döneminde bir daha aday olamayacaktı. Böylece Demokratlar, müracaatlarını reddettikleri adayların kendilerine karşı seçim mücadelesine girmelerini önlüyorlardı. İkincisi memurlar aday olabilmek için, artık seçimden altı ay önce istifa etmek zorunda bırakılıyorlardı. Bu hükmün sadece muhaliflerin aleyhinde işleyeceği açıktı... Üçüncüsü bundan sonraki seçimlerde siyasal partiler artık karma liste yapamayacaklardı. Bu suretle Demokratlar egemenliklerini tehlikeye sokabilecek muhaliflerarası seçim anlaşmalarını önlemiş oluyorlardı... Dördüncüsü, yeni kanuna göre radyo siyasal partilere kapatılıyordu. Bu hüküm radyonun sadece muhalefete kapatıldığı anlamına gelmekteydi. Zira iktidardaki parti, hükümet adına konuşmak gerekçesiyle, radyodan istediği gibi yararlanacaktı.>>(121)

Demokrat Parti bunlarla da kalmayıp, 5 Temmuz 1954'te çıkardığı bir kanunla resmi kuruluşlarda görev yapan şahısları hizmet süresine bakılmadan emekliye sevk etme kararı aldı. Yine aynı kanunun 2. maddesine göre de üniversite özerkliği ortadan kalktı. Tabi bütün bunlar muhalefet için koz oluyor ve propaganda konusu oluşturuyordu.

1955 Yılına gelindiğinde iktidarı yıpratın 6-7 Eylül olayları muhalefete yeni bir sayfa daha açtı. Kıbrıs konusu açıklanırken değinilen bu olaylardan iktidar sorumlu tutuluyordu. İsmet Bozdağ'a göre <<O tarihe kadar geçen beş yıllık Demokrat Parti iktidarı süresince Adnan Menderes hem parti grubunda, hem mecliste, hem hükümette tek söz sahibi gibiydi. Hakimdi, iyi yönetiyordu ve iyi yönettiğine olan güven tamdı. Bu sebeple ne meclisten, ne partiden, ne gruptan tek çatlak ses çıkıyordu. Fakat 6-7 Eylül olayları, kilitli çeneleri açtı ve konuşmalar başladı. Ana muhalefet partisi olan Halk Partisi, İsmet İnönü'nün ağzından hükümeti ve Adnan Menderes'i hırpalıyor ve olayların tertipçisi olarak suçluyordu. Bir meclis tahkikatı açılması istendi.>>(122)

İç politikadaki bunalım günden güne büyüyordu. Demokratlar kendi aralarında da birçok konuda anlaşmazlığa giriyorlardı. <<6-7 Eylül olayları bu kaynaklı kazını taşıran son damla oldu. Parti ileri gelenlerinden Feridun Ergin, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Fethi Çelikbaş, Mükerrrem Sarol, Menderes'i açıktan eleştirmeye ve aleyhinde bulunmaya başladılar. Bu

121-Eroğul, a.g.e., s.102.

122- İsmet Bozdağ, Demokrat Parti ve Ötekiler, İstanbul 1975, s.50,

arada 19 DP milletvekili bir önerge imzalayarak basına ıspat hakkının tanınmasını istemişlerdi. Genel idare kurulu, Çelikbaş ve Karaosmanoğlu'na baskı yaparak imzalarını geri aldirtmaya çalıştıysa da başarı sağlayamadı. Nihayet ip koptu ve ihraçlar başladı. İlk adımda, Feridun Ergin haysiyet divanına verildi. Arkasından ıspat hakkı önergesini, imzalamış olan 19 milletvekili, 12 Ekim 1955'te divana sevk edildi. İlk toplantısını 14 Ekim'de yapan Yüksek Haysiyet Divanı bunlardan dokuz milletvekilinin partiden ihracına, geri kalanlar hakkında ise soruşturmanın derinleştirilmesine karar verdi. Divan ertesi gün büyük kongre toplanacağından, parti içi muhalefeti bölmek amacıyla 19'ları iki gruba ayırmıştı. 19'lar bu oyuna gelmediler ve ertesi gün, henüz ihraç edilmemiş on milletvekili de partiden istifa etti.>>(123)

Ayrılan 19 milletvekili Hürriyet Partisi'ni kurdular. Demokratlar arasında tedirginlik başlamıştı. Artık muhalefet, Millet Partisi, CHP ve Hürriyet Partisi olmak üzere üç koldan DP'yi sıkıştıracaktı. Metin Toker o yıllardan söz ederken şunları söylüyor: <<1955'te, 1956'da CHP zayıf bir yönetici kadronun elindeydi ve mecliste en fakir sözcülerle temsil ediliyordu. Bunların birçoğunun konuşmaları, yazılıp ellerine veriliyordu. Nüvit Yetkin gibi yetenekli birkaç tanesinin dışında, bunlar bir tartışmada hep, karşı tarafa yeniliyorlardı. Hatta bunların birini Adnan Menderes eline geçirdi mi adeta yiyordu. Sonradan ıspatçılar muhalefet saflarına katıldılar da söz düellolarında bel biraz doğruldu.>>(124)

Bu tarihten itibaren toplumda belli mevkilere gelmiş hatırı sayılır insanlar da yavaş yavaş DP'yi desteklemekten vazgeçmeye başlamışlardı. Çünkü CHP gittikçe güçleniyor izlenimi hakimdi. Toker şöyle devam ediyor: <<1956, Çankaya'da Pembe Köşkün ve Kızılay'da, o tarihte CHP genel merkezi olan sarı binanın gittikçe kalabalıklaşmasının başladığı devredir. CHP'den uzaklaşmış, umudunu yitirmiş, başka iş tutmuş eski politikacılar, adları bilinen kimseler yavaş yavaş, çekingencede olsa kapıları tekrar aşındırmaya başladılar. CHP bol milletvekili çıkarmak, hatta iktidarı almak kabiliyetine yeniden sahip görünüyordu. O halde tekrar ona yanaşmak iyi bir yatırım olacaktı.>>(125)

124- Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları- DP Yokuş Aşağı 1954-1957, 3. baskı, Ankara 1991, s.189.

125- Toker, a.g.e., s.189.

Bu arada 1958'de yapılması gereken seçimler 1957'ye alındı. Bazı yazarlar giderek güçlenen muhalefetten tedirgin olan Menderes'in böyle bir karar alarak dört yıl daha iktidarı garantilemek amacıyla olduğunu söylüyorlar. Ancak bu karardan muhalefette hoşnuttu. Çünkü DP'nin artık tamamen yıprandığını düşünüyordu. Oysa sonuçlar hiçde umulduğu gibi değildi. Odukça hareketli geçen seçim kampanyasının ardından zafer yine DP'nin olmuştu. Fakat artık oy oranı % 50'nin altına düşmüştü. Muhalefet ise sonuçtan hiç hoşlanmamış DP'nin kazanma gerekçeleri hakkında çeşitli yorumlar yapmıştı. Örneğin Ferda Güley anılarında şöyle diyordu: <<DP iktidarı 1957 genel seçimlerinde devletin bütün olanaklarını, yasaları çiğneyerek, hiç bir sınır tanımadan ve çekinmeden partisinin emrinde kullanmıştı. Radyo DP radyosu haline sokulmuştu. Kamu kuruluşlarına hatta orduya ait jipler başta, araç ve gereçler plakaları değiştirilerek başka renklere boyanarak DP hizmetine alınmıştı. "Seçimleri mutlaka ben kazanmalıyım" hırsı ve tutkusu DP hükümetini o denli pervasızlaştırmıştı ki doğu illerinde oy gücü olan tarikat şeyhlerini parti yararına çevirmek üzere askeri uçaklarla yüksek rütbeli asker kişiler oralara bile uçurulmuştu. İstanbul başta büyük kentlerde seçmen kütüklerinde ve sandık başı listelerinde hileler yapılmış, birçok vatandaş ellerinde seçmen kartları, gittiği sandıkta adını bulamaz ve oyunu kullanamazken, ellerinde seçmen kartı olmayanlara bu seçimlere özel bir uygulama olarak seçim kurullarınca (toplu imtiyaz yoluyla) seçmen kartı verilip oy kullandırılmıştı.>>(126)

Eroğul ise seçimleri şöyle yorumluyor: <<Seçim kampanyasının sertliği, seçim sonrasında da sert tepkilerin ortaya çıkmasına yol açtı. Neticelerin ilanından sonra Gaziantep'te, Kayseri'de, Giresun'da, Çanakkale'de, Samsun'da ve diğer bazı şehirlerde gösteriler, kavgalar oldu. Gaziantep'te seçimlerin sonucuna itiraz eden binlerce vatandaş resmi binalara saldırdı. Hükümet askeri tedbirlerle mukabele etti. Kayseri'de 16 kişi yaralandı. Seçimlerde birçok usulsüzlük yapıldığı anlaşılıyordu. Muhalifler, kütükler düzenlenirken kendi adlarının listelere geçirilmediğini iddia ettiler. Bazı yerlerde bu itirazlar geçerli görüldü. Örneğin Diyarbakır il seçim kurulu, bu ilin

126- Güley, a.g.e., s.178.

seçimlerinin yenilenmesine karar verdi. Ancak iktidarın gayretiyle, bir müddet sonra, bu itirazlar bastırıldı.>>(127)

Bir başka görüş de Arcayürek'ten geliyor: <<27 Ekim 1957 seçimleri, 1960 öncesinin önemli olayıdır. İhtilalin başlangıç tarihi sayılabilir. CHP'nin o zamanki savları ve görünen kimi olaylara bakarsak, DP'nin bu seçimi oldukça değişik yöntemlerle kazandığı söylenebilir. Bu seçimlerden sonra iki önemli yakınma duyuldu.

-Seçmen kütüklerinde, özellikle CHP'lilerin yazılı olmadığı savı ne sürüldü. Bu nedenle İçişleri Bakanı Namık Gedik'e bir süre sonra "kütük bakanı" sıfatı takıldı.

-Öteki savlara göre, DP rgt seçimlerde büyük paralar harcamıştı.

1957 seçimlerinden hemen sonra, illerdeki yönetici kadroların, başlayan taşkınlıklarda yan tutması nedeniyle, olaylar, kimi yerlerde olağanüstü çapta gelişmeye başladı. Oysa DP'nin böylesine bir davranış dizisine gereksinimi yoktu. Seçimlerde DP, gene 424 milletvekilliği kazanmıştı. Ama DP'yi korkutan sonuç, 1954'de yerle bir ettiği, 32 milletvekiline değin indirdiği CHP'nin bu kez, 178 milletvekiliyle Meclis'e gelmesiydi. CMP 4, ıspat hakkının tanınması savıyla ortaya çıkan DP nderlerinden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlık ettiği ünlü siyasal çalkantının kaynağı olan Hürriyet Partisi ise ancak 4 milletvekilliği alabilmişti.>>(128)

Bu seçim sonuçları ordu içinde de huzursuzluk ve hayal kırıklığı yaratmıştı. Birand-Dündar ve çaplı bunu şöyle yorumluyorlar: <<Ordu'da artık ihtilal için gün sayılıyordu. İrili ufaklı onlarca cunta, yönetime el koymak için fırsat kolluyorlardı. Ankara ve İstanbul'daki iki büyük örgütün birleşik toplantısında Talat Aydemir kesin darbe için 29 Ekim'i önermişti. Cumhuriyet Bayramı, seçimlerden hemen iki gün sonraydı. Nasıl olsa seçimlerde DP kaybedecek, fakat iktidarı bırakmak istemeyecek, böylece de müdahale meşru hale gelecekti. Zırhlı birlik, şeref tribünü önünden geçerken töreni izleyen devlet erkanı tutuklanacaktı.

127- Eroğul, a.g.e., s.127.

128- Arcayürek, Bir İktidar, Bir İhtilal 1955-1960, 1. baskı, Ankara 1984, s.257-259.

Ancak seçimi az farkla da olsa DP kazanınca bu senaryo suya düştü. Örgüt dağınık bir haldeydi. Örgüte bir komutan, bir lider lazımdı. Önce İsmet Paşa ile temas olanağı arandı ama Paşa görüşmeyi reddetti. Bunun üzerine başkan Faruk Güventürk yeni bir isim önerdi: Milli Savunma Bakanı Şemsi Ergin...>>(129)

Ancak Şemsi Ergin kendisine yapılan teklifi kabul etmedi. DP bu durumu haber aldı, Faruk Güventürk tutuklandı. Ordudaki kaynaşmayı Eroğul şöyle özetliyor: <<...Siyasal çevrelerde, orduda hükümete karşı bir komplonun ortaya çıktığı ve birçok subayın tutuklandığı yolunda söylentiler dolaşıyordu. Yabancı ajanslar da bunlara tercüman olmaya başlayınca hükümet bir açıklama yapmak gereğini duydu ve 16 Ocak 1958'de, dokuz subayın tutuklanmış olduğu resmen bildirildi. Siyasal tarihimize Dokuz Subay Olayı diye geçen bu tutuklamalar, ordu içi dayanışma sayesinde hiçbir netice vermemiştir. Tutuklananların üçü albay, biri yarbay, dördü binbaşı ve biri de yüzbaşı rütbesinde idi. Albayların bir tanesi emekli idi. Askeri yargıda yapılan mahkemeleri altı ay sürdü ve beraatle neticelendi. Buna karşılık, ihbarı yapmış olan subay Samet Kuşçu, yanlış ihbar suçundan hüküm giydi. Böylece de bu mesele kapandı.>>(130)

Metin Toker'e göre: <<9 subay olayı, elbette ki bir "hiçbir şey" değildi. Ama, "zannedilen şey" de olmadığından Bayar ile Menderes'e 1960'ı 1957'den önleme olanağını vermedi. Ordu içinde soruşturmaya memur ettikleri Arif Onat bunu ihtarla, tehditle, korkutma ve hatta ezayla yürüttüğü halde bir şey bulup çıkaramadı. En sonda iddianamedeki kanıtlar "Şu şurada, subay arkadaşlarıyla yemek yerken şunu söylemiş. Bu burada subay arkadaşlarıyla konuşurken demiş ki.."den öteye geçmedi. Avukatların, orduyu iyi tanıyan mahkeme heyetinin önünde bu savları çürütmeleri hiç zor olmadı.>>(131)

1959 yılına CHP biraz daha güçlenerek girdi. CHP 14. Büyük kurultayında "ilk hedefler beyannamesi"ni kabul etti. Bu beyanname 10 maddeden oluşuyordu ve bir anayasa taslağını andırıyordu.

129- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.140-141.

130- Eroğul, a.g.e., s.140.

131- Toker, Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları-Demdkrasiden Darbeye 1957-1960, 2. baskı, Ankara 1992, s.57.

<<1- Eşit muamele

2- İkinci meclis

3- Anayasa Mahkemesi

4- Nisbi Temsil Usulü

5- Yüksek Hakimler Şurası'nın kurulması

6- Memurlar Kanunun düzeltilmesi

7- Baskıdan uzak tutulan bir basın rejiminin kurulması

8- Üniversite Muhtariyeti

9- Sosyal güven ve sosyal adalet esaslarının Anayasa teminatına alınması

10-Yüksek İktisat Şûrası'nın kurulması.>>(132)

İlk Hedefler beyannamesi muhalefetin bir tepkisiydi. İktidar bu tepkiye "Vatan Cephesi" ile karşılık verdi. Bu tarihten itibaren yurdun çeşitli bölgelerindeki DP sempatizanları Vatan Cephesinde toplanmaya başladılar. 1959'un Nisan ayından itibaren de olayların boyutu değişerek sıcak çatışmalara dönüştü. İlk olay Uşak'ta başladı. Olayların başlamasını ve gelişmesini Eroğul şöyle anlatıyor:

<<Bizzat CHP'lilerin "büyük taarruz" diye adlandırdıkları propaganda seferi 29 Nisan 1959'da başladı. Seferi, İnönü'nün başkanlığında 46 milletvekili, partililer ve gazeteciler katılıyordu. İlk hedef olarak, simgesel bir biçimde, İnönü'nün Trikopis'i esir ettiği Uşak seçilmişti. Kafile daha Ankara'dan hareket etmeden hadiseler başladı. Ankara garında İnönü'ye tezahürat yapan halkla polis çatıştı. Uşak'ta İnönü'yü muazzam bir kalabalık karşıladı. Ancak bu kalabalık DP il binası önünden geçerken, il başkanı Eşref Öğün'ün elindeki çay bardağını kafileye doğru fırlatması, Uşak olaylarının başlamasına sebep oldu. Bardak İnönü'nün yanındaki bir gazeteciye isabet etmişti. CHP'liler DP binasına saldırdılar, büyük karışıklıklar çıktı. Ertesi sabah erkenden kafile Uşak'tan hareket edecekti. Sabah istasyona gelindiğinde, çevrenin DP'liler ta-

132- Ş.S.Aydemir, İkinci Adam.

rafından sarıldığı görüldü. İki taraf birbirine girdi, arbede çıktı. Bu arada İnönü başına bir taş yiyerek yere düştü. Sonra kendiliğinden kalkıp DP'lilerin üzerine yürüdü. Böylece kafiye yol açılabilirdi ve CHP'liler Uşak'ı terkettiler.>>(133)

İnönü daha sonra Manisa'ya ordan da İzmir'e geçti. Ancak buradaki kongrede konuşma yapamadı. Çünkü DP siyasi parti kongrelerini yasakladı. İzmir'den İstanbul'a gelen İnönü burada da birtakım olaylarla karşılaştı. Topkapı'da arabası taşlandı. Bunun üzerine 7 Mayıs 1959'da İnönü Ankara'ya döndü. CHP'liler 11 Mayıs 1959'da gezi olaylarını meclise getirdiler ve Başbakan'la İçişleri Bakanı hakkında bir tahkikat önergesi verdiler. Eroğul gelişmeleri açıklamaya şöyle devam ediyor: <<Ancak DP çoğunluğu bunu hemen reddetti. Beş gün sonra ise meclis koridorlarında büyük bir arbede koptu. DP ve CHP milletvekili Turgut Göle kafasına bir baston yiyip yaralandı, karşılıklı küfürler savruldu, camlar kırıldı, vs.... İş o raddeye vardı ki, 1959 yılının Eylül ayından itibaren artık Demokratlar Halk Partisi'ni kapatmaktan bahseder olmuşlardı. Örneğin DP'li İbrahim Arvas, Diyarbakır'da 13 Eylül'de yaptığı bir konuşmada "bir fesat ve melanet yuvası haline gelen CHP'yi kapatın" diye bağırırmıştı. Daha da vahimi, iktidarın emrinde olduğu bilinen Radyo gazetesi, muhalefeti gayrimeşru olmakla suçluyordu.>>(134)

1959'un Eylül ayında başka bir olay da Çanakkale'de meydana geldi. Çanakkale'ye geziye giden CHP ekibi DP'liler tarafından engellenmeye çalışıldı ve yaralanmalar oldu. Sonuç olarak 1959'un sonlarına gelindiğinde ülke artık tamamen kaynayan bir kazan haline gelmişti. 1 Kasım 1959'da Meclis açıldığında iktidarda ve muhalefette gerginlik had safhadaydı. Muhalefet genel seçimlerin bir an önce yapılmasını teklif ediyor, iktidar ise bunu kabul etmiyordu. 1960 yılına işte bu psikolojik yapıyla girildi. 1 Ocak'ta Ulus gazetesinde aşağıdaki yazı yayımlandı:

<<1960 Türk milletinin çilesinin dolduğu yıl olacak... Fakat iyiyi güzeli yeniye arayıp tararken birşey elde edebilmek büyük bir şarta bağlı. Hür bir cemiyet içinde yaşayabilme. Eğer cemiyet hür değilse, insanlar hürriyet içinde iyiyi, güzeli, doğruyu, yeniye aramanın çaresini bulamıyorlarsa, o cemiyet yerinde sayıyor ve hatta gerisin geriye gidiyor. DP'nin en büyük günahı bir ham-

133- Eroğul, a.g.e., s.149.

134- Eroğul, a.g.e., s.151.

le yapmak isteyen iyiye güzele doğru yönelmenin hasreti içinde kıvranan Türk toplumunu baskılar, üzüntüler, ıstıraplar içinde adalete mahkum etmesidir. Menderes'in şahsi gayretiyle, filan zatın göze girmek için sarfettiği emekle, açılan yollara kurulan beş on tane fabrikaya bakmayınız.

Türk Cemiyeti bir tereddütün içine düştü. Herkes düşünüyor. Kimse istikbal hakkında bir fikir sahibi olamıyor... İşte 1960'ın eşiğini böyle atlamış bulunuyoruz ve çok temenni ediyoruz ki yüreğimizde biriken ümitler 1960'da gerçek olsun. Bu yılbaşını geçirdik. Allah Türk Milletinin yüzünü bu yıl güldürsün. Galiba çilemiz doldu ve yüzümüz gülecek.>>(135)

Yine aynı gün Emil Galip Sandalcı "AK'la KARA" sütununda "Kader Yılı" başlığı altında aşağıdaki yazıyı yazdı: <<...1960 Türkiye; Türk Milleti için; sizin benim geri kalan yıllarımız, çocuklarımızın yarını ve henüz doğmayan torunlarımızın yaşayacakları yıllar bakımından bir karar ve kader yılı, tarihi bir dönüm noktası olacaktır. 1960 yılı alalade bir yılın tarihi olmaktan çok uzaktır. 1960'da Türkiye'de bir daha genel seçimler yapılacaktır. Ve 1960 genel seçimleri, mana ve önem bakımından -1950'nin ki dahil- bundan önceki hiçbir seçime benzeyecektir.... Bir gece içinde, sadece bir günün 24 saatinde, pek muhtemel olarak Mayıs ayının bir gününde ya KARTACA YIKILACAK, milletçe yarınımıza ümitle bakabileceğiz; ya da bir çeşit "Güdümlü Demokrasi"nin kurbanları olma yoluna gireceğiz.>>(136)

1960 yılının Ocak ayında İnönü Bursa'ya giderek orada iktidara gözdağı veren bir konuşma yaptı. 10 Ocak 1960'ta Bursa İl Kongresinde yaptığı bir konuşma ile yaylım ateşini açtı diyen Eroğul, İnönü'nün yukarıda da değinilen şu sözlerine yer veriyor: <<İnönü şöyle diyordu: "Masum vatandaşlara, seçim kaybolursa da, iktidarı bırakmıyacakları kanaati verilmek isteniyor. Vatandaşlarım emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır. Dünyanın başlarına yıkılması için ben tasavvur ettikleri, tasavvur edecekleri derslerin en ağırını onlara öğretmesini bileceğim." Menderes'in buna cevap vermesiyle birlikte iki lider arasında büyük bir düello başladı. Menderes muhalefeti ihtilal hazırlamakla suçluyordu.>>(137)

135- Ulus, 1 Ocak 1960.

136- Ulus, 1 Ocak 1960.

137- Eroğul, a.g.e., s.152.

Menderes: <<...1946 Dahil biz 4 defa millet reyini kazanmış olan bir iktidarız. Tehditlerle milleti yıldırma, tehditlerle iktidarı ürkütmeye yeltenmek sadece gülünç bir hale düşmek olur. DP'yi millet iradesine karşı hareket etmekle itham etmek hatta onu bir ihtimal ve faraziye olarak dahi uzaktan yakından böyle bir şüphe ve tereddüt şaibesi altında göstermek kimsenin haddi değildir. Bu sözler devlet hayatında en yüksek mevkilere gelmiş kimselerin değil, siyaset hayatı ile hiçbir alakası olmayan insanların dahi ağıza alacakları sözler nevinden değildir.

Böyle konuşmak lazım gelirse biz de deriz ki: Sakınınız. Aklınızı başınıza alınız. Ekalliyette iken diktatörce konuşmak hevesine; muhalefette iken tahakküm sevdasına sakın kapılmayınız. 1946 seçimlerinde olduğu gibi bir siyasi zorbalık hevesine kapılanların 1957 seçimlerindeki gibi tethiş usullerine cüret gösterenlerin kendi tabirleri ile, alem mutlaka başlarına yıkılır.>>(138)

Menderes ve İnönü'nün söz düellosu devam ederken basın da boş durmuyordu. Oktay Akbal Vatan gazetesinin "Evet-Hayır" köşesinde yazdığı bir yazısında, umutsuzluğunu şöyle dile getiriyordu: <<... Her geçen gün bir öncekini aratıyor... 1954 seçimlerinden sonra 1950'den öncesini aramıştık. 1957 seçimlerinden sonra 1954 yıllarını aradık. Korkarım 1960 veya 1961 seçimlerinden sonra bugünleri de mumla fenerle arayacağız. DP iktidarının sorumluları tek parti devrinin beğenmediğimiz, hoşlanmadığımız nesi varsa hepsini birer ikişer yeniden diriltmek canlandırmak isteğinde görünüyor. Önümüzdeki seçimlerde DP yeniden çoğunlukla iktidara gelirse alınacak tedbirlerin, atılacak adımların yaratılacak şartların hangi yöne doğru olacağını tahmin etmek zor değil...>>(139)

Bu arada 20 Ocak'ta bir konuşma yapan İnönü yine ihtilal sözcüğünü kullandı ve şunları söyledi: <<1957 seçimlerinde azlığa düşmüş olan DP iktidarı eşitliği sağlayan kanunlar ve dürüst tatbikat ile önümüzdeki seçimi yapacak mıdır? Bu sorunun cevabını Adnan Menderes söylemezse kendisine ben söyleyeyim: Dürüst seçim teminatını verirsiniz rahat edeceksiniz, vermezseniz gene gideceksiniz, hem fena gideceksiniz... Baskı idaresini kurmak isteyenler tabi olarak kendilerini daimi ihtilal tehlikesi karşısında görürler.>>(140)

138- Zafer, 12 Ocak 1960.

139- Vatan, 16 Ocak 1960.

140- Ulus, 23 Ocak 1960.1

1960 yılının Ocak ayının genel bir değerlendirmesini yapan Özcan Ergüder, Kim dergisinde "Bugünün Özelliği" başlığı altında bir yazı yazarak DP'yi eleştirdi: <<1960 yılının Ocak ayında olup bitenler, ilk bakışta 1954'ten bu yana olup bitenlerden pek farklı görünmeyebilir. İşin köküne inildiği takdirde, dünle bugün arasındaki benzerliğin şu ana noktadan başladığını görmek güç olmayacaktır: DP milli hayatı, Anayasa dışı idame ettirmek azmini göstermeye bu gün de niyetlidir... Yolun başı anayasa dışı hayata gönül vermektir. Yolun ortası, bu hayatın tabii icaplarını yerine getirebilmek için gereken cüretin eksikliğini duymamaktır. Yolun sonu ise uçurum...>>(141)

Şubat ayında da olaylar devam etti. İnönü'nün Konya gezisinde bir takım çatışmalar oldu. Basın Konya olaylarını şöyle verdi: <<Konya'da yine coplar çalıştı; Halk kalabalığı kırbaç, gaz bombasıyla dağıtmak istendi; Sert bir konuşma yapan İnönü "Millet kendilerini baş aşağı getirecek" dedi; Vali İnönü'nün balkondan konuşmasını önlemek istedi.>>(142) Zafer gazetesine göre de: <<CHP'liler Konya'da da hadise çıkarmak istediler; Beraberinde 6 mebusla Konya'ya gelen İsmet Paşa ilgililerin ihtarına rağmen tahriklere devam etti.>>(143) Aynı tarihli Ulus gazetesi Konya'lıların "Paşam bizi kurtar" diye slogan attığını yazdı.>>(144)

Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman ise "başyazı" köşesinde Konya olaylarını şöyle yorumladı: <<CHP lideri İsmet İnönü'nün Konya'yı ziyareti esnasında alınan sert ve haşın tedbirler tarafsız vatandaşları çok üzmüştür. Neden öyle? Çünkü iktidar partisi liderinin lehindeki nümayişler her yerde her suretle teşvik gördüğü halde başka kanaatte olan vatandaşların kendi liderleri hakkındaki sevgi ve güvenlerini belirtmenin yasak edilmesi memlekette iki ayrı ölçü hüküm sürdüğünün ve bir kısım vatandaşların üvey evlat muamelesi gördüklerinin açık bir delilidir... İsmet İnönü'nün sert konuşmasını gazetelerde okuyanlar veya yerinde dinleyenler kendi kendilerine şunu da sormuşlardır: "İsmet Paşa iktidara karşı tehditlerde bulunuyor, bu şekilde konuşurken nereden kuvvet alıyor, neye dayanıyor?" Sualin cevabı şudur; İsmet İnönü tehditlerde bulunmayı hatırdan geçirmediğini ve ihtilal yollarını memleket için felaket saydığını daima belli etmiştir. İcra kuvvetleri-

141- Kim, 3 Şubat 1960.

142- Vatan, 8 Şubat 1960.

143- Zafer, 8 Şubat 1960.

144- Ulus, 8 Şubat 1960.

nin seçimlerde eğri yollara sapamayacağını söylerken sadece milletimizin olgunluğuna olan imanına ve kendi partisinin geçirdiği malum kötü tecrübelerle dayanmıştır...>>(145)

Bu sıralarda yabancı gazetecilerin de değişik yorumlarına raslamak mümkündü:

<<Amerika'da çıkan 35 Rumca gazetenin muhabiri George L.Karamanos memleketimizi ziyaret intibalarını A.A'nın bir muhabirine şöyle hülasa etmiştir. "Türkiye artık sultanlar ve haremelerin esrar diyarı değil de merhum büyük asker ve vatanperver Atatürk'ün kurduğu Avrupa üslubunda bir hükümete sahip modern bir memlekettir. Kendisi de vatanperver ve mümtaz bir devlet adamı olan bugünkü Türkiye Hükümeti Reisi Bay Adnan Menderes de ehliyetli maiyeti ile birlikte bu tarihi İstanbul şehri için harikalar yaratmaktadır.>>(146)

Bu arada Meclis'te de kaynamalar giderek artıyordu. CHP üstüste tahkikat takrirleri veriyor, ancak bunlar DP tarafından reddediliyordu. Bununla da kalmıyor karşılıklı münakaşalar bir süre sonra kavgaya dönüşüyor, yaralananlar oluyordu. Tahkikat talepleriyle ilgili Ahmet Emin Yalman Vatan'da şu yazıyı yazdı: <<Takım takım memleket işlerinde bozukluk olduğuna dair CHP'nin iddiaları var. Bunlara dair tahkikat açılması için parti adına seri halde takrirler verilmiş, bunlar uzun zaman askıda bırakılmış, nihayet toptan gündeme alınmış karşılıklı çekişmeler yapılmış neticede herkesin önceden tahmin ettiği gibi, isteklerin hepsi red kararına bağlanmıştır... Madem ki nasıl olsa müracaatlar redde uğrayacaktı, takrirleri gündeme almakta neden bu kadar zorluk gösterildi... İşin asıl esasına gelince şu noktaya bir defa daha şahit olduk ki BMM'mizde iki zıt cepheye ayrılan siyasi kuvvetler taş kesilmiş bir hale gelmiştir. Ne kadar dil dökülürse dökülsün birinin ak dediğine diğerinin mutlaka kara diyeceği iptidadan malumdur. Aradaki münasebetlere müşterek memleketçi ölçüler ve endişeler hakim olmadığı için meclisteki konuşmalar bir tarafın diğerini ikna etmesiyle veya görüşlerin az çok birbirlerine yaklaşmasıyla neticelenecek münakaşalar mahiyetini hiç bir suretle taşıyor. Bunlar karşı karşıya duranın arasında kalp kırmakla, arayı biraz daha açmakla

145- Vatan, 9 Şubat 1960.

146- DP Bülteni, 1960.

neticelenecek çarpışmalar, çatışmalar, çekişmelerdir. Sonu memleket hesabına hiçbir suretle hayırlı sayılamaz...>>(147)

Konu ile ilgili başka bir görüş te Zafer gazetesi yazarlarından Bahadır Dülger'den geliyordu: <<Büyük Millet Meclisi'ne verilmiş olan tahkikat takrirleri dört gün fasılasız devam eden müzakereler sonunda gerekli kararlara bağlanmış bulunuyor. Bu dört gün zarfında elli saate yaklaşan hareketli konuşmalar sırasında Halk Partisi grubu nesi varsa ortaya döktü... Anlaşıldı ki H.P. grubu ciddi memleket meselelerini bir kenara bırakmış, zaman zaman kendi menbalarından sızdırdığı esassız dedikodulara ciddi meseleler hüviyeti vermeye çalışmış ve bunları meclis seviyesine kadar çıkarmakta hiçbir mahsur görmemiştir... Tahkikat takrirleri Halk Partisi'nin Demokrat iktidarı zor duruma düşürmek için hazırladığı bir tedbirler manzumesi idi. Müzakereler Halk Partisi'ni kendi tuzağına düşürmüştür.>>(148)

24 Şubat tarihli Ulus'ta, Bülent Ecevit "Sansürlü Meclis" başlıklı yazısında meclisin yapısını eleştirdi: <<Bir toplumun sıhhatli kalabilmesi için o toplumda gerçeklerin veya bazı kimselerce gerçek diye bilinenlerin, çekinilmeden söylenebileceği bir tek yer olsun bırakılmalıdır... Türk toplumu için bugün en büyük tehlike, gerçekleri söyleyebilme imkanlarının gitgide daraltılmasından, hatta bir noktada büsbütün ortadan kaldırılmasından doğmaktadır...>>(149)

Ertesi gün Vatan gazetesi ilginç bir habere yer verdi: <<Meclis'te dün bir CHP milletvekili dövüldü; Mazlum Kayalar, Selim Soley'i koridorda sıkıştırarak yumrukladı.>>(150) Bir süre sonra bu tür haberler artık ilginç olmayacak, meclisin doğal halini yansıtacaktır. Y. Kadri Karaosmanoğlu T.B.M.M hakkında şu yorumu yapıyordu: <<Büyük Mecliste cereyan eden bütçe müzakerelerinde bütçeden başka herşeyden bahsolunduğu malumdur. Van milletvekili Bay Ferit Melen ve Ankara milletvekili Bay H.Oğuz Bekata gibi birkaç halk partili milletvekilinin tenkid nutukları da olmasaydı, meclisin toplantı salonu muhalefet aleyhine iktidar partisi tarafından tertip edilmiş bir miting meydanına dönecekti... Sanki ortada tartışma konusu olan mesele CHP

147- Vatan, 18 Şubat 1960.

148- Zafer, 20 Şubat 1960.

149- Ulus, 24 Şubat 1960

150- Vatan, 25 Şubat 1960.

devrinin muharebesi imiş yada mecliste her iki parti arasında bir boy ölçme yarışı yapılmak isteniyormuş gibi bir sen ben, biz siz kavgasıdır alıp yürüdü...>>(151)

1 Mart'ta Meclis tatile girince milletvekilleri de seçim bölgelerine dağıldılar ve mücadelelerine oralarda devam ettiler. Seçim tarihi henüz belli değildi ama ülke genelinde bir seçim kampanyası başlamıştı. CHP oldukça ümitliydi, ilk yapılan seçimde DP'nin mağlup edileceğini düşünüyor bunu basın aracılığıyla kamuoyuna da yansıtıyordu. İktidar-muhalefet çatışmasına elbette halk da duyarsız değildi. <<Siyasal bünyemiz öylesine duyarlı hale gelmişti ki, 15 Mart 1960'ta Güney Kore'de meydana gelen iç bunalım bile hemen bize yansdı. Kore'de öğrenciler ve halk seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle iktidara karşı ayaklanmışlardı. Vaktiyle Irak olayları için olduğu gibi, muhalif gazeteler hemen bu haberleri geniş ölçüde kamuoyuna aktardılar. Özellikle üniversite çevresinde bu haberler sınırları daha da geriyor, asabiyeti iyice artırıyordu.>>(152)

Görüldüğü gibi siyasi mücadele her geçengün halkı daha çok sarıyordu. Mart ayının sonlarında hava iyice gerginleşmişti. Ş.S. Aydemir o günleri şöyle yazıyor: <<Mart 1960 sonlarına doğru siyasi hava artık alabildiğine karışır. Mantık ve akıl ölçüleri kaybolur. Mesela 24-25 Mart günlerinde radyo gazetesi şöyle konuşur: "Meşruluk vasfını kaybeden Cumhuriyet Halk Partisi, ihtilal bayraktarlığını yapan, tehlikeli bir fesat ocağı haline gelmiştir. CHP kardeşi kardeşe vurdurma teşebbüsünün, son derece tehlikeli ve meşum yolu üzerindedir."

Bu türlü radyo konuşmalarının, Başvekilin eli altında çalışan bir büro tarafından hazırlandığını bilenler için, bu bir radyo gazetesi konuşması değil, bir tebliğ etkisi yaptı.>>(153)

Bu genel durum ve gerginlik arkasından Kayseri'de birtakım olaylar oldu. <<Bundan bir ay önce, Kayseri'ye bağlı Yeşilhisar'da, CHP ilçe başkanı ile DP'li Belediye başkanı arasında bir silah çekme olayı olmuştu. 23 Mart'ta, Kayseri Ağır Ceza Mahkemesi'nde bunun davasına bakılacaktı. Kayseri Valisi'nin

151- Ulus, 28 Şubat 1960.

152- Eroğul, a.g.e., s. 153.

153- Aydemir, İkinci Adam, s.386.

tebliğine göre, CHP'liler bu münasebetle olaylar çıkarmışlar ve kendilerine engel olmak isteyen zabıta kuvvetlerine saldırmışlardı. Halk Partisi ise olayı kendi açısından soruşturma gereğini duyuyordu. Bunun üzerine İnönü, hem olayları incelemek, hem de 3 Nisan'da yapılacak olan Kayseri il Kongresine katılmak için bizzat Kayseri'ye gitmeye karar verdi. Fakat tam hareket edeceği gün, Kayseri Valisinden oraya gelmemesini isteyen bir telgraf aldı. Ş.S. Aydemir'in yazdığına göre, İnönü bu telgrafa son derece hiddetlenmiş, "Maskara! Beni Saidi Kürdi zannediyor galiba" diye söylenmişti. Telgraf İnönü'yü kararından döndürmedi ve 2 Nisan'da motorlu ile Kayseri'ye hareket etti. Böylece yolculuk genel bir gösteri havası almış oldu. Yolda halk İnönü'ye tezahüratta bulunuyordu. Kayseri valisi bu sefer Kayseri yakınında Himmetdede istasyonunda treni durdurdu ve Paşa'dan geri dönmesini istedi.>>(154)

Bundan sonraki gelişmeleri Ş.S.Aydemir şöyle anlatıyor: <<O günlerde İsmet paşa'ya böyle bir emir tebliğ etmek, onu tabiatını tanımamak demektir. Paşa tabii directti. Himmetdede ile kayseri ve Ankara arasında uzun, lüzumsuz, kaprisli temaslar, telgraflar, telefon konuşmaları sürdü gitti... 3,5 saat sonra Vali, Paşa'nın Kayseri'ye gelmesine müsaade etti.>>(155)

Cumhuriyet Gazetesi <<İnönü'nün Kayseri'ye girişi hadiseli oldu; Kayseri içindeki bütün yollar asker ve polis kuvvetleri tarafından kesilmişti, buna rağmen halk kordonu yardı, ancak İsmet İnönü'nün il merkezi balkonundan konuşması üzerine dağıldı.>>(156) diye yazdı.

Zafer Gazetesi <<Eski milli şef bir türlü eskidiğini farkedemiyor>> şeklinde başlık atarak, İnönü'nün ısrarla Kayseri'ye, oradan Yeşilhisar'a geçmek burada kışkırtmalara neden olmak amacı taşıdığını belirtiyordu.(157)

Dünya gazetesinde, Bedii Faik "Kimin Haddine" başlığı altında bir yazı yazarak DP'yi eleştirdi: <<Kurtardığı vatanda İnönü'yü dolaştırmamak ve dün heykelini dikebilmekten başka endişeleri olmayanları onun karşısına sürmek. Bu garip çabaların hepsi en kesin cevabını işte gene İnönü'den alıyor: -Kimin haddine!.. Hiç yoktan mesele çıkarmaya pek meraklı iktidarımız kendi icadı

154- Eroğul, a.g.e., s. 153-154.

155- Aydemir, İkinci Adam, s.387-388.

156- Cumhuriyet, 3 Nisan 1960.

157- Zafer, 4 Nisan 1960.

Kayseri Vakasının serinkanlı bir bilançosunu yapabildiği gün nasıl bir çıkmazda olduğunu görebilir. Ama bunu yapacak kim... Ve yalnız Kayseri'ye gidecekti. Şimdi zorun ve haksızlığın treniyle bütün Türkiye'yi dolaşmış oldu.>>(158)

Kayseri'den sonra İnönü'ye Yeşilhisar'a giderken de güçlük çıkartıldı. İnönü'nün geçtiği yola askerlerden barikat kuruldu. İncesu mevkiinde durdurulmak istenen İnönü'nün barikatı geçişini Toker şöyle anlatıyor: <<Tedbir olarak köprüye askeri araçların dizilmesi yeterli görülmemiştir. Bu dört 'cemse'nin önüne ve arkasına birkaç da barikat kurulmuştu. Silahlı askerler o kademelerde yolu kapatmışlardı. Önde üç sıra asker vardı. İsmet Paşa onlara yaklaştı. Askerlerin arasına girdi ve bir zamanlar zaferden zafere koşturduğu bu mert çocukların omuzlarını okşayarak onları kenara itti. Barikat bir anda açıldı. Herkes donup kalmıştı. Subaylar selama durdu. İsmet Paşa, yavaş adımlarla, kendisine yasak edilen yol üzerinde ilerlemeye başladı. Yanında yürüyordum. İsmet Paşa'nın yüz çizgileri son derece sakindi. Bizim arkamızdan gelenler de engeli aşmışlardı. Köprü geride kaldı.

Yarım kilometre kadar ilerde, bir tepenin üzerinde ikinci bir barikat vardı. Fakat onu aşmak için İsmet Paşa'nın yakına gelmesi gerekmedi. Beş metre mesafedeyken asker ikiye ayrıldı ve İsmet Paşa'ya yol açarak selam duruşu aldı. İsmet Paşa sükunetini bozmaksızın geçti. Ortalıkta öyle bir sessizlik vardı ki, sinek uça kanadının sesi duyulacaktı. İsmet Paşa İncesu'da Binbaşı Çetiner'e sordu:

"Ateş et emri verecek misin?"

Genç kurmay binbaşı sapsarı oldu. Esas duruş aldı ve tok bir sesle:

"Ne münasebet, Paşam! Size ateş ettirmektense, kendime ateş edip intiharı tercih ederim" dedi.>>(159)

Toker'in de belirttiği gibi asker hükümetin değil, İsmet Paşa'nın yanındaydı. İktidara karşı olan basın daha ateşli yazılar yayımlamaya başladı. Nadir Nadi Cumhuriyette "Ey Sağduyu Nerdesin" başlıklı bir yazı yazdı: <<...Kanunsuz hareketlere engel olması ve kanunları eşit olarak uygulaması

158- Dünya, 4 Nisan 1960.

159- M.Toker, Demokrasiden Darbeye, s. 318.

gereken idarenin bu ilhamını bir takım iç güdülerden almışa benziyen sinirli davranışı kısa zamanda bütün yurttan duyuldu. Vatandaşlar üzüldüler ve ister istemez muhalefet üzerine yeni bir baskı denemesi yapıldığı kanısına vardılar. Böylece halk partisine yönelen sempati ve ilgi yükünün ağırlığı havsalaya sığamıyacak kerteğe ulaştı. Sayın İnönü Kayseri'de 10 söylev verse, yahut memleketi baştan başa yirmi kez dolaşsa, iktidarı şu son hareketi ile partisine sağlanan kazancı elde edemezdi... Sağduyudan uzaklaşanlar en büyük zararı kendilerine karşı işlerler.>>(160)

Bu eleştiriler karşısında iktidar yanlısı basın cevap verme gereği duydu ve radyo gazetesinin bir bildirisi Zafer'de yayımlandı: <<...Gece Kayseri'de geçirildikten sonra, Halk Partisi kafilesi asıl hedef ve ziyaretgah olarak seçtikleri Yeşilhisar'a müteveccihen yola dökülüyor. Henüz hadiselerin üzerinde dumanı tüttüğü bu kasabaya bir nümayişçi kafilesiyle gitmenin her bakımdan mahsurlu olacağı ve bu Yeşilhisar'a gitmelerine mani olunacağı onlara ifade ve tebliğ olunuyor. Akılları sıra Kayseri'ye zorla girdiler ya yine zorla Yeşilhisar'a malum muzlim maksatlarla girmeye muvaffak olacaklar ve herkese anlatmak isteyecekler ki İnönü'nün karşısında hükümet karar ve icraatı dayanamaz, her mania yıkılır. O her maniyayı isterse bir fiske darbesiyle bile yıkıp bertaraf etmeye kadirdir. Esasen kendisi de mecliste söylememişmiydi "Kızdırmayın beni, yapamıyacağım yoktur." Mesele bu... Balkan komitacılığı usulleri ile mücadele etmek mecburiyetindedirler. Çünkü başka çareleri kalmamış olduğuna bizzat kendileri inanmaktadırlar.>>(161)

Ancak basının büyük çoğunluğu artık DP'nin karşısındaydı. Menderes sürekli eleştiri odağı olmuştu. Kim dergisinde yazan Özcan Ergüder "Hesabınız yanlış, Adnan Bey!" başlıklı yazısında şöyle diyordu: <<Adnan Bey, Başkanı bulunduğunuz parti şu anda pusulası bozulmuş, dümeni kırılmış, yelkeni yırtılmış, dibi delinmiş bir zavallı tekneyi andırıyor. Siz "kaptan" sıfatıyla kendi elinizle kurduğunuz kırık dümenin başında su ala ala gitgide sahilden uzaklaşıyorsunuz... Valiniz treni durdurttu da ne oldu... İnönü "Kanunsuz emirleri dinlemem dedi" ve kanunsuz emirler iflas etti. Kanunsuzluğun daima iflas edeceğini göremiyorsunuz... Adnan Bey, sizi tarihe

160- Cumhuriyet, 5 Nisan 1960.

161- Zafer, 5 Nisan 1960.

geçirecek olan Beyazıt meydanı değil, Gaziantep'ten başlayıp Kayseri'ye kadar gelen olaylar zinciridir...>>(162)

Birçok yazar Kayseri olaylarının bardağı taşıran son damla olduğu kanısında hemfikirdir. Örneğin Eroğul Kayseri olaylarının sonun başlangıcı olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor: <<Bundan sonra olanlar, artık düşeceği aşikar olan bir iktidarın kader anını geciktirmek için giriştiği umutsuz birtakım debelenmelerden ibarettir. Ancak DP yöneticileri hızla yaklaşan yıkılışlarını görmemek için gözlerini sıkı sıkı kapamışlar, birtakım zorbalık tedbirleriyle durumlarını hala kurtarabilecekleri sevdasına kapılmışlardı... 7 Nisan 1960 tarihli Demokrat Parti Grup toplantısında, Milletvekili Bahadır Dülger şöyle konuşuyordu: "...İsmet Paşa ölür, ama leşi kalır ortada. Tefessüh etmiş leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. O halde tahkikat açalım. Fakat daha acil tedbir ne olur? Benim aklıma gelen şu:... biz Halk Partisi'nin merkez muamelatını ve merkez faaliyetini bir tahkikat mevzuu yapabilir miyiz? Yılanı başından kavırıyoruz demektir."

Bu sözler çok partili demokrasinin kesin olarak kazaya uğrayacağıının alametiydi. Muhalefet liderinin "leşini" yere sermekten bahseden bir iktidarla parlamenter rejimin yürümesine imkan yoktu.>>(163)

Bu türden eleştiriler DP'yi artık çok rahatsız etmeye başlamıştı. İktidarda kalmanın ve muhalefeti susturmanın yolları aranmaya başlandı. Nitekim 8 Nisan tarihli Zafer'de çıkan yazı DP'nin son tedbirleri için hazırlandığını gösteriyordu: <<Demokrat Parti Meclis Grubunun neşrettiği mühim tebliğ: Muhalefetin gizli ve yıkıcı faaliyeti hakkında meclis tahkikatı açılacak; Demokratik nizamın korunması için gereken tedbir alınacaktır; Yalan neşriyatla hakikatleri ve hadiseleri tahrif etmek suretiyle yıkıcı faaliyetlerde bulunan matbuat üzerinde de ısrarla duruldu;... CHP BMM'nin anayasa ile tayin edilen hudutlar dahilindeki bir parçasıdır. Onun bu vasfını tekrar ve anayasanın emrettiği hudutlar dahilinde iktisap etmesini bekleriz. BMM'nin kudret, kuvvet ve selahiyeti önünde hürmetkar ve itaatkar olması muhalefet vazifesini meşruiyet hudutları içerisinde başarmaya çalışması kanuni mecburiyettir. Bu ayrıca demokratik idarenin salim ve verimli bir şekilde işlemesi

162- Kim, 6 Nisan 1960, s.7.

163- Eroğul, a.g.e., s. 154.

için başta gelen zaruri şarttır. Bu şarta ve mecburiyetlere riayet olunmadığı takdirde meşru bir iktidarın meşru bir devleti tecavüz ve tahripten korumak için vatan emniyet ve menfaatlerinin gerektirdiği her türlü tedbirlere başvurmalarının hakkı ve vazifesi olduğu ittifakla karar altına alınmıştır.>>(164)

DP'nin almayı düşündüğü tedbirler basında büyük bir tepki yarattı. Be-dii Faik Dünya gazetesinde "Basiret yoruldu" başlıklı bir yazı yazdı: <<Muhalefet için yeni tedbirler! Her sıkışmada akla ilk gelen yalnız bu! Üstelik basını da ille muhalefetin ayrılmaz bir kolu olarak görüp ilan etmek. 1954'ten beri tedbir üstüne tedbir alınmamış mıdır? Ne faydası oldu bunun? Gerçi olmasına oldu ama ancak muhalefet hesabına. İlk akla gelen 1954'te 30 küsur meclis temsilcisi olan CHP'nin 1957'de ikiye yaklaşımasıdır. 1957'den bu yana CHP ve İnönü etrafında halkalanan kütlelerin, 1950 öncesindeki DP rekorlarını dahi aşmış olması da ayrı.>>(165)

Aynı gün Akşam gazetesi de aşağıdaki habere yer verdi: <<DP'liler dün CHP'yi kapamaktan bahsetti; Milletvekili Akçiçek ve Serdaroğlu, bu konuda çalışıldığını ve gerekirse istiklal mahkemelerinin kurulacağını söyledi; Bingöl'de de bir DP'li "CHP'lileri her yerde boğmalıyız" dedi; Bugün yapılan DP Alsancak kongresinde konuşan DP milletvekilleri CHP'yi dinsizlik, komünistlik ve faşistlikle itham etmişlerdir. İzmir milletvekili Sadık Giz CHP teşkilatına "hadise çıkartın ortalığı karıştırın" şeklinde tamimler yapmaktan da asla çekinmemektedir. Son hadiseler dolayısıyla orduya kadar uzanan küstah elleri elbetki DP Hükümeti kıracaktır" demiştir.>>(166)

Milliyet Gazetesi ise "Sert tedbirler ne kazandırır" başlığı altında şunları yazdı: <<Muhalefete ve muhtemelen basına karşı tedbirleri tesbitle vazifelendirilen iki komisyon raporlarını yarınki DP grup toplantısına getireceklerdir. DP iktidarı almaya karar verdiği yeni tedbirler için şu mucib sebepleri göstermektedir:

- 1- CHP memlekette silahlı ve tertipli ayaklanmalar hazırlıyor
- 2- Basın CHP'nin yıkıcı faaliyetlerini, hadiseleri ve hakikatleri tahrif etmek suretiyle destekliyor.>>(167)

164- Zafer, 8 Nisan 1960.

165- Dünya, 10 Nisan 1960.

166- Akşam, 11 Nisan 1960.

167- Milliyet, 11 Nisan 1960.

Menderes'e göre ülkenin idaresi zorlaşmıştı ve mutlaka birtakım tedbirler almak gerekiyordu. Samet Ağaoğlu'na göre: <<Menderes'in sınırları en dik noktaya kadar gerilmiştir. Sonra o tehlikeli ihtilal sözü de dillerdedir artık! Muhalefet gibi iktidar da bu sözü yavaş yavaş, gelişi güzel kullanmaya başlıyor. Biri "ihtilal olacak, ihtilal yapacağız" derken, ötekisi "ihtilal yapamazsınız!" diye bağırıyor. Bu arada da aynı kelimeyle herkes memleketin her yanında, büyüklü küçüklü, kadın erkek ve herkes yüzgöz oluyor. Ve böylece Demokrat Parti ve memleketin kaderi en zor günlerine varıyor...>>(168)

1- Tahkikat Tavrı

Demokrat Parti sonunda düşündüğü tedbirleri uygulamak için çalışmalarına başladı. 12 Nisan 1960'da DP meclis grubu toplanarak CHP hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar verdi. Eroğul'a göre <<O ortamda böyle bir kararın alınması, muhalefetin tasfiyesi yoluna fiilen girildiğini gösteriyordu. DP Grubu 15 nisan'da yaptığı ikinci toplantıda, bu tahkikatın açılmasını meclis başkanlığından talep eden ve Denizli milletvekili Baha Akşit ile Bursa milletvekili Mazlum Kayalar tarafından hazırlanan önergeyi oybirliğiyle kabul etti. Bu önergede özetle, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı vs. ileri sürülüyor ve bu hususların soruşturulması için on beş kişilik bir komisyonun kurulması isteniyordu. CHP hemen mukabil bir önerge hazırlayarak Menderes hakkında meclis tahkikatı açılmasını ve başbakanın yüce divana sevkedilmesini istedi. CHP iddialarını şöylece sıralamıştı. İnsan haklarının çiğnenmesi, adli güvencesizlik, partizan idare, basına karşı resmi ilan adaletsizliği, radyo rezaleti, israf, suistimal vs. Bekleneceği gibi bu önerge dikkate alınmadı ve 18 Nisan 1960'ta Demokrat Parti'nin önergesi meclis tarafından kabul edildi.>>(169)

Aynı gün Bülent Ecevit, Ulus'ta "Yabancı Gölgesinde Rejim Değiştirme" başlıklı bir yazı yazarak DP'yi eleştirdi: <<DP meclis grubu adına verilen iki imzalı soruşturma önergesinin ve bu önergeyi yorumlayan Radyo gazetesi yayınının en belirli ve müşterek bir vasfı, Türkiye'de rejim değiştir-

168- Ş.S. Aydemir, İkinci Adam, s.391.

169- Eroğul, a.g.e., s. 155.

meyi, demokrasiden bütün bütün kurtulup bir totaliter düzen kurmayı gözetken karanlık planın yabancı bölgesine sığınarak sunuluşudur. Franko İspanya'sının bugüne kadar NATO'ya alınmamasına sebep olan dikta rejiminin bir benzerini, şimdi Demokrat yöneticileri, Türkiye'de hem de daha ağır olarak kurmaya kalkışıyorlar... Amerikan askeri ve iktisadi yardımının da başlıca amacı, dünya demokrasisinin üstünlüğünü sağlamaktır. Bu yolda Birleşik Amerika, Türkiye'ye büyük ümitler bağlamıştır. Çünkü Türkiye'de demokrasinin zaferi, iktisaden geri kalmış bütün Asya ve Afrika milletlerine örnek olacak yol gösterecektir.... DP yöneticileri, şimdi Türk halkının yarıdan çoğunu saflarında toplayan muhalefeti, bir takım yakışsız iftiralarla NATO'ya ve Amerika'ya jurnal ederek ve böylece NATO'nun ve Amerika'nın gölgesine sığınarak, Türkiye'de demokrasiyi temelinden yıkmaya kalkışmakla NATO'ya ve Türk Amerikan dostluğuna en büyük zararı kendilerinin verebileceklerini acaba bilmezler mi?.. NATO'ya dönüp -Biz senin uğruna Türkiye'de demokrasiyi yıkarız; Amerika'ya dönüp, - Senin uğruna Türk halkını köle gibi yaşatırız! derken Türk halkından sıkılmıyorlar, bari NATO müttefiklerimizden, bari Amerikalı dostlarımızdan sıkılsalar!...>>(170)

Ertesi gün Cumhuriyet meclis tahkikat encümeninin kararlarından bahsediyordu: <<Dün kurulan Meclis Tahkikat Encümeni işe başlarken 3 yasak kararı verdi:

1- Partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasi faaliyetleri, yeni teşkilat kurmaları yasak;

2- Encümenin faaliyetiyle ilgili bütün neşriyat yasak,

3- Büyük Millet Meclisi'nin tahkikat takriri ile ilgili müzakerelerinin neşri yasak,>>(171)

Tahkikat takriri CHP grubunda büyük bir tepki yarattı. İnönü Meclis'te bir konuşma yaparak kararın anayasaya aykırı olduğunu söyledi. <<Hür vatandaş olarak kanunlar dışı hiç bir kayıda bağlı değiliz; vatandaşlara kanunların, adaletin, Anayasa'nın dışında haksız, kanundışı, gayrimeşru selahiyetle yapılacak müdahaleleri kabul etmemelerini söyleyeceğiz...

170- Ulus, 18 Nisan 1960.

171- Cumhuriyet, 19 Nisan 1960.

Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam, Demokrasi kurulmuştur, bu istikametten ayrılp baskı rejimine gitmek tehlikelidir.... Şimdi iktidarda bulunanların, iktidarı ellerinde bulunduranların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimini kurarsa, o memlekette ayaklanma olur. Buna mahal vermemek için idarelerin demokratik yolda olması, insan haklarının yürürlükte olması şarttır... Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa baskı rejimi kurulursa, ihtilal behemehal olur. Beni dinleyin biz böyle bir ihtilal içinde bulunmayız, bulunamayız. Böyle bir ihtilal dışımızdan, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır... Onun için muhterem arkadaşlarım, bu memleketin seçkin yetişmiş güzide insanlarısınız. Memleketi fevkalade bir idareye götürmek istenildiğinin arifesinde eşliğindesiniz, hesaplı olarak düşünmenizi isterim...>>(172)

İsmet İnönü "Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır" demişti ve bu söz DP için önemli bir uyarıydı. Ancak DP bu konuşmanın basına yansımalarına izin vermediği gibi tahkikat komisyonunun kurulmasıyla ilgili haberlerin basılmasını da yasakladı. Bir yandan da tahkikat encümenlerinin yetkilerinin arttırılması üzerinde duruluyordu. Cumhuriyet gazetesi konuyla ilgili şunları yazıyordu:

<<Meclis tahkikat encümenleri için yeni kanun teklifi; Tahkikat encümenlerine çok geniş selahiyetler veriliyor. Kanun teklifindeki selahiyet, ceza ve usul hükümleri:

1- Encümenler savcı, hakim ve askeri hakimlerin selahiyetlerine haiz olacaklar

2- Gazete toplatmak ve kapatmak yetkisini haiz bulunacaklar

3- Her türlü evrak vesaik ve eşyayı zaptedebilecekler,

4- Tahkikat encümeninin tedbirlerine muhalefet 1 seneden 3 seneye kadar hapsi mucip olacak

5- Encümenlerce alınan kararların icra ve infazında ihmal ve suistimali görülen memurlar 6 aydan 3 seneye kadar hapis edilecekler.

172- Ulus, 19 Nisan 1960.

6- Tahkikatla ilgili hadiseleri ifşa edenler 6 aydan 1 seneye kadar hapsedilenecekler

7- Tahkikat sırasında yalan şahadette bulunanlarla yalan yere yemin edenlere, ceza kanunundaki cezaların iki katı verilecek

8- Encümenlerin kararlarına itiraz olunamayacak

9- Encümenlerce yapılacak tahkikat ilk tahkikat mahiyetinde olacak.>>
(173)

Ertesi gün aynı gazetede Nadir Nadi "Nasıl Bir Rejime Giriyoruz" başlıklı yazısında endişelerini şöyle dile getiriyordu: <<...Bugün Büyük Millet Meclisi'nde görüşülecek olan kanun teklifi kabul edildiği takdirde artık Türkiye'de bir hürriyet rejiminin göstermelik kabilinden olsun yürürlükte bulunduğunu, ne içeride ne de dışarıda kimseye kabul ettiremeyeceğizdir. BMM tarafından soruşturma komisyonuna tanınması istenen yetkiler anayasanın vatandaşlara sağladığı hak ve hürriyetleri tamamen ortadan kaldıracak kuvvettedir. Komisyon dilediği kimseyi dilediği gibi sorguya çekecek, evlerde bürolarda araştırmalar yapacak, her türlü evrak vesaik ve eşyayı zaptedebilecek, vatandaşlara ceza verebilecek, gazeteleri toplatabilecek, hatta matbaaları kapatabilecektir. Komisyonun bu tasarruflarına karşı vatandaşa hiçbir itiraz hakkı tanınmamaktadır.

İtiraf etmeli ki bu şartlar altında bir hukuk rejiminin himayesi altında yaşadığımızı iddia etmek güç olacaktır. Ama buna rağmen iktidar sorumluları ne kendilerini ne de yurdumuzu özlenen huzura kavuşturamayacaklardır... Böyle bir idare anlayışı ise insan tabiatına aykırıdır, uzun zaman payidar olmaz.>>(174)

Dünya gazetesinde de Bedîî Faik "Yeter!" başlığı altında şöyle diyordu: <<Tahkikat komisyonlarına görülmedik yetkiler tanıyan kanun tasarısı meclisten çıktığı gün, Türkiye'de kalabilmiş son hürriyet kırıntıları da eriyip bitmiş demektir. İçinde bulunduğumuz rejime hala bir 'ad' bulmakta tereddüt edenler de kalmışsa, artık onlarda bu kararsızlıktan sıyrılacaklardır...>>(175)

173- Cumhuriyet, 26 Nisan 1960.

174- Cumhuriyet, 27 Nisan 1960.

175- Dünya, 27 Nisan 1960.

Basının tepkisi devam ederken, halk ta sabırsızlıkla olayların hangi noktaya varacağını bekliyordu. İsmet İnönü sonuna kadar direneceğini söylüyordu. O günleri Toker şöyle anlatıyor: <<Herhalde, 1960 27 Nisanını, 28 Nisanını, 29 Nisanını ve onları izleyen Mayısı kolay kolay unutacak değilim. 27 Nisan bir Çarşambaydı. İsmet Paşa o sabah erken kalktı. Beni çağırttı. Meclis'te, Tahkikat Komisyonuna görülmemiş yetkiler verilmesini isteyen dörtlü önergeye karşı o konuşacaktı. Yazılı bir metin hazırlamıştı. Söyleyeceklerinin yayımlanmayacağını biliyordu... İsmet Paşa, "Ağzıma geleni söyleyeceğim" dedi. Niyeti kısa konuşmak, fakat hatırdaki kalan sözler, cümleler kullanmaktı. Bu sırada Kore'deki, Syngman Rhee'ye karşı olan ayaklanma başarıya ulaşmış, diktatör devrilmiş, yeni bir rejim kurulmuştu. Bizim gazeteler bin tane yasak arasında bu olaya dört elle sarılmışlardı. Tıpkı Bağdat ihtilali gibi, Seul'deki gençlik hareketleri de bir model ve işaret gibi manşetlerde yer alıyordu ve iktidar buna fena halde kıızıyordu.>>(176)

İsmet İnönü Meclis'te yaptığı konuşmada Kore örneğini verince gerginlik had safhaya ulaştı. İnönü şunları söylemişti: <<Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir.>>(177)

İnönü'nünbu sözleri DP'lileri çok kızdırdı ve İnönü'ye 12 oturum için meclise girmeme cezası verildi. Hürriyet gazetesi haberi şöyle verdi: <<Encümenin salahiyet kanunu kabul edildi. İnönü 12 celse meclisten çıkarıldı; 12 CHP mebusu 3-6 celse çıkarılma cezası aldılar. Meclis Başkanlığı tarafından sabaha karşı tebliğ neşredildi: Ankara TBMM riyasetinden tebliğ olunmuştur: 24.4.1960 Çarşamba günü saat 15'te toplanan TBMM'nin müzakereleri sırasında CHP Meclis grubu adına kürsüye gelen Malatya mebu-

176- Toker, Demokrasiden Darbeye, s.340-341.

177- Eroğul, a.g.e., s. 157.

su İsmet İnönü halkı ayaklanmaya ve kanunlara mukavemete teşvik eden Türk Milleti'ne, orduya ve BMM'in manevi şahsiyetine karşı açık tecavüzler taşıyan sözler sarfetmiş ve bu konuşması TBMM dahili nizamnamesinin 188. maddesinin 3 numaralı bendine göre meclisten muvakkaten çıkarma cezasını müstelzim bulunmuş olduğundan umumi heyetçe 12 inikat meclisten çıkarılma cezasına çarptırılmış ve bu ceza salondan dışarı çıkarılması suretiyle infaz olunmuştur.>>(178)

<<Demokrat Partili milletvekilleri 10 dakika sonra grubun fevkalade içtimaina davet olunmuş, Mecliste bulunmayan Başvekil bu toplantıda bir konuşma yaparak az evvel mecliste geçen hadiselerin arz ettiği vahamet dolayısıyla kendilerini toplantıya çağırdığını söyledikten sonra alınan kanuni tedbirlerle şimdiye kadar işi hafif tedbirlerle atlatmayı tasavvur eden arkadaşların artık tereddüitten kurtulmuş olacaklarını, muhalefetin mecliste dahili harb açtığını, milletin iradesini tahrib etmek istediklerini, bu tedbirler karşısında tahriklere ve ihtilal teranelerine son verileceğini, bu kanunun Anayasaya aykırılığı ispat edilirse kendisini astırmaya hazır olduğunu, mücerret anayasa ile asayişin düzelemeyeceğini, komisyonun bu tedbirleri alırken meclisi pişman duruma sokmayacağını, bugünkü meclis müzakerelerine neşir yasağı koymak icabettiğini, bütün arkadaşların iştiraki şartıyla toplantının yarına bırakıldığını, böyle müşkül anlarda vazife görmek hususunda bazılarının yardım eder gibi görünüp tereddüt göstermelerinin doğru olmadığını ifade etmiş ve toplantıya son vermiştir.>>(179)

2- İstanbul ve Ankara'da Öğrenci Gösterileri

Tahkikat'la ilgili kanunun kabul edilmesi, ardından da İnönü'nün ceza alması kamuoyunda büyük tepkiler yarattı. İlk tepki üniversitelerden geldi, Ankara ve İstanbul'da öğrenciler gösteri yapmaya başladılar. Kanunun kabulünün ertesi günü İstanbul'da ilk büyük öğrenci gösterisi oldu. Eroğul olayları şöyle özetliyor: <<Binlerce öğrenci, "Kahrolsun diktatörler!" ve "Menderes istifa!" avazeleriyle Beyazıt'tan itibaren sokaklara döküldü. Bütün hırçınlığına rağmen polis etkisiz kalıyordu. Buna mukabil askerler nümayışçileri a-

178- Hürriyet, 28 Nisan 1960.

179- Yüksek Soruşturma, (4) numaralı kurul raporu, 1960.

çıkça destekliyorlardı. Olayların büyümesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etti. İstanbul Üniversitesi tatil edildi ve gece sokağa çıkma yasağı kondu. Ayrıca, alışılmış olduğu üzere yayın yasağı kondu. Ne varki bu yayın yasakları aslında tamamen iktidarın aleyhine sonuç veriyordu. Zira böyle önemli olaylar olurken vatandaşın normal yollardan bilgi edinmesini önlemek, kaçınılmaz olarak, "fısıltı gazetesi"nin ve geniş çapta dedikodu mekanizmasının ortaya çıkmasına yol açar. Bu tarz bilginin ise gerçekleri çok büyük ölçüde abarttığı malumdur. Örneğin 28 Nisan olaylarında iki öğrenci ölmüştü. Fısıltı gazetesi, derhal bu rakamı altmışa, yetmiş ve hatta daha da fazlasına yükseltti. O günlerde, başkentteki ve İstanbul'daki vatandaşların çoğunluğu, bu haberlere içtenlikle inanıyordu. Böylece, herkesin gözünde iktidar daha da korkunçlaşıyor, buna bağlı olarak tepkiler de artıyordu.>>(180)

Birand-Dündar-Çaplı, İstanbul olaylarını anlatırken gençliğin ordu ile kaynaşmasına dikkat çekerek şunları söylüyorlar: <<İhtilalin işaret fişeği bir Perşembe sabahı Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi önünde ateşlendi. Sabahın ilk saatlerinden itibaren öğrenciler Atatürk heykeli önünde toplanmaya başlamışlardı. "Kahrolsun diktatörler", "Hürriyet isteriz" diye bağırıyorlardı. Çok geçmeden polis müdahale etti. Öğrenciler kordon altına alındı. Gençler dağılmayınca ateş açıldı. Bir öğrenci öldü, 40 kişi yaralandı. Tutuklanan öğrenciler sürüklenerek götürülüyorlardı. O sırada Rektör Sıddık Sami Onar olaya müdahale etmeye kalkışınca o da tartaklandı. İş iyice çığrından çıkmıştı. Takviye için üniversiteye ordu birlikleri getirildi. İşte ne olduysa o anda oldu. Öğrenciler "Türk Ordusu Çok Yaşa" diye slogan attılar. Askerler önce durakladı. Sonra birer ikişer gençlerle kucaklaşmaya başladılar. Sloganlar birden "Ordu ile beraberiz"e dönüştü.>>(181)

Ertesi gün İstanbul'daki olayların benzeri Ankara'da da gerçekleşti. Ankara'daki olaylar genellikle Siyasal Bilgiler ve Hukuk fakülteleri çevresinde gelişmişti. Burda da yaralanmalar oldu ancak ölen olmadı. Bu olaylar üzerine Başbakan A. Menderes radyodan bir konuşma yaptı: <<Bu gibi zamanlarda, memlekette karışıklık çıkarmak isteyenler ve bugünkü hadiselerle teşebbüs etmiş bulunanlar, bir taraftan da memleketin düşmanları ile adeta el ele vererek, ortalığa her an, her saat başında, birtakım yalan ve maksatlarına göre uydurulmuş haberler yaymak suretiyle, gayelerine erişmek isterler...

180- Eroğul, a.g.e., s. 157.

181- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.169.

Derhal ifade edeyim ki, İstanbul ve Ankara'da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girişilmiş suikastlerdir. Genç mekteplilerimiz üzerinde bir zamandan beri teşkilatlı ve hesaplı surette yapılmakta olan tahrikler, artık meşum neticelerini göstermektedir...Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir...>>(182)

Ankara ve İstanbul'daki olaylar sonraki günlerde de devam etti. Ancak bu olayların basına yansması yasaktı. Ülkede sıkıyönetim vardı ve gazeteler sıkıyönetim bildirilerini yayımlıyorlardı. Ankara sıkıyönetim komutanı Kor-general Namık Argüç, İstanbul sıkıyönetim komutanı da Orgeneral Fahri Özdilek'ti.

Kamuoyu olayların içyüzünü öğrenmek istiyor, basından birşey öğrenemeyince fısıltı gazetesinin yaydığı haberleri kulaktan kulağa öğrenerek yanlış bilgileniyordu. Hükümet bunu önlemek amacıyla olsa gerek, olayları halka açıklama gereği duydu. Zafer gazetesi olayları açıklayan bildiriye ayrıntılı bir şekilde yer verdi: <<Dahiliye vekaletinden tebliğ edilmiştir: 28.4.1960 tarihinde İstanbul'da Beyazıt'ta Hukuk Fakültesi içinden başlıyarak Fatih, Aksaray, Unkapanı, Eminönü, Cağaloğlu, Alemdar mıntıklarında ve Vilayet Konağı önünde devam eden müessif hadiselerin cereyan tarzlarının olduğu gibi umumi efkara bildirilmesi uygun görülmüştür.

Dün sabah üniversite talebeleri tarafından CHP gençlik teşkilatının teşvikiyle BMM'ndeki hadiseleri protesto makamında bir yürüyüş yapılacağının Emniyet Müdürlüğünce öğrenilmesi üzerine Beyazıt'ta muhtemel hadiselerle karşı inzibat tedbirleri alınmıştır. Dün sabah 10 raddelerinde Hukuk Fakültesi anfisinde fakülte talebelerinden birisi kürsüye çıkarak hopperlör ile mecliste cereyan eden hadiseler aleyhinde gençliği protestoya teşvik ve tahrik eden bir konuşma yapmış ve arkadaşlarını nümayişe davet etmiştir. Bu davet ile başlayan ve fakülte binası ile bahçesine sirayet eden nümayişçilere polis tarafından dağılmaları ihtar edilmiş ise de talebeler bu ihtara taş ve silah ile mukabelede bulunarak ve polise fiili mukavemet göstererek ilk anda 3 polis memurunu yaralamışlardır. Nümayişin büyümesi karşısında ordudan takviye istenilmiş ve gaz bombası kullanılarak talebe üniversite bahçesi ve binası

içinde kordon altına alınmıştır. Ancak hariçtekilerin de zamanla toplanması ve talebe arasına birçok partizan ve çapulcunun katılması ile büyüyen kalabalık Beyazıt'tan muhtelif istikametlere doğru ve evvelden hazırlanmış bayraklar ile yürüyüşe başlamış, bir taraftan da mani olmak isteyen zabıta ise asker kuvvetlerine karşı şiddetle mukavemet ve tecavüze cüret etmişlerdir. Nümayişçilerin Beyoğlu tarafına geçmelerine mani olmak üzere vilayetçe Galata ve Unkapanı köprüleri açtırılmak suretiyle her türlü geçişe kapatılmıştır. Bu meyanda Ankara caddesinin üst ve altından muhtelif gruplar halinde hükümet konağına doğru yürüyen nümayişçiler hükümet kuvvetleri tarafından şiddetle defedilmiş ve püskürtülmüşlerdir. Burada yakalanan nümayişçilerin ceplerinde evvelden dağıtılmış ve sureti mahsusada hazırlanmış altıoklu CHP pankartları bulunmuştur. Asker ve polisin müştereken aldığı ciddi tedbirler sayesinde bu müessif nümayiş hareketi saat 17'de tamamiyle bastırılmış ve şehirde normal hayat avdet etmiştir. Suçlulardan bir çoğu yakalanmış, diğerlerinin de tespit ve tahkikine başlanmıştır. Bu hadiseler sırasında 15 polis memuru muhtelif yerlerinden yaralanmış ve hastaneye kaldırılmıştır. Birisinin yarası çok ağırdır. Nümayişçilere gelince bundan orman fakültesinde talebe olduğu anlaşılan Malatya doğumlu Turan Emeksiz ölmüş ve ikisi ağır olmak üzere 16 yaralı tesbit edilmiştir.

Bu durum karşısında dün saat 15'ten itibaren örfi idare ilanına hükümetçe lüzum görülmüştür.>>(183)

Bir yandan olaylar devam ederken bir yandan da Menderes Radyo'dan konuşmalar yaparak halkı sakinleştirmeye çalışıyordu. Ona göre kargaşalar yalnızca birkaç büyük kentte ve üniversitelerde meydana geliyor, halkın büyük çoğunluğu bu olayların dışında kalıyordu. Oysa ülke genelinde umutsuzluk ve gerginlik hakimdi. Tüm bu gerilim orduya da yansıyor. Nihayet Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Hükümete bir mektup yazdı. Mektupla ilgili ayrıntılı bilgiyi Alpaslan Türkeş anılarında şöyle anlatıyor: <<Bir gün oturdu, eski harflerle Ethem Menderes'e bir mektup yazdı. Mektupta üniversiteye asker sevkini doğru olmadığını, yanlış hareketler yapıldığını işaret ettikten sonra bunalımın giderilmesi için Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığından istifa edip, yerine Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanlığına geti-

rilmesinin iyi olacağını belirtiyor. 'Çünkü halen' diyor, 'DP'nin hatalarına rağmen büyük halk kitlesi Menderes'e muhabbet beslemektedir. Ona güvenmektedir. Böyle bir değişiklik, memleketi yatıştırır' diyor... Beni çağırdı. Dedi ki "Emir subayımı da al, odanıza girin. kapıyı içerden kilitle. Bu mektubu ona daktilo ettir, 3 nüsha yazdır, getirin bana." O üç daktilo mektubu götürdüm. Üçünü de imza etti. Birini bana verdi. 'Bunu siz saklayın' dedi. Birini de imzaladı. 'Bunu zarfla. Üzerine de Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes yaz' dedi. Kendisi bakana gitti. Mektubu verdi. Sonra döndü geldi. Ben sordum, 'Bakanın tepkisi ne' diye. Bakan da bizim gibi düşünüyor' dedi. O da iktidarın çok ciddi hatalar yaptığı görüşündedir.>>(184)

Sonradan Milli Savunma Bakanı'nın Emir Subayı Adnan Çelikoğlu'nun anlattıklarından da anlaşılacağı üzere, Ethem Menderes, Başbakanı istifa'ya ikna etmiş ancak bu istifa Cumhurbaşkanı tarafından hoş karşılanmayınca Başbakan vazgeçip beklemeye karar vermiş. Bu arada Köşk mektuptan haberdar edilmemiş. Konu ile ilgili olarak Eroğul da şu açıklamayı yapıyor: <<İktidar biraz gözünü açsa yaklaşan felaketinin bütün işaretlerini görürdü. 3 Mayıs 1960'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı'na son derece anlamlı bir ihtar mektubu göndermişti. Bu mektupta Cumhurbaşkanının istifası, hükümetin değişmesi, antidemokratik kanunların derhal kaldırılması, siyasal suçluların affı vs. isteniyordu. Gürsel mektubunu şöyle bitiriyordu: "Sayın Vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkaranedir. Fakat memleket için, milletin selameti için Hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için dikkate alınması lazımdır. Ve hatta çok lazımdır.">>(185)

3- 27 Mayıs'a Girerken

Ne Tahkikat Komisyonu, ne sıkıyönetim, öğrencilerin arasına halk ta katılmaya başladı. O günlerde üniversiteliler arasında kulaktan kulağa bir parola yayılıyordu: 555 K. Bu 'beşinci ayın beşinci günü saat 5'te Kızılay'da' demekti. Gençler yeni bir gösteri planlamışlardı. O saatlerde Bayar ve Menderes'te havaalanından dönüyor olacaktı. Sonuçta Menderes bir süre sonra

184- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.173.

185- Eroğul, a.g.e., s.158.

kalabalıklar arasındaydı ve herkes "Menderes istifa" diye bağıırıyordu. Aydemir o gün Menderes'in çok hazin sahneler yaşadığını anlatır.

Gelişen olaylar sonunda herkes ihtilal beklentisi içine girmişti. İnönü: <<Asker ihtilal hazırlıyor. Bunu görmemek imkansız. Fakat hareketi Mehmetçiği kullanmadan yapmak lazım. Bakalım, onu nasıl tertipleyecekler...>> (186) diyordu. Birçok yazar eğer o günlerde iktidar erken seçimden söz etseydi ihtilal olmayacaktı diye yazar.<<Artık kesin olarak anlaşılmıştı ki DP iktidarının gaflet ve delalet uykusundan uyanması ümidi yoktu. Çünkü hıyanet içine girmişlerdi. DP mebusları arasında bu gidişe baş kaldırarak, dur diyecek 50 kişi çıksaydı, büyük hizmet olurdu. Fakat, bu hayal de hazin bir hayal suku-tu oldu.>>(187)

O günlerde İstanbul'da NATO Vekiller Heyeti'nin toplantısı vardı. Konuklar Belediye Sarayında toplandıktan bir süre sonra gürültüler gelmeye başladı. Olayları Aydemir şöyle anlatıyor: <<...İstanbul Üniversitesine mensup kalabalık bir gençler grubu, çevrenin dar sokaklarında tertiplerini aldıktan ve kafi-lelerini düzdükten sonra, Belediye Sarayı üzerine yürüdüler. Protestolarını, Türkiye'nin müttefiklerine de duyurmak ve bu nizamla bağdaşmadıklarını, bu iktidarı desteklemediklerini göstermek istediler. Tabii ıssız İstanbul sokaklarında garip dalgalanmalar oldu. Örfi idarenin sevkettiği kuvvetlerle öğrenciler arasında karşılaşmalar, direnişler, bazen de kovalamacalar oldu. Harekatı bizzat Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un idare etmesi ise garip bir haldi. Ama öğrenciler, yapmak istediklerinde muvaffak olmuşlardı... Bu hal ve hareket de yabancı basında tabii geniş tepkiler yarattı. Hülasa her şey hükümetin aleyhinde gelişıyordu...>>(188)

6 Mayıs 1960'ta da İnönü NATO gazetecileriyle yaptığı toplantıda; London Times Muhabirinin "Bugünkü buhrana bir çıkar yol görüymusunuz?" sorusuna şu cevabı verdi: <<Bir defa daha serbest seçimle iktidar değişirse, bu mühim bir dönüm noktası olacaktır. Ve demokrasi, hertürlü mülahazaların dışında, büyük bir inkişaf kaydedecektir. Halbuki iktidar anormal yollardan ayrılmıyor.>>(189)

186- Toker, Demokrasiden Darbeye, s.352

187- Hıfzı Oğuz Bekata, Birinci Cumhuriyet Biterken, Ankara 1960, s.239.

188- Aydemir, İkinci Adam, s.415-416.

189- Aydemir, İkinci Adam, s.418.

Artık yabancı diplomat ve gazeteciler de Türkiye'nin içinde bulunduğu buhranı görmüşlerdi. Menderes çok huzursuz ve tedirgindi. 11 Mayıs'ta Meclis 11 günlük tatile sokuldu. Ardında da yeni bir yurt gezisi için İstanbul'a geldi. 14 Mayıs'ta gazeteler Başbakan'ın ordu vapuru ile İzmir'e hareket ettiğini yazıyordu.

Başbakan Adnan Menderes İzmir'de çok yoğun bir tezahüratla karşılandı ve gözleri yaşardı. Burada halka hitaben yaptığı konuşmada şunları söyledi: <<Aziz ve Muhterem İzmirli, biliyorsunuz ki 15 günden beri koparılmaya çalışılan fırtına ve birtakım tertipli ve uydurma hadiseler memleketimizi bir hayli çalkalamış ve Türkiye'nin meseleleri etrafında bütün dünyada yakışksız ve münasebetsiz çalkantılar yaratılmaya çalışılmıştır... Evet Ankara'da ve İstanbul'da bu iki şehrin nüfuslarına göre birer avuc bile sayılamıyacak miktarda şaşırtılmış vatandaşlar istemeyiz diye haykırışlarıyla neyi istemediklerinin de maalesef farkında değillerdir. Hem bu işler onların istemesi ile mi olur...

Muhterem Vatandaşlarım, Sevgili Egeliler şimdi gelelim normal mahkemeler mevcut olduğu halde mecliste bir tahkikat komisyonu kurulmasının bu isyan ve ayaklanmaya sebep olduğu safsatasına: Meclis Tahkikat Komisyonunun kurulması Anayasa'da da meclisin iç tüzüğünde de yeri olan bir meseledir. Meclis herhangi bir meseleye ehemmiyet verir ve öğrenmek isterse, o zaman böyle bir tahkikat komisyonunun kurulması iç tüzüğün açık ve sarih hükümleri icabındadır. Bu o kadar doğrudur ki şimdiye kadar birçok tahkik komisyonları kurulmuş olduğu gibi, halen dahi şu kavgası edilmiş komisyondan başka bir diğer komisyon da muhalefetin talebi üzerine kurulmuş ve bugün dahi faaliyet halindedir. Gelelim bu tahkikat komisyonuna mahkeme yetkileri verilmiş olması yalanına... Bu komisyonun sadece bazı meseleleri tahkik etmek ve neticeyi meclise arz etmekten başka hiçbir vazifesi yoktur. Şayet muhakeme edilmek lazım gelen mevzular ile karşılaşır o takdirde iş bu komisyona meclisçe tanınan bazı yetkiler mahkemelere intikal eder. O halde anayasa bozulmuştur, hürriyetler tahdit edilmiştir şeklindeki avazeler sadece yalandan ibarettir.>>(190)

Menderes'in İzmir'de gördüğü ilgi onu oldukça memnun etmişti. Daha sonra Başbakan benzeri bir konuşmayı Salihli'de yaptı. Ege gezisi olumlu

geçmişti. Ankara'ya döndükten sonra iktidar yöneticileri ile bir toplantı yaparak durum değerlendirilmesi yapılmak istendi. Ancak bir sonuç alınamadı. Herkes çok gergindi. Samet Ağaoğlu'nun anlattığına göre: <<Çarşamba sabahı bir toplantı daha. hava yine aynı. Rıfki Salim Burçak, izlenen politikanın tamamen bırakılmasından başka çare kalmadığını "Bir çıkmazın içinde boğulmak üzere olduğumuzu" söyledi. Sonra: "Bu çıkmazdan nasıl çıkacağız" diye sordu. Adnan Bey cevap verdi: "Ben sizi çıkaracağım" Burçak dayattı: "Hayır, çıkaramayacaksınız" Bu gibi sözler Menderes'i kızdırdı. Sert bir dille Burçak'ı hırpalamaya başladı. O da karşılık verince Menderes toplantıyı bırakıp çıktı, gitti. Burçak'da arkasından çıktı.>>(191)

Bu toplantının ardından Menderes Eskişehir'e gitme hazırlığına girişti. Ordu da ihtilal hazırlıkları içerisindeydi. 21 Mayıs'ta Ankara'da Harbiyelilerin bir yürüyüşü olmuştu ama bu Başbakan'ı fazla rahatsız etmemişti. Bunun nedenini oğlu Aydın Menderes şöyle anlatıyor: <<Harboku öğrencilerinin yürüyüşünden sonra önemli ölçüde yüksek rütbeli generalin Adnan Menderes'le olan görüşmeleri var. Ve bu görüşme içerisinde rejime bağlılıklarını, Harboku yürüyüşüne falan bakılmaması gerektiğini, muhalefetle bir olup iktidarı devre dışı bırakmak gibi bir düşüncesi asla kendilerinde yer edemeyeceğini, özellikle Başbakan olarak kendisine güvenlerinin ve müsbet duygularının hiç eksilmediğini ifade ettikleri bir durum var.>>(192)

Böylece Başbakan 25 Mayıs'ta Eskişehir'e hareket etti. Burada kendisini heyecan içerisinde karşılayan 150 000 kişiye yaptığı konuşmada şunları söyledi: <<Şunu sarahaten arzedeyim ki devlet ve nizamın kemaliyle müdafaası hususunda ne yapmak lazımsa o yapılacaktır. Karşı tarafın sevkine tabi olacak insanlardan değiliz. Ne nizamın muhafazası hususunda hareketsiz ve aciz kalacağız ne de onların arzu ettikleri gibi ölçsüz hareketlerin hatasına düşeceğiz. Yurt idaresini seçim yolu ile tayin etmenin tahribini önleyeceğiz... Yolumuz seçim yoludur, serbest seçim yoludur... Şayet Büyük Türk Milletinin olgunluğuna inanmakta isek iktidara gelmenin ve iktidardan gitmenin seçimden başka bir yolu olmadığını kabul etmemiz lazım gelir... Bundan takriben bir ay evvel kurulmuş olan Meclis Tahkikat Komisyonu bugün vazifesini bitirmiş bulunuyor... Tahkikat Komisyonunun bir fevkalâde mahkeme vasıf ve sela-

191- Aydemir, İkinci Adam, s.433.

192- Birand-Dündar-Çaplı, a.g.e., s.182.

hiyetini haiz olduğu, anayasaya aykırı bulunduğu, bunun kanunsuz bir baskı yapmak maksadıyla kurulmuş olduğu yolundaki tahripçi propagandaların ne derecelere kadar asılsız olduğu işte şimdi meydana çıkmış bulunuyor. Komisyon 3 ayda değil bir ayda işini bitirdi...>>(193)

Menderes Tahkikat Komisyonunun işinin bittiğini, seçimlerin erkene alınacağını söylemişti ama geç kalmıştı. Menderes o gece Eskişehir Şeker Fabrikasında onuruna verilen yemeğe katıldı. Menderes'in Başbakan olarak katıldığı son toplantı bu oldu. Eroğul sonrasını şöyle özetliyor: <<Yemekte davetlilere hitaben, yine muhaliflerine çatan bir konuşma yaptı. Öğrencileri kendisine karşı kıskırttıklarını düşünerek bilhassa profesörlere içerliyordu. Son zamanlarda dilini alıştırdığı bir deyimle "kara cüppeliler"e bir defa daha çattığı bu konuşma son konuşması oldu. O günün gecesi kendisini uyandıran özel kalem müdürünün ağızından ihtilalin başladığını öğrendi.

Bundan sonraki saatler DP yöneticilerinin son umutlarının kaybolduğu heyecanlı saatlerdir. Menderes, belki Konya'ya ulaşım umuduyla gittiği Kütahya'da yakalandı. Bayar ise Çankaya'da ordu tarafından teslim alındı. Baş muhafızı Osman Köksal'ın ihtilal komitesinde oluşu, arzu ettiği direnmeyi göstermesine engel oldu. DP'nin diğer büyükleri de teker teker yakalanıp Harb okulunda muhafaza altına alındılar. Böylece, on yıl önce, sadece memleketin değil dünyanın alkışları içinde ve milyonlarca insanın umudunu taşıyarak başlamış olan Demokrat Parti iktidarı, yoğun bir nefret ve hınç havası içinde, hazin bir şekilde son buldu.>>(194)

4-İhtilal Günlerinde Basın

Yakın tarihimizin önemli bir olayı olan 27 Mayıs o günlerde geniş halk kitleleri arasında, basında, muhalefette çok büyük sevinç yarattı. 27 Mayıs 1960 günü gazete manşetleri şöyleydi;

Cumhuriyet: <<Kahraman türk Ordusu bütün memlekette dün gece sabaha karşı idareyi ele aldı.>>, Vatan: <<Ordu idareyi ele aldı>>, 28 Mayıs Ulus: <<Bütün Yurtta büyük sevinç>>, <<Türk kara, hava ve deniz silahlı

193- Zafer, 26 Mayıs 1960.

194- Eroğul, a.g.e., s.160-161.

kuvvetleri elele vererek demokrasimizin içine düştüğü buhrana ve vukuu muhtemel kardeş kavgasına mani olmak için giriştikleri harekatı kansız bir şekilde başardı.>>, 28 Mayıs Vatan: <<Bir bayram havası bütün yurdu kapladı.>>, 28 Mayıs Hürriyet: <<Yurtta tam bir huzur hüküm sürüyor.>>, 27 Mayıs Milliyet: <<İdare Orduda>> 27 Mayıs Dünya: <<Ordu bu gece 3'de idareyi ele aldı.>>...

Bedii Faik Dünya gazetesinde "Selam Sana" başlığı altında şunları yazdı: <<Türk ordusu, yalnız harp meydanlarında değil, demokratik nizam ve müesseselerin müdafaası ve muhafazası alanında da bütün dünyaya nasıl sarsılmaz bir azim kalesi olduğunu bugün işte en belîğ şekilde gösteriyor. Demokrasimizin içine düşürüldüğü buhran artık Türk Silahlı Kuvvetlerinin hakemliği altında yapılacak adil ve dürüst seçimlerle süratle hal yoluna girecektir... Bu vatan hepimizindir. Kahraman Türk ordusu sana selam!...>>(195)

Aynı gazetede ertesi gün Falih Rıfkı Atay: <<Memleket büyük bir buhran içinde idi. Bir kardeş boğazlaşmasına doğru sürükleniyorduk. Ordu tam zamanında yeni bir tarihi vazife daha yapmıştır... Şerefli Türk ordusu bir dikta rejimi kurmak için değil, Anayasa ve insan hak ve hürriyetlerini çiğneyen bir partizanlık diktası rejimine nihayet vermek üzere harekete geçmiştir.>>(196) şeklinde yazdı.

Aziz Nesin Akşam gazetesinde orduya şükranlarını sundu: <<Sağol Generalim, sağol albayım, yarbayım, binbaşım, yüzbaşım! Sağolun yiğit komutanlarım! Var olun Türk Ordusu. Kara günlerin acısıyla, ezgisiyle değil, halkımızın aydınlarımızın bu son yiğitçe davranışı karşısında sevinç gözyaşları dökerek yazıyorum. Hürriyet! Artık o bizim için bir özlem değil... Bundan sonra hiçbir sapık bu ulusun başına bela olmak azgınlığına kapılamıyacaktır. Bu mutlu devrim halkı sürü, kendilerini de o sürüyü gütmek için tanrıca gönderilmiş kutsal çoban sananların bozgunudur...>>(197)

Ulus gazetesinde Bülent Ecevit Karanlık günlerin sona erdiğini belirterek Türk milletine "Günaydın" dedi: <<Çetin bir medeniyet sınavını, bir hürriyet, haysiyet ve insanlık sınavını sen yalnız Türk tarihine değil insanlık

195- Dünya, 27 Mayıs 1960.

196- Dünya, 28 Mayıs 1960.

197- Akşam, 28 Mayıs 1960.

tarihine de şeref sayfaları katacak bir başarı ile geçirdin... Hürriyet ve demokrasi Türkiye'de artık bütün demokratik teminat müesseselerinin üstünde en sağlam teminata kavuşmuştur...Dün Türkiye'de bir büyük inkılâp gerçekleşti. Bu inkılap vatandaş şuurunda boy verdi, gençlik kanı ile sulandı, ordu eli ile pekişti...>>(198)

27 Mayıs hareketi Kıbrıs'ta da büyük sevinç yarattı: <<Kıbrıs Türkleri'i 27 Mayıs gününü büyük coşkunluk ve sevgi tezahüratı ile geçirmişlerdir. Türklere ait bütün ev, dükkan vs. yerler bayraklarla donatılmış halk sokaklarında "Türk ordusu çok yaşa", "Yaşasın hürriyet" diye bağırıştır.>>(199)

Sadun Tanju Kim dergisinde "Atatürk Geldi" başlığı altında çok şairane bir üslupla şunları yazdı: <<...Madem ki milletin en büyük, en toplu idealistler grubu ordudaydı, madem ki genç üniversitelinin fikir sağlamlığı, ahlak sağlamlığı, ideal sağlamlığı ordu kadroları içinde gür bir orman manzarası arz ediyordu; madem ki bu ışık kaba kuvvetin rüzgarları ile sönmüyor, bilakis daha da parlıyordu, madem ki millet ve ordu Atatürk, çağının ışığının aydınlatığı yolda idi... Atatürk'ün ruhu galip geldi. En ümitsiz zamanda en zor şartları yenen en ümitli zamanda vatanın üzerine kollarını gerdi. Atatürk'ü bekliyorduk. Geldi.>>(200)

Metin Toker'de Akis dergisinde ihtilali yorumladı: <<...1960 yılının bu güzel baharında dünya tarihine millet olarak yeni bir mucize ilave etmiş bulunuyoruz. Türk ordusu tam zamanında ve son derece kesin tarzda müdahalesiyle memleketi bir felaketin eşiğinden geri çevirmiştir. Hadisenin bu tarafının fevkaladeliliği yoktur. Orduların vazifesi zaten budur... 27 Mayıs hareketi bir askeri ihtilaldir. Askeri ihtilaller ziyadesiyle emniyet vermezler. Zira bunların büyük bir ekseriyeti hayatlarını dejenere olarak tamamlamışlar, kötü diktatörlüklere yol açmışlar, milletlerine ıstıraptan başka şey sağlamamışlardır... İhtilali yapanlar, milletlerinin hakiki arzularını iyi anlamış onlara doğru teşhis koymuş bulunduklarını daha ilk tebliğlerinde ıspat etmişlerdir. Pek çok kimse hayal içinde yüzer, Menderes'in dürüst seçim yapabileceği rüyasıyla avunurken Türk ordusu sabık başbakanın hakiki gayesini anlamış ve Türk gençliği gibi kendisinin de politikacılarımızın çok önünde

198- Ulus, 28 Mayıs 1960.

199- Akşam, 28 Mayıs 1960.

200- Kim, 30 Mayıs 1960.

bulunduğunu göstermiştir... Sonra bir "İnönü faktörü" mevcuttur ki demokrasimizin büyük teminatı vasfını dün nasıl taşıyorsa bugün de yanında taşıyacaktır...>>(201)

Çağrı dergisinde A.Rıdvan Bülbül artık özgürüz diyordu: <<Özgürüz artık; çekinmeden yazacak, çekinmeden konuşacağız. Dudaklarımıza ve kalemlerimize vurulan kilit Mehmetçiğin süngüsüyle parçalandı, özgürüz artık; hırsıza hırsız, sahteciye sahteci diyebileceğiz. Dalkavuklar kısa sürede temizlenecek ve toplumumuz gerçek kimliğine kavuşacaktır. Ordumuzun sağladığı büyük devrim dünya ve Türk tarihinin altın sayfalarına geçecektir. Bu "Gülen ihtilal" karşısında Türk olmanın derin bir kıvancı içindeyiz.>>(202)

Ulusların geçmişinde böyle mutlu ve önemli olayların pek az olduğunu düşünen Dr.İsmet Eryetiştir, Öz Dağarcık dergisinde ihtilali övüyordu: <<Bu devrim her şeyden önce Ulu Atatürk'ün giriştiği uygarlık savaşının köklerinin ne denli sağlam olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Bütün karşıt faktörler kurulan yapının temelini sarsamadı. Sarsmadığı içindir ki baharda yepyeni filizler süren bir ağaç gibi eskisinden daha gür yeşeriverdi devrimlerimiz...>>(203)

İş ve Düşünce Dergisi de konuyla ilgili olarak Fahri Fındıkoğlu'nun bir yazısıyla şöyle bir yorum yayınladı: <<... Güneşli bir havada sakin ve ferahlatıcı bir rüzgarın latif esışı içinde kopan bu içtimai fırtına esnasında cemiyet, üç saatlik cerrahi ameliye sonunda derin bir ahlaklılık hamlesiyle silkinmiş, memlekette ve dünya matbuatında "sessiz", "kansız", "centilmen", "efendice" sıfatları ile vasıflandırılan ihtilale meydan vermiştir. Şimdi bu hadisenin içindeyiz. Yakınında olduğumuz için azametini pek taktir etmiyoruz. Lakin yakın zamanın sosyal ahlak, ve hukuk tarihçisi bu azametli ve heybetli hareketin derin çizgilerini çizecektir...>>(204)

Hayat Mecmuası Türk demokrasisinin kurtuluşunu anlatan bir yazı yayımladı: <<... Türk'ün her zaman bel bağladığı göz bebeği, ordusu, memlekette özlenen hürriyet ve demokrasi nizamını kurmak için yine tarihi bir vazi-

201- Akis, 30 Mayıs 1960.

202- Çağrı, Temmuz 1960.

203- Öz Dağarcık, Eylül 1960.

204- İş ve Düşünce, Mayıs-Haziran 1960

fe yüklenmiş, birkaç saat gibi çok kısa bir zamanda emsalsiz bir başarı sağlamıştı. Aylar hatta yıllardan beri devamedegelen keyfi, kanunsuz bir idare son buluyor, milletin üstüne çöken kabus kalkıyordu.>>(205)

Aylık milliyetçi dergi Kuvayı Milliye de konuyla ilgili yorumunu şöyle yaptı: <<...Üniversite gençlerinin ve bütün Türk gençliğinin hürriyet davası uğrunda tek vücut halinde şahlanması bu ruhun, bu iymanın ne kadar kökleşmiş olması bakımından göksümüzü gurur ve iftiharla kabartmıştır. Kuvayı Milliye nesli artık müsterih olarak gözlerini kapayabilir. Atatürk'ün emaneti layık ellerdedir...>>(206)

Görüldüğü gibi 27 Mayıs Harekatının ardından tüm basın ihtilali çok olumlu karşılamış, müthiş bir tezahüratta bulunmuştur. Nadir Nadi'nin de belirttiği gibi: <<27 Mayıs devriminden sonra en hayret ettiğim şey, o güne değin düşük iktidarın her yaptığına alkış tutan, eski büyüklerin önünde yerlere kapanan bir kısım basının birden yüzseksen derecelik bir dönüşle devrimci oluvermesi idi. Demek aralarında bir tanecik olsun dünkü idareye inanarak bağlanmış bir yazar yoktu. Hepsi maddecî ve mideci adamlardı. Fakat bunlar görünürü de mi kurtarmak lüzumunu duymuyorlardı?...>>(207)

Nihayet Kurtul Altuğ da ihtilalin fikri yapısıyla ilgili olarak şunu yazar: <<Bir gerçek vardır ki, onu zaman zaman ihtilalciler de söylemekten çekinmemişlerdir. Bu gerçek, ihtilalin bir fikir platformunda gelişmediğidir.>>(208)

205- Hayat, 3 Haziran 1960.

206- Kuvayı Milliye, Haziran 1960.

207- Nadir Nadi, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, İstanbul 1971, s.17.

208- Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, 2. baskı, İstanbul 1991, s.21.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünya ülkelerinin siyasal yaşamlarında hızlı bir değişim sözkonusuydu. Çünkü savaş sonunda ortaya çıkan bloklaşma iki süper güç yaratmıştı. Birisi Kapitalist ABD, diğeri marksist Sovyetler Birliği. Bu güçler dünya üzerinde hegomanya kurmak istiyorlardı. Geri kalmış, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere de bu blokların birinde isteyerek ya da zorunlu olarak yer almak gereği hissettirilmişti. Birçok ülke Sovyet tehdidi altında kominist rejimi benimserken, bazı ülkelere de ABD tarafından liberalizasyon ve demokrasi özendiriliyordu. Her iki süper gücün de amaçları aynı olmakla beraber yöntemde ayrılıyorlardı.

Dünya'daki yeni düzeni ve gelişmeleri yakından izleyen Türkiye de artık bir değişim yapma zorunluluğu duydu. Çünkü hem tek parti yönetimi bıkkınlık yaratmıştı hem de tek şefli idareler yerlerini yavaş yavaş daha demokratik düzenlere bırakıyorlardı. Türkiye o yıllarda II. Dünya Savaşı'na girmemekle beraber, savaşın yarattığı kargaşadan da uzak kalamamıştı. Savaş sonrasında da Sovyetlerin 17 Aralık 1925 antlaşmasını uzatmak istememeleri, Türk-Sovyet ilişkilerinde gergin bir ortam yaratınca, Türkiye tercihinin Batı'dan yana yapmak zorunda kaldı. Batı blokunda yer almanın diğeri bir nedeni de savaş yıllarının Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısında yarattığı değişimdir. Ekonomik anlamda güçlü bir sınıf oluşmuş, bu sınıf imkanlarını daha geniş alanda kullanabilmek için yönetime liberalizasyona geçme konusunda dolaylı ya da dolaysız baskı yapmıştır.

İşte Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları çok iyi değerlendiren "Milli Şef" bu nedenle çok partili demokratik düzene karşı çıkmamış hatta destek vermiştir. Böylece 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti, meclis içinden çıkan bir grup tarafından Celal Bayar liderliğinde kuruldu. DP ve CHP ilişkileri bir süre çok iyi gitti. Çünkü CHP DP'nin ülke geneline yayılmasının, geniş halk kitlelerini etkilemesinin ve üstelik iktidara gelebilmesinin çok uzun bir süreç gerektirdiğini düşündüğünden rahattı. DP de içinden koptuğu partiye karşı hemen net ve keskin bir tavır takınmadı. Ancak DP'nin hızla büyümesi, CHP'nin yerel seçimleri erkene alması her iki partiyi birden karşı karşıya getirdi. DP'nin çabuk büyümesi yukarıda da belirtildiği gibi halkın tek partiden bıkkınlığının da bir sonucuydu. Fakat CHP bunu önceleri fazla önemsememişti. Öyle

ya Atatürk'ün partisiydi CHP. Cumhuriyeti kurmuş, devrimleri yapmış, ülkeyi bu günlere getirmiş, uzun yıllar ayakta kalmış, halkın desteğini almış güçlü bir iktidar partisiydi. Yeni kurulan bir partinin birdenbire kendisine rakip çıkacağını düşünemezdi. Ancak farkedemediği birşey vardı. CHP gerçek anlamda halkla bütünleşememiş, hiç bir zaman halkın partisi olamamıştı. Geniş halk kitleleriyle arasındaki kopukluğu ancak DP kurulduktan sonra farketmiş, ancak geç kalmıştı. Halk kendine yakın ve kendisiyle bütünleşecek bir parti arıyordu ve DP sloganları onların bu duygularına direk hitap ediyordu.

Böylece 1947 seçimlerinden sonra muhalefet partisi olarak Meclis'te yerini alan DP, 1950 yılında da büyük çoğunluk sağlayarak iktidarı ele geçirdi. 14 Mayıs 1950 demokrasinin zaferi olarak yorumlandı. Artık Türk halkı yepyeni umutlarla doluydu. DP'nin ilk icraatları bu umutların yersiz olmadığını gösteriyordu. Örneğin yeni bir basın kanunu yapıldı, kısıtlayıcı hükümler kaldırıldı; askerlik süresi kısaltıldı; antidemokratik kanunları tesbit etmek üzere komisyon oluşturuldu. DP'nin ilk icraatları hem içte hem dışta siyasi bir güven ve istikrar oluşturmuştu. Türkiye'ye yabancı ülkelere kredi imkânları tanındı. Hızlı bir kalkınma programı başlatıldı. 1950 ve 1954 yılları arasında Türkiye'nin hem siyasi, hem ekonomik hem de sosyal yapısında önemli değişiklikler gözlemlendi. Bu gelişmeler sonucunda da DP 1954 seçimlerini kazanmakta güçlük çekmedi.

1954 sonrasında genel durumda duraklama başladı. Çünkü siyasi alanda vaadedilen demokratikleşme tam sağlanamamıştı. Ekonomik gelişmeler dikkat çekici olduğundan ilk yıllar demokrasi eksikliği tam farkedilememişse de 1954'ten sonra ekonomideki durgunluk, iktidarın diğer konulardaki açıklarının da farkedilmesine neden oldu. Zaten muhalefet iktidarı yakından takip ediyor, her türlü açığını basına yansıtıyordu. Basının iktidarı eleştiren yazıları kamuoyunu iktidar aleyhine döndürdüğünden DP basın konusunda tedbirler almak gereği duydu. Basına getirilen her türlü kısıtlama aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme sürecine de bir darbeydi. Elbette bu durum eleştirilerin çoğalmasına neden olacak, çoğalan eleştiriler de basına getirilen sansürün boyutları artıracaktır. Bir süre sonra Demokratlar birçok konuda kendi içlerinde de anlaşmazlığa düşeceklerdir. Bu anlaşmazlıklar, Anayasa değiştirilerek ikinci bir meclis kurulacağı, üniversite muhtariyetine saygı gösterileceği, 1950'den beri çıkarılmış antidemokratik kanunların kaldırılacağı, ispat hakkı tanınacağı, hayat pahalılığı ile savaşılabileceği gibi vaatlerle giderildi.

1957 yılına gelindiğinde DP yıpranmış olmakla beraber tekrar seçimler sonucunda iktidarda kalmayı başardı. Ancak oyların büyük bölümü CHP'ye kaymıştı. Artık muhalefeti çok güçlü bir şekilde mecliste de karşısına almıştı. Bundan sonra durumu daha da güçleşecekti. Güçleşen durumundan sıyrılma çabaları DP'nin hırçınlığının da artmasına neden olacak, uyguladığı sert politika ise gençlik dahil tüm kamuoyunu huzursuz edecekti. İşte bu huzursuzluk ortamının bir sonucu olarak 1959'da Uşak'ta ardından Topkapı ve Çanakka-le'de, daha sonra da Kayseri'de birtakım olaylar meydana geldi. İktidar, muhalefetin yurtiçi gezilerine dahi müdahale etme yolunu seçmişti. Buna şiddetle tepki gösteren halk ve askerler yavaş yavaş belirgin bir şekilde muhalefeti desteklemeye başlayınca DP'nin hırçınlığı daha da arttı ve basın üzerindeki baskılarını çoğalttı. Artık 1959 sonları ile 1960 yılı başlarında hemen hemen hergün birkaç gazeteci hapse giriyor, bazı gazeteler belirli süreler kapatılma cezaları alıyorlardı. Yalnızca muhalefet değil basın da genellikle DP'nin karşısında yer alıyordu.

1960 yılının Nisan ayında DP son kozunu oynayarak muhalefet ve bir kısım basın hakkında tahkikat açılmasına karar verdi. Bu kanunun görüşülmesi T.B.M.M içerisindeki soğuk savaşın sıcak çatışmalara dönüşmesine neden oldu. Nihayet kanunun kabulünün ardından İ. İnönü'nün yaptığı tepkili konuşma onun meclisten 12 oturum çıkarılmasına neden olunc-a; meclisin bu görüntüsü tüm yurda yansıdı ve ertesi gün İstanbul'da daha sonra da Ankara'da Üniversite öğrencileri "özgürlük isteriz" diye ayaklandılar. Büyük şehirlerde başlayıp gelişen bu olayları bastırmak için hükümet asker kullanmak zorunda kaldı ve bu bölgelerde sıkıyönetim ilan edildi.

1960 yılının Mayıs ayı geldiğinde ülke kaynayan bir kazan haline gelmişti. Ordu ihtilal hazırlığını tamamlamak üzereydi ve hükümet haricinde tüm ülke geneli ihtilal için gün sayıyordu. Menderes ise 11 Mayıs'ta meclisi tatile sokarak Ege bölgesinde geziye çıkmıştı. İzmir'de karşılaştığı kalabalık kitleler ise o anda hiç de ülke genelinin gerçeğini yansıtmıyordu. Birçok yazar, Egeliler Menderes'e bu yakınlığı göstermeselerdi belki kitlelerin tasvibini kaybettiğini anlayarak çekileceği konusunda aynı görüşü paylaşıyor.

İzmir seyahatinin ardından Ankara'ya dönen Başbakan Menderes Harbiyelilerin yürüyüşüyle karşılaştı. Ordu'nun niyeti artık belliydi ve DP'liler durumun ciddiyetini Menderes'e açıklamak istediler ancak tartışmalar sonuç vermedi. Sonra da Menderes bir açılış töreni için Eskişehir'e hareket etti. Bu onun Başbakan olarak yaptığı son yolculuk olacaktı...



BİBLİYOGRAFYA

1- RESMİ YAYINLAR-RAPORLAR

- 1- Ak Devrim
- 2- Yüksek Soruşturma (4) Numaralı Kurul Raporu

2- SÜRELİ YAYINLAR

A- GAZETELER

a) Günlük Sabah Gazeteleri

- 1- Akşam
- 2- Cumhuriyet
- 3- Dünya
- 4- Hürriyet
- 5- Milliyet
- 6- Ulus
- 7- Vatan
- 8- Zafer

B- DERGİLER

- 1- Akis
- 2- Çağrı
- 3- DP Bülteni
- 4- Forum
- 5- Hayat
- 6- İş ve Düşünce
- 7- Kemalizm
- 8- Kim
- 9- Kuvay-ı Milliye
- 10- Öz Dağarcık
- 11- Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
- 12- Tarih ve Toplum
- 13- Türkiye'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürü'nün Gelişmesi

3- YAYINLANMIŞ ESERLER

KİTAPLAR

- AĞAOĞLU, Samet, Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, İstanbul, 1972.
- Aktüel Olaylar, SBF, 5 (1959).
- ALTUĞ, Kurtul, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, İstanbul, 1991.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Bir İktidar Bir İhtilal, Ankara, 1984.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Darbeler ve Gizli Servisler, Ankara, 1989.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954, Ankara 1983.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. YY. Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara 1983.
- ARMAOĞLU, Fahir, "1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 10(1959).
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı, İstanbul 1993.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam, İstanbul 1983.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul 1976.
- AYTEKİN, M. Emin, İhtilal Çıkmazı, 1967
- BAĞCI, Hüseyin, Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, Ankara 1990
- BATUR, Muhsin, Anılar ve Görüşler, Üç Dönemin Perde Arkası, 1985.
- BAYKAM, Bedri, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, Ankara 1994.
- BEKATA, Hıfzı Oğuz, Birinci Cumhuriyet Biterken, Ankara 1960.
- BİRAND M.Ali, DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, Demirkırat, Bir Demokrasi-nin Doğuşu, İstanbul 1991.
- BOZDAĞ, İsmet, Demokrat Parti ve Ötekiler, İstanbul 1975.
- BOZDAĞ, İsmet, Demirkrat Aldatmacası, İstanbul 1991.
- BURÇAK, Rıfki Salim, Yassıda ve Öncesi, Ankara 1976.
- BURÇAK, Rıfki Salim, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950, 1979.
- ÇAVDAR, Tefik, Türkiye'de Liberalizm(1860-1990), Ankara 1992.
- ERKANLI, Orhan, Anılar, Sorunlar, Sorumlular, İstanbul 1972.
- EROĞUL, Cem, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara 1990.
- FAİK, Bedii, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, İstanbul 1967.

- FERSOY, Orhan Cemal, Fatin Rüştü Zorlu, İstanbul 1979.
- GÜLEY, Ferda, Kendini Yaşamak Anılar, İstanbul 1990.
- "İdeal Türkiye İçin -Dinimizde Reform", *Kemalizm Dergisi*, 27 (1960)
- İPEKÇİ Abdi-COŞAR Ömer Sami, *İhtilalin İçyüzü*, İstanbul 1965
- KABACALI, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul 1990.
- KALKANOĞLU, Semih, *İsmet İnönü: Din ve Laiklik*, İstanbul 1991.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1967.
- KIRÇAK, Çağlar, *Türkiye'de Gericilik 1950-1960*, Ankara 1993.
- KONGAR, Emre, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ankara 1979.
- MADANOĞLU, Cemal, *Anılar 1911-1953*, İstanbul 1982.
- MARDİN, Şerif, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı*, İstanbul 1992.
- MARDİN, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul 1991.
- NADİ, Nadir, *Perde Aralığından*, İstanbul 1991.
- NADİ, Nadir, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul 1971.
- ÖZDAĞ, Ümit, *Ordu-Siyaset İlişkileri (Atatürk-İnönü Dönemleri)*, Ankara 1991.
- ÖZEK, Çetin, *Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü*, İstanbul 1964.
- PERİN, Mithat, *İdamlar- Yassıada Faciası*, İstanbul 1990.
- TANER, Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul 1991
- TOKER, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara 1990.
- TOKER, Metin, *Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Ankara 1991.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları-Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Ankara 1992.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları-DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, Ankara 1991.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *İslamcılık Cereyanı*, İstanbul 1962.
- WEIKER, F. Walter, *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*, Çev.Mete Ergin, İstanbul 1967.